

మేజు వాణి

తమిడిపాటి కామేశ్వరరావు

ప్రతిపత్తు: ఆదిత్యుని అంశా
సరస్వతి పద్మం ప్రేమ
రాజమహేంద్రవరము

వన్సు మోర్

'వన్సు మోర్' అనే ముక్క, రెండు ఇంగ్లీషు మాటలు యొక్క సంపుటి. అయినప్పటికీ ఇది ఆంధ్రదేశంలో ఇంగ్లీషు చదువుకోని వాళ్ళలో కూడా చిరకాలంనింది చలామణి. ఆవు తోంది. నాటకరంగంలో ఎటువంటి ప్రమేయం ఉన్నవారైనా నరే, ఇది విని ఉంటారు. దీని జననకాండ మొన్నటిదాకా ఆంధ్రకారంలో పడిపోయి ఉందిగాని, ఇటీవల ఒక చరిత్రకారుడు శ్రమించి పరిశోధించి దీన్ని కొంత వెలుగులోకి దొర్లించాడు. అతడు కనిపెట్టిన దాని ప్రకారం :

క్రీస్తు శకం 1888 చా ముల్ని చంద్రవరం బస్తీలో శృంగినాదం నవరసమూర్తి అనే వ్యక్తి ఉండేవాడు. అన్నట్లు ఆతను ఒక తాణేదారు. ఆయన ఒక్కడే ఆ ఊళ్ళోకల్లా హోదా మనిషి. తన హోదా చిరస్థాయిగా నిలుపుకోడానికి, అతడు, పెంకిజరీ వీర తలవాగా, కుడిచేతికి సింహతలాటంబురుగు, నీలమండలదాకా కోటూ, పై మీద ఏక కాలమండే రెండు నూడు రకాల కండువాలూ ధరిస్తూండడమే కాక, మాటలాడి నప్పుడల్లా మరచి పోకుండా నూటికి నూరు బూతులు వాడు తూండడమే కాక, రెండున్నర బోగం మేళాలు న్యాయంగా పోషించేవాడు. మరో వుట్టిమునక. ఆ ఊళ్ళో ఇంగ్లీషువచ్చినా వాడు అతనొకడే. అట్లాంటప్పుడు ఆతను ఏం మాట్లాడుతే

ఇంగ్లీషు పోయి ఊరుకోదు గవక ! అందుకనే, ఊరివారు బంధు
 మిత్ర పరివార నమేతంగా ఆయన దగ్గరికి పరిగెట్టి, తమ పేర్లూ
 తమ వాళ్ళ పేర్లూ ఆయన చేత ఇంగ్లీషు చేయించి పలికింపించి
 మురియడంతో ఆగేవారా, ప్రతివస్తువుకీ ఇంగ్లీషు పేరుతో తేల్చే
 మరకా ఆయన్ని జీదిలా పట్టుకునేవారు. ఆవశంగా ఆయన,
 తెలుగులో సార్థక హల్లు లేకపోవడం కనిపెట్టి గావున, తట్టక
 ఇంగ్లీషు తట్, గుట్టక బుట్, కమానికి కవ్వం, గాలికి గార్ అని
 అడిగిన తదువుగా జాకాయించి వాళ్ళని వొదిలించుకునేవాడు.
 ఆయనకి భాగోతాయా, తోలుబొమ్మలూ, పెగటివేషాలూ,
 మేకావాణీలూ ఏమిష్టమో యిష్టం. అందులోనూ ముఖ్యంగా
 ఆయనకిందే బోగం మేకం వది జరిగేది కాదు. అభినయ
 శాస్త్రమూడా తనకి తెలుసునని ఆయన అనుకోవడంవల్ల,
 మృదా మేకంలో, నాట్య స్త్రీ కాస్త శాస్త్రవిరుద్ధంగా
 వాస్తవ పడుతోంది అని తను అనుకున్నప్పుడు, ఆయన
 దివల్న లేది అమాంతంగా అంత వేషంతోనూ, సిగ్గు అనే
 మాటలేకుండా, తెయ్యమని తనూ బోగంఆట మొదలెట్టి
 చూచొచ్చిన జానికి వని కల్పించేవాడు. నాట్యం పిక్ వే
 కాగుంటే, "ఏదేదీ ! చంపకం ! ఇందాశటి పదం మిథీ కానీ
 ఇంకోమోటు పట్టు !" అని కోరుతూండేవాడు. లేకపోతే
 మోసాన్ని అన్నట్లు : "ఏదీ యేదీ, యిది చాలా గ్రొత్త, భరి
 యంతోకమాచీక నొక్కమారు" అని పట్టట్టేవాడు. ఇంత
 కంటేనూ అని ఆ స్త్రీ ఆయన ఆజ్ఞ అమలు జరిపేది. మరొక

నూట. ఆయనకి కొంచెం తిండిచవలత్వం కూడా ఉండేది. భోజనసమయంలో ఆయన నుబ్బరగా మూగనోం అభ్యసించేవాడు. కాని, పదార్థాలు మారుకావలసాల్సివచ్చినపుడు నోం భంగం అవుతూన్నందుకు బెంగ పెట్టుకోడం మానుకున్నాడు. ఎంచేతంటే, ఆయన అనలుకంటే మారే ఎక్కువ వడ్డించుకునేవాడు. ఈ వ్యక్తి ఒక రాత్రి, “పాండవాజ్ఞాతవానం” నాటకానికి వెళ్లాడు. అప్పటికింకా నాటకాలు కొత్త. తెర, దానం తట అదే పైకిజెళ్ళడం ఏమిటో తెలియక, కొందరు నభ్యులకి మనస్సులో షక్కకూచున్న వాళ్ళమీద తెగకోపంగా ఉండేది, గాని పైకి అనేవారుకారు. అవేళ భీముడు వేసిన ఆయన, ఒక రంగంలో, నాటకరంగంమీద ఉప్పట్లాడి, భూపాలరాగంలో ఉంటూ, గద విరక్తోట్టాడు. గానప్రియుడైన నవరసమూర్తి గారు, తన అలవాటును బట్టి, “ఏదీ! మళ్ళీ కానీ!” అన్నాడు; నభవారిలో చాలామంది, పాపం, గద కేసి చూస్తున్నారుగావును. విరిగింది మళ్ళీ పట్టా విరక్తోడ తాడనుకున్నారో, తేజమూర్తిగారి గౌరవార్థంలో పలికెళ్ళి మరోగద చేయించి తెచ్చి ముక్కలుచేస్తాడనుకున్నారో, నవ్వారు. తను చేసింది నలుగురికీ నవ్వులాటకింద ఉందిగావు ననుకుని, భీముడు నిజంగా కోపించి మళ్ళీ పద్యం పాడడం మానేశాడు. మానేసరికి మూర్తిగారికి చాలాకోపం వచ్చింది-తన ఆత్మగౌరవం ఆరిపోతూన్నట్టు ఆయనకి అనిపించడం వల్ల. వెంటనే ఆయన లేచి నిలబడి మాట్లాడాడు. మామూలు ధోరణి - మూర్తి, వ్యాపారం - ముదిరినప్పుడు, చాలామంది

తెలుగువాళ్లు లోగడ మాట్లాడుతూన్న తెలుగుమానేసి, ఎక్కువ గాంభీర్యంగా ఉండడానికి, యథాశక్తి ఇంగ్లీషులో కోపిస్తారు. ఓ ప్రథమం ఆయన “నాన్ సెన్స్” అన్నాడు. ఆమోటతోటి ఆయన భీముణ్ణి పబ్లిగ్గా తిట్టేస్తున్నాడని, జనం, తమకి ఇంగ్లీషు కాకపోబట్టి, భ్రమించారు. తరువాత, ఆయన భీముడికేసి సురసురా చూసి “వన్సుమోర్” అన్నాడు. ఈ యింగ్లీషువెళ్లి భీముణ్ణి డిక్కునే సరికి, ఆతనిశరీరం నఖశిఖ పర్యంతం కంపించుచున్నది. దాంతోటి అంత భీముడూ పద్యం మళ్ళీ పాడడానికి ఉన్మిక్తుడయ్యాగాని, అవడంలో కాస్త జాప్యం చేశాడు. నవరసమూర్తి, “ఐనీ, వన్సుమోర్.” అని కేకేసి, సభవారికి “చూస్తారే?” అన్నాడు. ఆమెట్టిన, ఒక్క-దెబ్బని, సభవారికి ఎక్కడిలేని ధైర్యంవచ్చి, ఆ మోట ఎవడు ఎల్లా పలకగలిగితే అల్లాగ, ‘వంశమోర్’, ‘వంశమారి’, ‘వనసమోరి’ ‘హంసమూర్’ లాంటి ఉచ్చారణలతో గొల్లున గొలెత్తారు. భీముడు ఆ పద్యం మళ్ళీ పాడాడు. మొన్నాడు ఈ సంగతి ఊళ్లో గుప్పమంది. పదపడి దేశం అంతటా ఇది పొక్కి పనగలిసిపోయింది. “ఎందుకండీ, మీరు అల్లా వాటకంలో అన్నారు?” అని, తరువాత, నవరసమూర్తిగారిని నేపి-తెలు భోగిట్టాచేశారు. భూపాలరాగం తనకి యిష్టం అని కొండరితోనూ, భీముడు అంత కోపంలో ఉన్నాగానీ స్పృహలో రాగం తేల్చుకోనిందుకని కొండరితోనూ, భూపాలరాగం కోపానికి సంబంధం కనిపెట్టే ఉద్దేశంతో అని కొండరితోనూ,

తన యిష్టం అని తక్కిన వాళ్లతోనూ ఆయన చెబుతూండేవాడు. ఏమయితే, అప్పటితో సభవారికి నటుడు సూద ఒక హక్కు వర్పాటయింది.

కొత్తరికంలో ఈ హక్కు, నవరసయూర్తిలాంటి పెద్దవాళ్లు, కంగ్లీషు నేర్పినవాళ్లు, అనగా చాటకపు గోతులోవారు, వాటిండు నేరాలు. కొందరు పద్యాభిప్రాయం తమిరికి నచ్చి, ఆపద్యం మళ్ళీ వింటే అక్కడికి మొహం మొత్తుతుండేమో చూద్దామనట. కొందరు పద్య కాగాభినయాల మేళవింపు బాగుండిట. చాలామంది కాగం బాగుండిట. కొందరు, చాటక రంగంవూడ ఆ తయారంలో రసం చిప్పిల్లి వాతూలమూడా, తమరు ప్రహించ లేకపోయాని ఎవరేలా అనిపోతానేమో, వెంటనే వన్సుమోర్ అంటే అర్థం. తమరిసజ్జతకి శ్వాతవుపట్టా ముంజారు అవుతుందనిట. కొందరు, చాటకరసంమూట ఆటుండగా అంతమంది స్త్రీపురుషులుండగా తమ ప్రత్యేక-ఆధి క్యం, బౌద్ధత్యం భావపడడానికి మరో సయయం దొరక లేమో అనిట. అయితే, పెద్దలలో కొందరుమందికేనచ్చి, వారికోరికమూడే జరిగేది కడం పెద్దలకి నచ్చక పోవడంవల్ల, వన్సుమోర్ జరిగికి ప్రతిగా నోమోర్జం, ఏరికి ఎదురు చుక్కగా ముయనోర్ జనం బయలుదేరారు. ఇల్లాంటి గలిఫీ మొదట్లో గోతులోనే జరిగేది. ఒక పెద్ద మిడిమి ఒక నటుడు పాడిన పద్యంయొక్క అభిప్రాయం బాగుండిట వన్సుమోర్ అని జతడిచేత అది మళ్ళీ పట్టింపించాడు. ఆ నటుడుగారి గానం

చాలా బాగుండదు. అందుకని మరో పెద్దమనిషి (అనగా గోతులో కూర్చున్నాయన) ఆ నటుడు అప్పట్లో కనవరిచిన పనివాడితనం శూన్యం, అతడికి వన్సుమోర్ అనవసరం అని నూచించడానికి “క్లెడిట్ టు ది ఆథర్” అని ఇంగ్లీషులో అరిచాడు. ఏమయితే? ఏదోవిధంగా ఎవరో కొందరు మెచ్చుకుంటూనే వన్సుమోర్ అంటూండడంవల్ల నటులు తమ ఇష్టం చొప్పునే పద్యం రెట్టించేవారు. ఇంతలో శ్రీమేవీ దేశం తెనుగు మీరింది. నాటక సభలో గోతులో కూర్చున్న గట్టుమీద కూర్చున్న హక్కు నమానమే అని తెలిసిపోయింది. ఆక్కణ్ణించి, వేడ టిక్కట్టువాడు కూడా, తన చుట్టుప్రక్కల కూర్చున్న పది పదిహేనుగురుమంది తోటి తను వన్సుమోర్ అని కేకేసి చూడిచేత, పద్యం మల్లీ పాడిందితరుతానని ప్రగల్భాలకొట్టి ఉండడంచేత, ప్రాణాలు ఉగ్గపెట్టి దిక్కుమాలిన సందర్భం ఏదో జరిగి, తనకి ఏవిధంచేతా అర్హతలేకపోయినా, గార్డభన్వరంతో “హంసమోర్” అని చుట్టూ జవం అంతా తనయొక్క సాహస కైర్మకే ర్యాలు మెచ్చుకోడానికి తన కేసియా నేటట్టు కుయ్యడం, ముఖాల్లాడు అలాంటివ్వడు గోతులో సభవారిలో కొందరికి కొంచెంవచ్చి, “నో నో” అని కూకలేస్తూంటారు. కాని గట్టుమీద సభవారు తమ సాటిసభవాడియొక్క మాట పొల్లుపోకోకుండా విచారపడి, తమరు డబ్బు ఇచ్చేవారనిన్నీ, నటుడు ముఖాల్లాడే ఏమర జర్మీ అనిన్నీ, ఇచ్చేవాడిమాట వుచ్చుగునే కాదు పాటించి తరాలనిన్నీ, వైగా నటుడికి ఏ ప్రత్యేకవిషయం

లోనూ నా స్వంతం అని చెప్పగోడానికి వీలైన బ్రహ్మాండప్రజ్ఞ
లేదనిన్నీ, ఉన్న ఆల్పప్రజ్ఞకూడా మళ్ళీ కానీమంటూంటే
నటుడు తెగసిలగ కూడదనిన్నీ ఆలోచించి, వన్సుమోర్ అంటూ
అంతాకలిసి గోలచేసేస్తారు. ఆ గోలకి ఆగలేక, అప్పుడు పద్యం
పునహా చదవడంలో ఉండే సన్యాసవన్యాలు దూరంగా పెట్టి,
నటుడు పద్యం మళ్ళీ పాడతాడు. మెట్టుమాట, నటుడు ఎంత
బిరుదు గలవాడైనా సరే, ఎన్నివీసెల మెడల్సు ఉన్నవాడైనా
సరే ఎంతకొమ్ములుతిరిగిన వాడైనా సరేమనమాట వింటాడా
వినడా అనే సంగతి చూడడానికి వన్సుమోర్ ప్రయోగించడం
మొదలెట్టారు. ఇట్లాంటి వట్టింపుల్లో, పరిమితమైన నాటక
సంఘంవాళ్లు గనక ఆడేవాళ్లు ఓడిపోతారు. అపరిమితమైన
సభవాళ్లుగనక చూసేవాళ్లు నెగ్గుతారు! మెజారిటీ!

వన్సుమోర్ అనడానికి అన్నీ నందర్భాలే. జంఝూటిగాని,
పూరికల్యాణిగాని, చాలా హెచ్చు నృతిలో పాడబోతుంటే చాలు
వనస్ మోర్! వాళ్ల అభిప్రాయం ఎంత హెచ్చునృతిలో పాడితే
అంత గానమని. అందుకనే వాళ్లు చప్పట్లు, కలలూ అప్పుడు
అంతగట్టిగా కొట్టి మెచ్చుతారు. అవగా వాళ్లు, “ఈ గానం
మాగాడిదీ అరిశినట్టుంది, అద్దదీ, మాగాడిదకి నేరుపాతున్నా
డీయన, అచ్చంగా మాగాడిదే,” అంటూ మెచ్చుకునేవాళ్లు.
అట్లా పాడిన వాళ్లని గాని ‘నటులు’ అని వాళ్లు అనరు.
కథానాయకుడు నాయకురాల్ని సమీపించినా, ముద్దుపెట్టు
కున్నా వన్సుమోర్! అందులో నాయకురాలు నిజంగా

అయినే, అదిగారూ న.జా! రంగంమీద ఎవడేనా ఫలం తింటే
 వన్నమోర్! ఒక రాత్రి ఒక నాటకం ఆడేవాళ్లలో
 వక్కా, పాటకులుకాక కడంవాళ్లు నోరెత్తి పద్యం ఈడ్చి
 నవ్వుడు ప్రతీసారీ వన్నమోర్! ఎవడేనా పాత్రధారి, అనేక
 కారణాలవల్ల, అనుకున్నట్లు రాలేకపోడంచేత వాడిస్థానే
 వాడికంటే రాగాధిపతుడు నిలబడకపోతే వన్నమోర్! కాద్ర
 పాత్రలు- భీముడు, విశ్వమిత్రుడు లాంటివి- సాధారణముగా
 పాటరానివాడికి పడతాయి. వచ్చినా, అప్పట్లో వాళ్ల కోపానికి
 ఆ రాగాలు కూడా వాడలి పారిపోతాయి. వాడికి పాట
 రానందుకు మామూలు హేళనకోసం వన్నమోర్ కొడతారు.
 వాడి ఒక వేళ కాస్తాత పాటగాడై మామూలు తప్పించి కాస్త
 టెవికి ఇంపుగా ఉంటే, ఎల్లాంటి అసాధ్యం సాధించావురా
 నాయనా అని వాణ్ణి మెచ్చుకోడానికి వన్నమోర్ అంటారు.
 ఒక నాటకంలో, మొదటి అంకంలో వచ్చే పాత్రలు ధరించినవాళ్ల
 గొంతుకలు బొత్తిగా అవస్థారంగా ఉన్నాయి. రెండో అంకంలో
 కొంచెం సుఖవుగా రాగం మెలితిప్పగలిగినవాడు వచ్చాడు.
 వాడిలో ఏ శబ్దం, రామరామ, శూన్యం! కానై తేం, సభవారు
 వారు రాగం తీసేసప్పుడల్లా, “అమ్మయ్య. వన్నమోర్”
 అన్నారు. ఒకనాడు, ఒకసావిత్రి నాటకంలో సావిత్రిని సభవారు
 వన్నమోర్తో ఏడిపించారు. కాని, యముకు రంగంమీది
 కొచ్చి పాట ప్రారంభించగానే, అతని పాట మరీ కాకి కూతలా
 ఉండడంతో, సభవారు సావిత్రిని వొడిలి, యముణ్ణి మట్టుకు

వన్సుమోర్ తో అవరకాయస్తోచ్చారు. చిల్లర పాత్రలు ధరించే వాళ్ళకి అట్టే 'పార్టు' ఉండదని (నాటకకారుమమిది కోపం కొద్దీగావును కర్మం) వేళాకోళానికి కొందరు డనజ్జులు వన్సుమోర్ కొడతారు. చిత్రసభీయంలో ఇంద్రాగ్ని మమవరుణులు నలుగురూ నాలుగు పాదాలూ పట్టుకుని ఒక పద్యాన్ని మొఝ్యవలిసి వొచ్చి నవ్వుడల్లా వన్సుమోర్ తింటారు. ఒక సుదేవుడు "క్రుశ్కురి పల్ల టిల్లతిని" అనేపద్యం తారస్థాయిలో ఝమాయించే సరికి, పచ్చి ముంచిసీళ్ళు కుడా నోచుగోని నాడు అంత గాత్రసాధకం నూపెడుతూంటే, ఊరుకోడం వ్యామం కాదని సభవారు సోడా వుచ్చుకుని వన్సుమోర్ అన్నాడు. ఒక సావిత్రిప్రదర్శనంలో, సత్యవంతుడు వేసిన రావు ఒక రమ్యమైన కీర్తన పాడి మూచ్చుల్లాడు. జం వన్సుమోర్ అని గోలెత్తారు. అసగా, చచ్చినవాడు మాబాగా చచ్చిపోయాడు, తేచి మళ్ళీ చస్తే గాని నూకు తోచకుండా ఉంది అని. తద్దీసవుగాడ్లు తిన్న సాయీబు తద్దినానికి వన్సుమోర్ కొట్టినట్టు! సత్యవంతుడు లేవలేడు. సభవారు ఇంకా గట్టిగా కూశారు, బునకొట్టారు, గర్జించారు, కుండ పెట్టి దరువేశారు. అంటే నాటకసభవారి కుండ మాక్కుల్లో కొన్ని మాత్రం ప్రకటించారు. అయినా సత్యవంతుడు లేవలేడు. మెనేజరు పచ్చి (అప్పు డింకా నాటక కంపెనీకి ఎవరో ఒక మేనేజరంటూ అహోరించేవాడు) సత్యవంతుడు తీరా మూర్ఛిల్లిన సందర్భములో లేచి మళ్ళీ యిదవ

శం అనందర్థం అనిచెప్పాడు. “సత్యవంతుడేమిటయ్యా ! ఆ
 రావులేది మళ్ళీ పాడకాకా, ఏమన్నాకావాలా ?” అని
 నిశ్చయించుకొని మార్దవంగా అడిగారు. రావు లేచి మళ్ళీ పాడి, మళ్ళీ
 మూర్ఛిల్లాడు. భాయంగా ! ఒక నటుడు రంగంమీంచి
 హఠాత్తుగా నిష్క్రమించాట్ట. అతనికి వన్సుమోర్ కొట్టి
 వెనక్కి వచ్చి మళ్ళీ నిష్క్రమించమన్నారే, సభ్యులు.
 ఈమధ్య ఒకగొప్పనటుడు, కవిరాసిన పుస్తకంలో లేని అక్షరాలు
 తగిలించి ఒకవద్యం చదవగా, ఆతడిచేత మళ్ళీ ఆ తప్పు అని
 పించాలని వన్సుమోర్ అని జనం అంటే, ఆ వన్సుమోర్ తనని
 మొమ్మగోడాని కనుకుని అతడు నవ్వు మొహంతో ఆ తప్పు
 పాడాడు. ఒక చోట విశ్వామిత్రుడు హరిశ్చంద్రుడి కిరీటం
 తన్నుతూంటే తావు దూసుకుపోయింది. ఆవశంగా జనం
 వన్సుమోర్ అన్నారు. దాంతోటి విశ్వామిత్రుడికి కోపం
 రెచ్చిపోయి సాగదీసి మళ్ళీ తన్నడంలో అతనికాలి పాంకోడు
 హరిశ్చంద్రుడి కణతకి తగిలమని కొట్టుకోడం, హరిశ్చంద్రుడు
 మూర్ఛిల్లడం, తెరివెయ్యడం, బోలెడు జరిగింది. మరి ఇటీవల
 (అయ్యో, ఆంధ్రదేశంలో గ్రామభానుశకం పుట్టిం తరవాత)
 నాటకరంగంమీంచి ఎవరైనా, తానుగాని, మరి ఒకరుగాని
 లోగడ రికార్డులో ఇచ్చిన వద్యంగాని వరువుగాని పాడేసరికి
 ఉత్తపుణ్యానికి అది అప్పుడు బాగుండకపోయినా సరే వన్సు
 మోర్ కొడుతున్నారు. ఈ అలవాటు చొప్పునే, ఓ అసామీ
 మొన్న ఒక “టాకీ” ఫిల్మ్ జరుగుతూంటే, ఒక పాటవిని

వన్సుమోర్ అన్నాడు. కొత్తగీనక నలుగురూ నవ్వి ఊరు
కున్నారు. టాకీ నభవారంతా ఏకగ్రీవంగా వన్సుమోర్
అంటూ రొదచేస్తే ఉండే ఫలితం చూడాలి. ఒకసారి కరటక
శాస్త్రీ పాత్రధారి నత్తడం మొదలెట్టాడు—కవి రచించినదానికి
మెరుగుపెట్టాలనే ఉద్దేశంతో! నభవారు వన్సుమోర్ అన్నారు.
అని అతణ్ణి కొత్తమాటకి వెళ్ళనియ్యక, నత్తినత్తి చచ్చిచెడి
పూర్తిచేసిన పెనకటి పదమే అతనిచేత మళ్ళీమళ్ళీ నత్త బెట్టం
చారు. వాక్యానికి ఓపుష్కరం చొప్పున పట్టెటట్టు కనిపించింది.
ఆ అబ్బాయికి కొంతసేపయేనాకి నత్తడం ఉండే సరదా
తీరిపోయిందిగావును, అందరికీమల్లనే సంసారిపక్షంగా మాట్లా
డ్డం మొదలెట్టాడు. అంతర్వరలో అతనికి నత్తి నయం అయి
నందుకు అంతా ఆనందించారు. కాని, కొన్నికొన్ని నాటకాల్లో
కథవట్టులో ఉండే సారస్యంవల్లో, కవిత్వంలో ఉండే హృద్యత
వల్లో, కొన్నిపద్యాలకి, —ఏచవటనటును ఆపాత్రధరించి అవి
పాడినా సరే—నయం వన్సుమోర్ అనితీరేవి బయలుదేరాయి.
వాల్లవి నటులు వన్సుమోర్ పద్యాలు అంటారు. వాటిలో
కొన్ని: “నిటలాక్షుండివు డెత్తివచ్చినను రానీ,” “బహులోద్య
త్ప్రశయోనిలక్షుభిత,” “అల్లుడా(య్) రమ్మని,” “అతివా(య్)
తా(య్) పగనేల,” “కొండలయండ నుద్దందువై” “కెండాపై
కపిరాజు,” “గగనేందిరారామ”—(దీనికి పాతాతరం: ‘గగ
నేద్దిరారాబ’ అంటారు కొందరు) లాంటివి.

అయితే, ఈ వన్యమోర్లో ఉండే ప్రధానవిశేషం ఏమిటంటే, నటుడు గానయతంగా అభినయించినప్పుడు తప్ప ఇది పుట్టనేపుట్టదు. వచనం చెబుతూ అసాధారణంగా అభినయించే నటుడికై నా సరే, వన్యమోర్ లభి. చదు. బాహుళిక పాత్రధారి ఎంత అఖండాడైనా సరే, ఉత్తరం చదవడంవల్ల వన్యమోర్ పొంది ఉండదు—అది వచనంలో ఉండేదిగానీ గానంలో కానీ, గానంలోని సంవత్సరాలలో అభినయంవల్లగానీ మిక్కిలి వ్యక్తంగా ఉంటే, చివ్వుట్లుకోట్టి మెప్పు ఎవరుస్తారే గానీ, వన్యమోర్ అదు. అందుకే, వేళాకోళాలనూట అటుంచి, త్రికణసిద్ధి వన్యమోర్ అనేవాళ్ళు ఆగానం కోసమే. పాటకచేరీలో మళ్ళీ స్యామూఖాస్రభూయిష్టం అవడంచేత గావున ఆగానంకోసం వన్యమోర్లు ఉండవు. కాబట్టి సంగీతం బాగా తియ్యగలిగిన నటులు (ఆనంత నాటకానికి పెద్దా, పాటకచేరీకి చిన్నా అవుగాక) వన్యమోర్ కోరుతారు ఎవరి మెప్పు ఎవరు వాడులు కుంటారు ! కొందరు నటులు తమరికి వన్యమోర్ కొట్టడానికి జనాన్ని నియమించి సభలో కూర్చోజేయతారు. కొందరు, వన్యమోర్ అని సభవారు అనేవరకూ కీర్తన ఈమస్తూనే ఉంటారు. కొందరు, సభవారు వన్యమోర్ అనడం తడవుగా మళ్ళీ పాడేస్తారు. కన్యాశుల్కం వస్తులేని సంబంధంవస్తే లుబ్ధావధాన్లు వరులుకుంటాడా చూసి చూసి ! అదికీ మళ్ళీ సంబంధం రాక పోతే ! కొందరు, సభవారు వన్యమోర్ అంటే ఎల్లానూ పాడాలిగదా, అనకుండానే

పాడేస్తే తీరిపోతుందని పద్యాన్నే ఈచివరనించి ఆచివరకి దూది
పింజెలాగ ఏకేసి చెడుగుడి ఆడించి, కుస్తీపట్టించి, బాదిబాది
మప్పతిప్పలా పెడతాగు. ఇల్లా చేసేది ఎవరూ అంటే, రాగవు
కర్రల బోల్లు పెట్టగోకపోతే రంగంమీద నిలబడలేని వాళ్ళు.
మరోరకం ఎవరంటే తుణ్ణంగా ముక్కలువచ్చి ఉచ్చారణ
బాగుండి, సార్థకంగా అభినయించినా గొంతుక సాపులేనివాళ్ళు.
వీళ్ళకి వన్సుమోర్ తగిలిందంటే వీళ్ళని ఏడిపించడానికే. కాని
వీళ్ళల్లో ఒకొక్కడు, తనపాట నచ్చక వేళాకోళానికి సభ
వారిలో కొందరు వన్సుమోర్ అన్నారని తెలిసీకూడా వారి
కంటే తనే మొండి ఘటాన్నని ఋజువు ఇవ్వడానికి, ఆపర్యం
మళ్ళీ అడిగినవాళ్ళు జన్మమధ్యంలో ఆడక్కుండానూ అడగని
వాళ్ళుకూడా అనుభవించ గలందులకున్నూ, యావన్మండకీ ఆ
పద్యంపామి, పట్టిండి, పులిమి, రుద్ది, తలంటేస్తాను.

ఇందులో ధర్మసందేహమేమంటే, అపరిమిత జనం ఉన్న
ప్పుడు, ఒకళ్ళకో పదిమందికో తనివితీరక పోడంవల్ల మళ్ళీ
జరుగుతూండే సంగతి కడంవాళ్ళందరూ భరించవలసిందేనా ?
అని. అప్పట్లో రంగం అల్లా ఆపుచేసి వోట్లు తీసుకోడం ప్రారం
భిస్తే, తెములుతుందా ? అట్లాంటిది వీలుండదుగదా అనే
ధైర్యంకొద్దీ గావును, ఆ పది ఇరవై మంది లక్ష గోల చేస్తారు.
గోల చేసేవాళ్ళు గొప్పవాళ్ళు. మనం ఎన్నికల్లో చూస్తు
న్నాంగా ? ఇదంతా తన ప్రతిష్ఠకోసమే అనుకునే నటుడు,
వెంటనే మెత్తపడి మళ్ళీకానిస్తాడు—స్వలాభం సంగతి మన

స్థూలో పెట్టుకుని. కాని, సార్థక నటుడు యొక్క అభిప్రాయం
 వెనకా, ఇప్పుడూకడా ఇందుకు భిన్నమే. ఒకగొప్ప నటుడు
 ఒకసీనపద్యంలాంటిది, అభినయించి, నభవారు ఈనడించుగో
 కుండా, అంజనేయలు తోకలాగ రాగం పెంచుతూపాడి పని
 తూసాడు. అనుకోండి. అతడు ఆటైములోనే పైనచెప్పినట్లు
 చేయడమేకాకుండా, వృత్తాంతం తెలిసేటట్టు ముక్కుపలికి
 ఉండి, కొన్నికొన్ని చేష్టలుచేసి, రక్తి తెచ్చి, మనమనన్సులకెక్కి
 అప్పుడు అన్యుడై గోచరిస్తే, అప్పుడు అతడు పనివాడు ;
 “అమ్మయ్య ! ఈపద్యం అయిందిరాబాబూ, మనం కాస్త
 ఉపరి వీయ్యగోవచ్చును” అని వాడు అనుకునే క్షణంలోనే జనం
 మళ్ళుమోర్ అంటారా, వాడికి వినుగొచ్చి, విరక్తిపుట్టి, తను
 మొదటిసారి ప్రాణంధారపోసి త్రికరణ శుద్ధిగా చూపెట్టినపని
 యావత్తుకీ ఇన్నిసీళ్ళు వొదులుకొని, నిర్బంధితుడవడం వల్ల
 తద్దినంపెట్టినట్లు ఏదోతగతేసి మొక్కు చెల్లించు గుంటాడు.
 గొప్పనటులంతా ఈ అనుభవం పొంది ఉంటారు. పాదుకలో
 ఒక దళరథుడు అల్లా చేశాడు. పైగా మొదటిసారి ఇటూ
 అటూ తిరుగుతూ అభినయంలో పద్యం పాడిన వాడు, రెండో
 సారి ప్రాణం చాలాచ్చి, సోఫామీద కూచుని పాడాడు.
 “కూచుంటావే ! నుంచోవే !” అని మళ్ళుమోర్ జనాభా
 తల్లి చేశారు ! నటుడు అనామకుడు కాకపోడంచేత ఆ కేకలు
 పడిపోయాయి అర్చేశాడు. ఇల్లా మళ్ళుమోర్ కొట్టే జనమే
 దివ్యకీ ఏమంటారో విన్నారా ! మొదటి అభినయంలో ఉండే

పశ, పనందు, పలుమారీ, మజా, ఇవన్నీ రెండోసారి లేపుట. అందువల్ల అతడు గొప్ప యాక్టరు కాదుట. అనగా, తమకు ఎన్నిసార్లు గోలచేస్తే అన్నిసార్లు, ఏక రీతిగా, ఒకేపద్ధతి పాడ గలిగినవాడు వాళ్ళ దృష్టికి పనివాడు. అంటే నటుడు ఒక యంత్రం అవాలని వాళ్ళ ఆదర్శం.

మారు కోరేవాడు నవరసంగారే కాదు. చిరితిండ్ల తే సరేసరి, అనలు తిండినా కుడా పిల్లలు “నాకింకా కావాలి” అని పట్టు పడతారు. పట్టట్టి దివరకి అంతా పారేస్తారు, లేకపోతే రోగాలు తేస్తారు. పెరుగుయొక్క వాలకం చూసి కొందరు అన్నం ఎక్కువ పెట్టించుకుంటారు. ‘ఇంకా కొంచెం’ అనేది దురలవాట్లలోనే కనిపిస్తుంది. “ఇంకా కొంచెం” చొప్పున ద్రావకం పుచ్చుకోడంనించే చాలా మందికి స్థల భాండ విసర్జన. టిక్కెట్టులేని సంతర్పణలో ఎవడికేనా ఒక వంటకం బాగుంది అని తోచినప్పుడు వాడు మారు వడ్డించుకోవచ్చు, కడం వాళ్లకి బాధలేదు. పోనీ, కాఫీహోటల్లోకి వెళ్లి, కాఫీ చాలా బాగుంటే, “వన్సుమోర్” అని కేక మ్రచ్చు-హోటలాయన “ఎగ్జిక్యూట్” అని కేకేస్తాడు! మళ్ళీ ఇస్తాడు! ఇచ్చేవాడికి నవ్వంటేదు, లాభం ఉంది, తక్కిన వాళ్లకి కష్టంలేదు గనక. నాటక సభలో వన్సుమోర్ అన్నప్పుడు అవసరం వచ్చేసరికి పోబట్టి ఇలా ఉన్నట్టు కనిపిస్తుంది.

పోనీ వన్సుమోర్ అందరికీ ఒప్పుదలే అనుకుందాం. రెండవ అభినయం సహజంగా వేలవం అని గ్రహించవచ్చు. ఒకడు

పెరుగూ అన్నం ఒక వాయి భుజించాడు అనుకోండి. అది చాడీకి చాలా రంజగా ఉంది. ఆ పథాన్ని వాడు మళ్ళీ అన్నం పెట్టించుకుని, పెరుగు పోయించుకుని, మొదటి మోస్తరుగా ఉంటుందనుకోడం అజ్ఞానం. తినేసిన పెరుగూ అన్నం మళ్ళీ ఎల్లా వస్తుందీ! పోనీ ఆ అన్నం ఆ రాశిలోదే, ఆ పెరుగు ఆ కుండలోదే గదా అంటే, కాలం మారలేదా! తినేవాడు వాడేగదా అంటే వాడిలోమాత్రం మార్పులేదా? మొదటి వాయి తిన్నప్పుడు అతనికి పెరుగూ అన్నం సరికొత్త. దాని రుచి ఒకటి. రెండో వాయి తినక మున్నుందే అతడు మొదటిరకం తిని ఉన్నాడు. అందుకేని సంబంధంగా చూస్తే, రెండోతిండి వాడికి వేలవంగా ఉండితీరుతుంది. దానిరుచి మరొకలా కనిపిస్తుంది. అందుకనే పెద్దమనుష్యులు ఫలారంచేనేటప్పుడు (అనగా ఫలారంలో ఫలాలు ఉండవు) తీపి తినడంకోసం, ఎంతవంపదార గుప్పినా కాఫీలో తీపి అందుకోక, పీల్చే, ఓ పకోడీయో గ్రేటో నాలిక్కు అడ్డేసి మరీ కాఫీగిన్ని ఎత్తుతారు. ఇది సభ్యుల చిక్క. ఇక నటుల్ని గురించి చూస్తే! నటులు మనుష్యులు. ఒక క్షణంలో ఒక సార్థక నటుడు కనపరచింది మరొక క్షణంలో కనపరచలేదు. కనపరచగలిగాడా అతణ్ణి మంచియంత్రం అనచ్చు, అతడి అభినయాన్ని మరొకరిన పోల్చు అనచ్చు గాని, కళ అవకాశం. ఈమాట ప్రతికళకీ చెబుతుంది. అంతదాకా మొందుకు? ఒకడు “క” అనే అక్షరం పెద్దదిగా కాగితంమీద రాసి, మళ్ళీ వాడే, ఉత్తరక్షణమే,

మొదటి “క” పక్కనే ఇంకో “క” రాస్తే ఎక్కడో ఏదో కేడా ఉండకమానదు. “వన్సుమోర్” “వన్సుమోర్” అని ఒక మనిషి రెండు కేకలు వేస్తే రెండింటికీ కేడా ఉంటుంది. కాని, యంత్రంకొట్టే ఆచ్చు “క” లు అన్నీ అచ్చంగా ఒకలాగే ఉంటాయి, గ్రామఫోను పలికే పలుకులు మళ్ళీ అచ్చంగా అల్లానే ఉంటాయి. “ఒక చెట్టుమీద అనేకవేల పత్రాలు ఉండచ్చు. కాని ఏ రెండింటికీ సకలవిధ సామ్యం ఉండదు. ప్రకృతే అట్లా ఉన్నప్పుడు ఇక, మానవుడు రెండు వేర్వేరు క్షణాలలో చూసిన పనులు అచ్చంగా ఒకలా గుండడం అసాధ్యం! ఒకలాగే ఉన్నాయా, ఏదో ఒకటి వగా, సాధారణంగా రెండూ కూడా వగా అన్నమాట” అని ఒక మహాజ్ఞాని అన్నాడు.

తెలుగు సంగీతనాటక ప్రదర్శనాలలో ఉండే వన్సుమోర్ అనేటువంటి సాంప్రదాయం:- సభలో ఉండే అనేకుల ఇష్టా యిష్టాలు చూడకపోవడంవల్ల, న్యాయంలేదు; అనుభవించేసేంది మళ్ళీ అనుభవిస్తాం, కాలాన్ని వెనక్కి తోడు, అసాధ్యాన్ని సాధించు అని నటుణ్ణి సభవారు అడిగి, అతడు ఓడిపోయాడని అతణ్ణి సాధించడంలో ధర్మంలేదు; నటుడు ఈ అసాధ్యాన్ని సాధిస్తానని ఒప్పుకోడంలో జ్ఞానంలేదు; ఒకే కాలమందు రంగంమీద ఉండే అయిదారుగురిలోను, వీక మందిది గల ఒకరికీ, కడంవార్ల కళ్ల ఎదట, సభవారు “వన్సుమోర్” కట్టబెట్టి మెచ్చుకుంటే, కడంవార్లని తిట్టకపోయినా వార్ల

నిరుత్సాహపడడంచేత నాటకం ఎంతి పాడవుతుందో సభవారు
 గ్రహించకపోడంవల్ల, దూరదృష్టి లేదు; సభవారు ఆ మాట
 ప్రతి సందర్భంలోనూ పాడడంవల్ల మెప్పులేదు; సభవారికి
 పెట్టుబడి ఖర్చులేని వ్యాపారం అవడంవల్ల, విలువలేదు.
 అందులో తన కళ్లకి కట్టిన ఖరీదు ప్రతిఫలిస్తోంది అని నటుడు
 అనుకోడంలో విచక్షణలేదు— ఎంచేతంటే, పద్యానికి అర్థం
 తెలియనివాడు కూడా వచ్చుమోర్ అనడానికి వీలుంది గనక
 స్మారకంలేనివాళ్లు కూడా అనచ్చుగనక! వెయ్యిమంది స్మారక
 రహితులు మెచ్చుకునేకంటే ఒక్కడు స్పృహలోఉండి మెచ్చు
 గుంటే చాలు. వెయ్యిమంది సామాన్యుల మెప్పుకంటే ఒక్క
 జ్ఞాని మెప్పు గొప్ప. “చంపకం! ఏదీ! ముల్లీ గజ్జికట్టు నువ్వు!
 అని నవరసమూర్తి అడిగినట్టు ఎవరైనా సరే సభలోంచి
 సందర్భంలోనైనా సరే నటుణ్ణి ముల్లీ కానిమ్మని అడగడంలో
 తెలుగు నంగీత నాటకరంగంయొక్క ఔన్నత్యం కనబడదు.
 నటుడి కళ చాలా అల్పకళ అని జవాభిప్రాయమా అ
 మాటకి వచ్చుమోర్ ఒక ఉదాహరణ. ఏ సందర్భం అయినా సరే
 సభవారిచేత వచ్చుమోర్ పొందగలిగినవాడు తను తనే అ
 వారిచేత అసిపించుకుంటున్నాడు అన్నమాట. తను అన్యు
 కాలేకపోయాడన్నమాట. అప్పట్లో అతనిని “నటుడు
 అనడం కంటే మరేమన్నా అనడం సమంజసం అన్నమాట

నాటకం - టాకీ

'నాటకం' పాతమాట, 'టాకీ' కొత్తది. ఇవి రెండూ ఫలానా అనుకుని వాటిప్రస్తావన చెయ్యడం కర్తవ్యం. కాని పాతమాటే చిక్కుమాట. తెలుగునాటకజననం (యక్షగానం, కలాపం, పోలుబొమ్మలు, భాగవతం, పగటివేషం వగైరల్లోంచి), నాటకలక్షణం (-సంస్కృతాది నాటకాల్ని అనుసరించి), నాటకావపరం (-మానవజీవితానికి) నాటకమనాధ్యత (-అది ఆబద్ధం అయినప్పటికీ), నాటకోద్దేశం (అహం - మమ - విసర్జనగలిగింది), నాటకపరమావధి (-అన్యత్వారోపణద్వారా నర్తకభూత నమత్వ ప్రత్యక్షసిద్ధి), వగైరాలు చర్చించి 'నాటకం, అంటే ఇదీ అని కూడబలుక్కోడం న్యాయమేగాని ఇప్పుడు కష్టం అవీకాక, 'నాటకం' అంటే కంటికి నంబంధించినచిత్ర, విగ్రహ, శిల్ప, నృత్య, అలంకారాది కళలున్నూ, చెవికిచెవి న సంగీత సాహిత్యాది కళలున్నూ యదాక్రమ్యంలో మేళవించినవివేదన బయల్పడే పాతం, అని నిరూపించడానికికూడా ఇది అదనుకాదు. ఏదో యాభై అరవైవేళ్ళక్రితం తెలుగునాటకం పుట్టిందనీ, మొదట శుద్ధవచనంలో దానిరూపం ఉంటోచ్చినా, మంచిపీకగలవాళ్ళు ఆడేవాళ్ళల్లో చేరుకోచ్చిన కొద్దీ, పద్యాలూ పాటలూ దాల్లోకి చేరుతోచ్చాయనీ, నేటికి ఒక వెయ్యిపైగా నాటకాలు తెలుగులో వెలిసి ఉంటాయనీ వాళ్ళల్లో ఓరెండువందలు అడడానికి వీలైనరకంలో పడతా

యనీ, స్థూలంగా అంతా ఒప్పుకోవచ్చు. ఇక మరి పురాణా-
 చారిత్రక, సాంఘికవంటి రకాలు తెలుగునాటకాల్లో ఎన్నట
 ఉండనీయి, దేవుళ్ళుగాని, మనుష్యుల్లాంటి దేవుళ్ళుగాని, దేవు-
 ళ్లులాంటి మనుష్యులుగాని, రాజులుగాని, గృహస్థులుగాని,
 నిరుపేదలుగాని, ద్రోహులుగాని, రాక్షసులుగాని - ఎవరట
 కథానాయకులుగా ఉండనీయి, వాళ్లు అన్నింటితోనూ గానం
 వాల్లాడిపోతుంటుందిగనక (-ఇగానం గాయకులు సచేలన్నానం
 చేసేవరకం! శ్రుతి లయలు అనే తలిదండ్రులు లేకపోవకు!)
 తెలుగులో 'నాటకం' అంటే 'సంగీతనాటకం' అన్నమాటే
 అని అందరూ ఒప్పుకునేమాటే. మరొక్కవిషయం కూడా
 ముందే అనేసుకుంటే తీరిపోతుంది. నాటకరచనలోగాని
 నాటక అభ్యాసంలోగాని, నాటకప్రదర్శనంలోగాని రక్తమాం-
 సాలు కలిగి ఏదన్నడోసో జీవంకూడా ధరించి ఉన్న మనుష్యులు
 పనిచేసి చూపిస్తుండడం ఎరుగుదుం. కాని మనం చూస్తూం-
 డుగానే, మానవయూగం యంత్రయూగం అయింది. ఆ యంత్ర-
 యూగం వ్రాసి, రేసింది. ప్రతీ యితరసంస్థమీదా యంత్రప్రభా-
 వు ప్రసరించినట్టే నాటకసంస్థ మీదకూడా ప్రసరించింది. ఇంతలో
 వాళ్లు ఉండవు. ప్రపంచానికి విరివిగా నకళ్ళు కావలసి రావ-
 డొచ్చేత యంత్రానికి పనులిగింది, చిత్రకళకి ప్రతిగా నిశ్చలభా-
 యాచిత్రం(ఫోటో) వచ్చింది. నాటకకళకి సాటిగా నిశ్చల-
 భావాచిత్రం (గ్రామోఫోన్) వుట్టింది. ఇంతలో నాటకం
 ముఖతనం మార్చుకుంది. అక్కణ్ణేంది మొదట్లో నిశ్చలచలన

చిత్రం ('మూవీ' లేకపోతే 'మూకీ'), మరి కొద్దికాలంలోనే సశబ్దచలనచిత్రం (టాకీ) వచ్చిపడ్డాయి. తెలుగు 'మూవీ' ఉన్నట్టుగాని, తుద్రగాన ప్రధానమైన తెలుగునాటకరంగం గాంచి 'మూవీ' లోకి వెళ్ళినవాళ్ళ పేరుగాని పేర్లుగాని మనం ఎరగం. 'మూవీ' అనేది చేప్తప్రధానంగనక అల్లా జిగి ఉంటుంది. కాని టాకీ రావడంతోటి వ్యాపారం తెలుగుదారిపోయింది. అయిదారేళ్ళలో యాభై అరవై టాకీలు జనించాయి (ఈ లెక్క తక్కినభాషలవాట్లలో పోలిస్తే అల్పమే). ఇందువల్ల తెలుగు నాటకం పని అయిపోయిందని కొంద రంటారు. టాకీకాక ఇటీవల ఆవిర్భవించిన భూశబ్దగ్రహణం (రేడియో) వల్ల కూడా నాటకజన్మ సీచపడిందనేవా రున్నారు. ఇక వ్యాపించబోయే భూదృశ్యగ్రహణం (టెలివిజన్) కూడా 'నాటకం' గారి సంగతి చివరంటా చూస్తుందని చాలామంది భయం. నాటకంమీద యంత్రప్రతిఘటన ఇన్నివిధాలగా ఉన్నా, ఇప్పుడు నాటకం టాకీల ప్రమేయమే తీసుకుందాం.

టాకీలనిగురించి తోచినట్టుల్లా మాట్లాడేవాళ్ళ నాక్యాలు సంపుటిచేస్తే ఈ రీతిగా ఉంటాయి:— "వెనక ఊరి కోనాటక, కరపెన్సి, ఇప్పుడు ఊరికి ఓటాకీ. వెనక పెట్టుబళ్లు వందలు, ఇప్పుడు లక్షలు. సరే తవ్వో తీసో, తెచ్చో, వెయింఛో వాటా లెట్టో సామ్మూ లేవదీస్తారు. అక్కణ్ణించి దర్శకుడు, రచయిత, యంత్ర చిత్రకారుడు వగైరాలు ఎవరైనా సరే ఉంటారు. వీల్లకి పరీక్షలులేవు గనక ఎవరన్నా వచ్చినవాళ్లూ

ఉండచ్చు. ఏమీ రాకపోయినా నాడి అందితే చాలు. తరవాత
 యంత్రనటుల్ని ఏరటం. బంధువులు, ముగమాటస్థులు, అందాల
 వాళ్లు, తద్వారా బందాలవాళ్ళు, పేరుగల పాతనాటకనటులు,
 ఉల్కగా పొగైన అనామకలు వగైరాలు. వీళ్ళల్లో ఎవడి
 మట్టుకువాడు తను తెరమీద ఏమూలో చదరపు అంగుళం
 మేర అయినా సరే ఇరుక్కుసి కనిపిస్తూంటే చాలు. తను
 చూసుకుని తలకచ్చు. అదే జన్మతారకం అనుకునేవాళ్లుం
 టారు. సరి మరి కథ. అది పురాణం అవాలి. కథపోతే అంధ
 జనానికి గణ్యత ఉండదు. అంధజనం నూటికి తొంబై. వాళ్లం
 తా హఠాత్తురై నవ్వుడుగాని, టాకీవర్తకం కిట్టదు. వాళ్ళ కిభక్తి
 కుదిరేంతుకు దేవుహూ, భయం వేసేందుకు అడివీ, మృగాలూ,
 హుమార్ కలిగేందుకు నుందరులూ వాళ్ల స్నానాలూ, ఆట
 లకి గంభీరమైన శీర్షికలూ—నర్వంగిలాబా చెయ్యడంతోనం
 కైంయ్యమంటూ మంచి వీకవాళ్ళ పాటలూ! దాంతోటి జన
 తాహుశ్యం మొదట తమాషాకోనమున్నూ తరవాతతోక
 కానూ ఎగవడడం. “వార” ప్రతిష్ఠతో డబ్బు రావడం,
 దబ్బాబ్బితటాకీ గనక గొప్పదని చెప్పడం. అందువల్ల అం
 దలో యంత్రంపబడ్డ నటులు అపమానంగా అభినయించార
 న్నీ, వాళ్ళకీర్తి మిన్ను మట్టడం రూఢి గనకనే వాళ్ళ ‘తార’లు
 అంటూ రనిన్నీ చెప్పగోడం. కాని నన్నడిగితే అభినయం
 ఏమీలేదు. కొంతరు అభినయించినవాళ్లని చూసి వాళ్ల

ఇదివరకే 'షూట్' చేశారు, ఇహను వాళ్లని నే నేం జెయ్యను అని ఆగిపోయాను. కొన్ని చోట్ల రిట్లల్లో 'హరి నిన్న టాకీ తియ్యా' అని కూడా వ్యవహరిస్తున్నారు!"

పై వాక్యాలు సత్యమూ కాదు, అసత్యమూ. కాదు. కొత్త సంస్థల్ని నిరసించడం మానవస్వభావం. కాని నాటక-టాకీల గణకర్మల్ని పొల్పించుస్తే రెండింటికీ ఏమీ సంబంధం లేదు. తెలుగు. నాటకంలో ఉండేది స్థూలరూపాల చలనం—టాకీలో ఛాయాచిత్రాల చలనం, నాటకం సజీవ వ్యక్తులైన మానవులకృషి—టాకీలో మానవుడు సముద్రంలో కాకిరెట్టు. జంతువు, చెట్టు, పీట్టు, కర్ర కొండలాగ బొమ్మల మరనలో పనికొచ్చే ఒక దినుసు నాటకానికి శబ్ద ప్రధానం—టాకీకి మూలం బొమ్మ. [—మన తెలుగు నాటకం రాగప్రధానం—తెలుగు టాకీ నాటకానికి సకలైకతకాలం, అనగా తక్కువ ఖర్చుతో చూడడానికి వీలైన నాటకప్రత్యామ్నాయ అయినంత కాలం అదీ రాగప్రధానమే!] నాటకంలో ఆభినయం ప్రధాన కళ—టాకీలో ఆభినయం ప్రతికూలం, అనవసరం, బాధాకరం—[ఆభినయించడం మొదలెట్టి నాటకపు కంపు కొట్టేలాగ చేసే నాటకనటుణ్ణి టాకీ ధరిమేనా రాయ్యాకూడ దంటాడు ఒక దర్శకుడు] నాటకాభినయం అవచ్ఛిన్నం—టాకీనటుడు అవిచ్ఛిన్నంగా ఆభినయించినా, కావలిసింది కొన్ని కొన్ని క్షణాల్లో ఆతని స్థితులే గనక, ముక్కల్పేసి అవే చూపిస్తారు. నాటకరంగంమీది కాలం మనం ఎరుగున్నదే, దేశం ఎరుగు

వ్న దే—టాకీలో బొమ్మలవరసయొక్క కాటంగాని దేశంగాని
 మనం ఎరగం. నాటకంలో నటుడు తనలో లోగడ లేని ఒక
 అవస్థ ఆరోపించుకుని అన్యుడై మనకి కనపడ్డానికి యత్నిస్తాడు,
 వమర్థుడై తే న్గుతాడు—టాకీలో వ్యక్తి తను తనులాగ
 ఒక అవస్థలో కనపడగలిగితే అంతే చాలుట, తన సత్తా కనప
 రిస్తే చాలుట. [అందుకనే ఒక టాకీలో క్షేమ వ్యక్తియొక్క
 నరుకు ఆ టాకీలో ఆఖరయే దోషం ఉందిట]. నాటకంలో
 నటించడం సాధ్యవస్తువు. టాకీలో వ్యక్తి నటించడం అనేది
 ఉండనేఉండదుగనక ఏమిచేసినా అది దర్శకుడు ముందుముందు
 రచించగల తాముల కావ్యానికి సాధనం. నాటకంలో ఫలితం
 ఆద్యక్షికి తెలుస్తుంది—టాకీలో ఎవడు ఎందుకోసం ఏది
 చేస్తున్నాడో దర్శకుడికి తప్ప మరి తెలియదు. (అసమర్థు
 డై తే అతడికి తెలియదు). నాటకంలో భాష ఉండడం
 గాయం, సాడిత్యం, ఆలోచన, అవగాహన, ఇల్లాంటివి
 కానాలి—టాకీలో అంతా వ్రత్యం. ఒకవేళ భాష ఉంటే
 దానికి పై ప్రమాదాలు ఉండవు. ఆలోచన వగైరాలు అన్నీ
 దర్శకుడి టిపిసి అమాయచేసి అట్టే పెడతాడు. (నేకులు
 తన టిపి—ఒకవేళ ఉన్నారే) ఖర్చుపెట్ట నక్కర్లేదు.
 నాటకం స్వత్యం గల ప్రత్యేక వ్యక్తులవని. ఇష్టిలాంటిది—టాకీ
 లోన్నివందలమంది జనం, బోలెడు యంత్రాలు, శకటాలు
 వగైరా సాయం ఉన్న మీదట చేసేమహాయత్నం. నాటకంలో
 (నేకులు, టిగేది గమనించి గ్రహించాలి—టాకీలో నేకు

కులు ఏది గమనించి గ్రహించాలో ముందేచూసుకుని అనే జరపాలి. నాటకంలో జరిగేదృశ్యం సాంతంగా జరగవలసిందే కాని, మధ్యరంగంలో, అవ్యస్థలలో అప్పట్లో ఏమవుతుందో గమనించి, వెనక్కుచ్చి మళ్ళీ ఇంచాకటి దృశ్యం కానివ్వడానికి వీలుండవు—టాకీలో సామ్యం సామూహ్యం, సాదృశ్యం సాధర్మ్యం నైరుద్ధ్యంవంటి ఏదో సంబంధం గల కథాంతర విషయంతాలూకు చిత్రపరంపర మధ్యజొనిపి, అనలు కథ చెడకుండా అది మందుడికికూడా పట్టిచ్చేలాగ చెయ్యొచ్చు. నాటకం భౌతికాన్ని మరచిస్తుంది. టాకీ యావత్తూ ప్రత్యేక భౌతికం, తద్వారా మరోటి ఏదేనా కావచ్చు. నాటకం అవతారంవంటిది. టాకీ విశ్వమావంవంటిది. నాటకంలో కథ నాయకుడైన ఒక మానవుడి సంతాపసంతోషాలే ముఖ్యంగా గమనించడం అవుతుంది. కాని, చెప్పినా విన్నేని జడప్రకృతిని, చెప్పినట్టు వినని జుతుప్రకృతిని, చెప్పినట్టు విని చెయ్యగల మానవప్రకృతిని, చెప్పడానికి వీలేలేకుండా జరిగిపోయే ప్రకృతి సంధనాల్నీ, నర్వాన్నీ గమనించి వివిధావస్థల్లో, వివిధ ప్రదేశాల్లో, వివిధక్షణాల్లో, వివిధదృశ్యుల్లో వాటి ఛాయాఖండాలు తీసి, వాటిని కథకి అనుకూలించేలాగు ప్రేక్షకుల మానసికతత్వం గుర్తెరిగి వాట్లకి ఒకక్రమం ఒకమేళవింపూ బయల్దేరేలాగు వాటిని నర్ది, తద్వారా నూతనజీవం అపూర్వాకర్షణ కలిగించి నవ్వుడే సులనచిత్రం ఒకకథ—అప్పుడేనా యంత్రకథ. ఇన్ని రకాల పన్నువులూ, ఇంతమంది కర్తలూ, ఇన్న రకాల

సాధనాలూ; ఇన్ని రకాల ఆచరణ విధానాలూ, ఉంటూ
న్నప్పుడు మహత్తమ ఫలితం ఏవైతే మార్గంద్వారా సిద్ధింప
చెయ్యవచ్చునో ప్రస్థరించి చూసుకుని దర్శకడు వ్యవహరించి
నప్పుడు మాత్రమే టాకీ ఒక కళ.

టాకీవ్యాపారం జీవితానికి అవసరం అనినదే. కిట్టుబాటు
ఉన్నప్పుడే వ్యాపారం జరుగుతుంది, జరగాలి. కెట్టుబడిదార్లకి
వడ్డీ లాభాలు కిట్టాలి, ప్రేక్షకులకి ఆనందం వినోదం బోధా
కిట్టాలి. కాని వ్యాపారాల్లో పార్టీలు బోల్తాలు కొడుతూండడం
దెబ్బలు తిని తెలుసుకుంటూ ఉండడం జరుగుతూ ఉంటుంది.
సలహాలు అనవసరం. మరి, టాకీ నిర్వాహకుల అసామర్థ్యం
కురించి నాశించడం ప్రమాదకరం. ఏమంటే, సమార్థులూ
అసమర్థులూ కూడా ఎప్పుడూ ఉంటూనే ఉంటారు. వాళ్లు
అన్యతాల్లో వాళ్లకిమల్లేనే, అనుభవ అభ్యాసాలవల్ల అరితే
తప్పులు దిద్దుకుని ముందుకి జాగ్రత్త పడుతూ ఉంటారు. ఇక
నాటకనటులు టాకీలోకి ఎక్కితే యంత్రనటులుగా మారాలి.
కొందరు మారగ్రలు, కొందరు మారరు, మారలేరు. వాళ్లు
తమ కున్న నాట్యప్రసిద్ధి పేరూ టాకీలో హోమం చెయ్యడానికి
వెళ్లాలి గాని అభివృద్ధి చేసుకునే నిమిత్తం కాదు. మరి ఎందు
కయ్యా వెడుతున్నావా! అంటే, కారణాంతరాలవల్ల, పోస్టి
డబ్బుకోసం, అది వ్యాపారం గనక, దండిగా సొమ్ము చేతులో
పట్టే మహారాజులూ వెళ్లమనండి. కొందరు పామరులు ముందు
ఒక టాకీలోకి డారికే వెళ్లి అభినయించి వేరుపొందితే, తరవాత

తరవాత వెయ్యిగల టాకీవేషానికి డబ్బు వస్తుందని భ్రమించే వాళ్లు ఉన్నారు. అభినయశూన్యం గనక టాకీలో పడటం ఒక మాటే మనీనగలగా. వాళ్లకి వాతేనాని తరవాత లేదు ఇహను; ఎందుకంటే టాకీలో స్వత్వస్థాపనే గన ఒక ప్రత్యేక లక్షణం ఉన్నందువలన ఒక అనామకేడు యంత్ర నటుడుగా ఏమకోబడ్డా మనం ఆశ్చర్యపడి 'వీణ్ణి టాకీలోకి తీసుకున్నాడు, వీణ్ణి చెయ్యగలడా నక్కడా!' అంటూ నిర్భాంతపో నక్కల్లేదు; ఎంచే తనటే, వాడు ఆలక్షణంతో అక్కడ నిలబడితే చాలుట. అభినయించ నక్కల్లేదు! ఇక టాకీ వచ్చి నాటకాన్ని చంపినట్టు ఎందుకు కనపడుతోంది? అంటే, మననాటకం నాటకపుపని నిర్వహించడం లేదు, మన టాకీ టాకీపని చూసుకోడంలేదు. క్షుద్రసంగీతాన్ని ఆశ్రయించుకుని మన నాటకం సంగీత నాటకం అయివుంది, దానికే తప్పుడు నకలుగా మనటాకీ ఉంటోంది. కాని, ఈ పరిస్థితి దీరకాలం ఉండదు. దేని పని అది చెయ్యడం నేర్చుకున్నప్పుడు రెండూ నిలిచి ఒకదాల్లో ఉండేమంచి రెండోది గ్రహిస్తుంది. నాటకంలోంచి టాకీలోకి మార్పు—మాటలోంచి బొమ్మలోకి—వెనకడుగు—వెనక దిగడి పోయినజనం వచ్చి ముందుజనాన్ని కలుసుకోడం నిమిత్తం. మాటకి అర్థజ్ఞానం కావాలి, బొమ్మకి కన్నుచాలు (-టాకీలో మాటలకి గణ్యత తక్కువగనక) అందుకని, టాకీ సామరుల్నికూడా ఆకర్షిస్తుంది. కాదు, సామరుల్నే ఆకర్షిస్తుంది. యంత్రనటుడు చూపెట్టకల

వ్రజ్ఞ, నాటకనటుడి వ్రజ్ఞలో శతాంశమైనా ఉండదు! నాటక
 కారుడు టాకీ బొమ్మలకేసిమాసి గుండె బాదుకోడు. శబ్ద
 శక్తిలో నమ్మకం అతడు వదులుకోడు. నాటకాలు రాసి
 తీరతాడు. యంత్రజనితమైన గారడీలు అక్కర్లేకుండా శబ్దశక్తి
 వల్లనే చిత్రవృత్తుల్ని కలిచినెయ్యగల నటులూ ఉంటారు.
 అన్యయంత్ర సాహాయ్యం లేకుండా మానవుడు సృష్టించగలి
 గింది 'నూట' ఒక్కటే! మాటేకదా అన్నింటికీ మూలం !!

గానప్రశంస

“దూరశ్రవణార్థి చెవిని ఘోరమైనట్టి...బలునారనంబు పర
పుకొని...యిష్టమొందు” అని శాసించి, అల్లా భౌతికంగా
జరిగింపించి చూపించాడు నూరన. ఈమాటలు తగిలే సందర్భం
యొక్క చుట్టవక్కలే కాకుండా అట్టడుక్కికూడా పరీక్షిస్తే,
ప్రపంచంలో ఉండే శ్రవ్యవిషయం మావత్తూ గమనించాలంటే,
చెవులు మూసేనుకోవాలని అతడనేది. గట్టిగా చెవులు
మూసేనుగున్నప్పుడు నాదం విపబడితీరుతుందనీ, అదే ఓంకా
రమనీ అనే భక్తు లుండగలరు. అది సూర్యప్రదక్షిణాలు
చేస్తూండే గ్రహాల గమనఫలితం అనే శాస్త్రవేత్తలున్నారు.
గ్రహచారం నియమిత మార్గాల్లో నియమితకాలాల్లో జరిగి
పోతూండడంవల్ల లయసిద్ధి కలుగుతూంటుంది గనక, ఆనాదమే
భుగోళగాన మని కొందరు జ్ఞానుల మతం. వివిక్తప్రదేశంలో
ఉన్నప్పుడు చెవులు తెరిచిఉండినా, ఎక్కణ్ణించి వస్తూందో
తెలియని నాదం వినిపిస్తూనేఉంటుంది దని ఏకాకులు చెబుతారు.
శూన్యత్వం నాదానికి వాహకంగా ఉండజాలదని సిద్ధాంత
జేశారు. భూజలవాయువులు నాదాన్ని ప్రసరించగల వన్నారు.
భూమిమీదకంటే జలంలో నాదం ఎక్కువదూరం వినిపిస్తుంది.
మనిషి కేక పదివన్నెండుమైళ్లదాకా వినిపించగలదనీ, జలం
మీద యుద్ధంలో ఒక సందర్భంలో తుపాకీనాదం రెండువందల

మొళ్ళదాకా వినిపించిందనీ గుర్తించారు. రాయీ, కర్ర
 గూడా నాదాన్ని వ్యాపింపజేస్తాయన్నారు. రాయీ కట్టు
 గాని, కర్రచాలా శ్రావ్యం గనక యంత్రాల్లో ఉండడాని
 కారణం అన్నారు. భూగోళంయొక్క బ్రహ్మాండనాదాల్లో
 మొదటిది ఉంటుంది. అది వాయులోకాల సంఘట్టనవల్ల జరిగి
 చినా భయజనకంగా ఉండి, దూరంగా ఉంటూన్న కొద్దీ శ్రా
 వ్యంగా ఉంటుంది. సముద్రతరంగాల పోరు, జలపాతాల
 యొక్క స్వనిమూకూడా మహానాదాలే. తుపాను చెలరేగ
 సమయంలో వాయువు భూభాగాన్ని కొట్టడంవల్లా, చుట్టూ
 ముట్టడంవల్లా బయల్దేరే నిర్ఘోషం కూడా విచారాన్ని శ్రావ్యం
 గా సూచిస్తుంది. ౧౩౦౦ బి. సి. లో కట్టిన ఒక రాజయొక్క
 గొప్ప విగ్రహం ౨౭ బి. సి.లో వచ్చిన భూకంపానికి దెబ్బతిని
 నేలకూలగా దాని రంధ్రాల్లోంచి వచ్చిపోతుండే గాలి వేడెక్కి
 ఒక శ్రావ్యరోదనం చుట్టూవక్కలకి వినిపిస్తుండేదనినీ, మో
 రెండుసందలయేళ్ళ తరువాత ఒక చక్రవర్తి ఆ శిథిలవిగ్రహాన్ని
 కాగుచేయించగా ఆయేడువు మళ్ళీ వినిపించకుండా పోయింద
 ననీ తెలుస్తుంది. సహారా యెడారి జోలపాట అనీ, కలహ
 యెడారి లాలిపాట అనీ, అరేబియా యెడారి రోదన అనీ
 మరో యెడారి మూలుగుపాట అనీ, ఇంకో ఎడారి ఈలపా
 అనీ ప్రసిద్ధి కెక్కిన నాదాలున్నా యనినీ, కొట్లాడి ఇనక రే
 వ్రేలూ, ఉప్పు రేబువులూ సంఘటితం అయినప్పుడు, మి
 త్రాల్లో వ్యవించేటప్పటి నాదంలాగ, అవి సుశ్రావ్యమే ఉండ

యాథార్థ్యం అనిన్నీ శాస్త్రజ్ఞులు సెలవిచ్చారు. వృక్షాల
యొక్క రూపాన్నిబట్టి, ప్రతాలయొక్క సాంద్రతనిబట్టి వాటి
ఊతం, మర్మరండటా... ఇటీవల దాన్ని పోయిలో పెట్టడం
నేర్చినప్పటినుంచి 'సరకు' చెట్టు అంటున్నారు గాని, అసలు ఆ
చెట్టుని చాలాకాలం తెలుగువాళ్లు 'సంగీతపు' చెట్టు అనేవారు.
పాకే పురుగుల్లో మేటిగా గాలిమెపరి ఉందిగనుక వాటి నాదా
నికీగాని, నాదప్రియత్వానికీగాని ఆక్షేపణలేదు. ఎగిరేపురు
గుల్లో తుమ్మెదజమ్మయతిప్రాసల్లోనే శీలసంతనా అయిపో
యింది. పక్షులనాదం అద్భుతం! అంధకారంలో మునిగిపోయి
ఉన్న జీవులకి కళ్లు తెరవడానికి దినమణి వస్తూన్నందుకు
మానవులు తమలో కలవకపోతే తమ కేలోటని
పక్షులు తమ నోటినించా చేసే నిత్యప్రభాతనాదం
నరేనరి. జీవరాసుల నవోదయం జరిగే వసంతసమయంలో
అవి చేసే మధురనాదం దైవప్రేరితమా అనిపించేటటువంటి
వాటి ఆవందయొక్క సూచన. పక్షుల్లో పితృమయూరాలు
నాదశాస్త్రాల్లోకే ఎక్కిపోయాయి. కుక్కుటర్లని తిథంగిగా
ప్రబంధించబడింది. కాకిలాంటి దానికి ఆన్యాయం జరిగిపోయిం
దంటే ఏం జేస్తాం? అది బంధువులొస్తారని వార్త చెప్పగలి
గితేం, అడ్డమైన చచ్చినవాళ్లకూడా తినిపెట్టగలిగితేం,
రెండుమూడు వివాది శ్రుతులు కలిపి ముప్పేటగా, కరా
రావుమలాగ ఉండేకూత వాడుతూండడంవల్ల గావును దాని
మని 'హూష్' అయింది. అందుకనే కాదూ "కాకేమి తన్ను

దిట్టన' అన్నాడు కవి ఇత జంతువుల్లో రాజై గర్జించేసింహు
 నాదశక్తివల్ల కట్టుబడగలదని తెలిసినా, ఋషభ గాంధారా
 పెద్దలచేత మన్నింపబడ్డాలు. నీవల మృదయ పూర్వకమేగా
 నాభిపూర్వకమైన నాదం చేసే మహిమసూక్తరాలకి మన్ననలే
 పోయింది. ఇభశార్దూలాలు గానంలో నీటు దొరక్క
 కవిత్వంలో వడ్డాలు. శునకనాదం విరువులలో కూడిఉండడ
 వల్ల తిరస్కరింపబడినా గొండ్లొకచో రాత్రివేళ నృగాలాన
 కరణం చేసినా, మాతాశ్చ్యం గలదే అని చెప్పడానికి భైరవ
 అయింది. బానాకడు ఒక తుమ్మలబీడులో అమావాస్య
 చీకట్లో దాచితప్పి గిరిగిరా తిరిగి పక్కనే రెండుమైళ్లలోఉన్న
 తూర్పువైపునా తెలియ తిట్టాలువడతూండగా, శునకనాదం
 వినిపించి దారిలో వడ్డట్టానున్నా, వాడే పైవారిలో చచ్చి
 దానిపేరు చరితార్థంచేయించి నడ్డట్టానున్నా చెబుతారు. నృగాల
 నాదం శవప్రియత్వం స్ఫురించే ఉవడంవల్లా, కేవలరోదన
 స్ఫురించే అతి దీర్ఘవ్యావరణం అవడంవల్లా, భయాన్ని పెంపొం
 దించగల అర్థరాత్రినేలే వినిపడడంవల్లా పరపతి చెడగొట్టుకుంది
 "అది ఇక్కడనే వింటే అయితుంది, లే" అనిపించేసి, స్వారస్య
 కవి అశ్వనాదంయొక్క గౌరవ భావంపరిచాడు. వీట్లు కేరగాని
 అన్నింటిలోకి మిక్కిలి సుమన మరననకి పాలైంది ఖరస్వరం
 అట్లనననట్ల దీనిషయంగా చాలా వాపోయాడు: "అయ్యో
 ఖరయొక్క శ్రమ, టక్కు ముండితనం, అమాయకత్వం

అమాత్యర్యం, ఓమాత్రపుదెబ్బలకి నిర్లక్ష్యం-ఇవన్నీ అల్లా
 ఉంచండి, దాని నాదం వినిపించుకోలే! దాని స్వరం ఎంత
 మధురం, ఎంత సమజనం, ఎంత విశంబం! అది ఎంతెంత చెవ
 లతో వినగల మోతాదులు మన కిస్తూంటుందీ! అమితమైన
 గానం వృత్తిగా చేసేవాళ్ళల్లో చాలామంది దాని నాదం శ్రావ్యం
 కాదని ఏమొహం పెట్టుకుని అనగలరు! దాని నాదంలోంచి
 బయల్దేలేటన్ని శ్రుతులుగాని, స్థాయిలుగాని, ఆంతర శ్రుతులు
 గాని, వాది సంవాదివివాదులుగాని, ఆరోహణ అవరోహణ
 లతో కూడిన మూర్ఛనరకాలుగాని, తాళాల మేళవింపుగాని,
 నాదపాత నాదవిజృంభణాలుగాని, ఒహుకంతనాదస్ఫురణగాని
 ప్రయత్నంచేసి మరి యేఒకచోట ఉన్నట్టు కని పెట్టగలం!
 యుద్ధ సనద్దులై ఉన్నవాళ్ళకి ఉషార్ ఎత్తించడానికి నాదా
 లున్న సంగతి నిజమే, శత్రువుల్ని తారెత్తగొట్టే నాదాలుండడం
 నిజమే కాని, ఒకానొకభీరం తన ప్రయోనాదం చేసేసరికి ఒక
 పటాలం పటాలం యావత్తూ పటావంచలై పారిపోయిన
 మాటకూడా సత్యమేట!" అని రాశాడు. ఏమైనా ఖరంయొక్క
 శత్రువు పేరట ఒక నాదానికైనా మకరణం చెయ్యడంలో పెద్దలు
 మరొకరిని మరిచిపోలేక పోయారు. జంతువుల్లోకల్లా శ్రేష్ఠుడవ
 బడే మానవుడు భూమి మీద అవతరించడానికి పూర్వం బోలెడు
 నాదం భూమిమీద ఉండిఉండాలి. మానవుడు నాదాన్ని చీల్చి
 రెండుభాగాలు చేశాడు. ఒక భాగాన్ని గాత్రానికి మాత్రమే
 నొదిలి పెట్టాడు, ఇతరప్రాణికోటికిమల్లనే! రెండోభాగాన్ని

గాత్రానికే కాకుండా నాలికకికూడా ముడతల్లి వస్తునంటుండా
 సంకేతాలు ఏర్పరిచి, ఆ సంకేతాల్ని మాటలని, వా
 వ్యవసాయంకూడా ప్రారంభించాడు. భావ అంటే అభినయ
 కూడానా కాదా, అనుకరణవల్లే భావ వుట్టిందా, అభినయ
 నహితంగా శాదాలు చెయ్యడం వల్లనా, ప్రథమంలో ఉచిత
 రణంలో ఉన్నవి అచ్చులేనా మిటి సూక్తాలు ఆపేద్దాం. ఆది
 నాదంలోంచి స్వరాలూ, వర్ణాలూ ఎప్పుడు ఎక్కడ ఎల్లా
 ఏర్పడ్డాయో కేల్పడం అసాధ్యం అంటే, దేవుడివల్ల వినిపించ
 బడ్డాయి అంటుంటానీ, ప్రస్తుతం భూమిమీద దగ్గిరగా ఒక
 వెయ్యిభాషలూ, అయిదారు వేల మాండలికభాషలూ ఉన్నట్లు
 కాశ్రుష్టాలు రాశారు. ఒక పదభాష మరో పదభాషనా
 కేవలసేదం పోలి ఆకాశ భాషలో ర, ల, మ, డ, న, స లాంటి
 ధ్వనులే ఎక్కువగా వస్తోచ్చినా, ఇటాలియన్, స్పెనిష్, పోర్
 గీస్ భాషల్లోలాగ అతి చెమికి ఇంపుగానేనా ఉంటుంది. వేర్వేరు
 భాషలవాళ్లు ఇద్దరు కలుసుకున్నప్పుడు హస్త, ముఖ, స్వర
 సంజ్ఞలు కొంతమారు పనిజరుపుతాయి. ఇదంతా నాలిక, ద
 డలు, దంతాలు, పెకవులు వీటి మద్దతుతో కంఠధ్వని సృష్టిం
 గలమాటల సంగతి. మరి గాత్రానికే సంబంధించినా నాదం
 మాట! దాన్ని గురించిమాడా మానవులు ఎవరిమట్టుకు వా
 వ్యవసాయం చేసుకున్నారు. వీలై సంతమంది సజ్జ
 వుండేలాల్ని నిష్కారణంగా ఆకర్షించే నాదాన్ని గానమనా
 లుంటుంది. నాదాన్ని చప్పుడు, అల్లరి, గోల, కోల

హలం అనీ విడదీసేశారు. 'కోలాహలం' అంటే 'కలిసిఉన్న పంకుల్ని చెల్లా చెదరు చెయ్యడం' గావున, అనలు! వ్యాస యాక్షణచేసి గానంలో శ్రుతి, అవిచ్ఛన్నత, వ్యక్తిత్వం, శ్రమగతి ఉంటాయనీ, తక్కిన నాదానికి ఉండవనీ కేటాయించారు. వై వాటిలో ఒకటిగాని, కొన్నిగాని, అన్నిగాని ఉంటూన్న కొద్దీ గానోద్దేశం మరీ నెరవేరుతుం దన్నారు. ఎదైనా రైలు, మోటారులాంటి యంత్రాలకి ఒక్కొక్కప్పుడు శ్రమగతిమాత్రం ఉండడంవల్లా, విమానం గాలిపటంలాంటి వాటికి శ్రుతిమాత్రమే ఉండడంవల్లా, కొందరి వాచికంలోనీ సరళతమాత్రం ఉండడంవల్లా గానస్ఫురణ అవుతుంది.

గానాన్ని అఖండులు స్తుతించారు. గానలోకం దేవలోకం అన్నారు. గానం భూమిమీద ఉండగల దివ్యత్వానికి వారం అన్నారు. పరిమితమైన మానవుడిభావన అసంతృప్తిలోకి తొంగిమాసిరావడానికి సాధనం గానం ఒక్కటే అని ఒకవి అన్నాడు. నవాబుగానం గంభీరవిచారదాయకంగాని ప్రేమ ప్రేరకం కాదని కొందరు నెలవిచ్చారు. అది కరుణాసింధువు అని ఒక మతం. గానం అనంతప్రకృతియొక్క మధురనిశ్వాసం అని ఒకడు మెచ్చాడు. క్రూరజీవుల్ని సాధుగాచేసినా, రాతిని కరగజేసినా, ఇనుమునివంచినా, సింహాన్ని అటకాయించినా, సాముని కనుబామగలిగినా, శిశువుని మరిపించినా గానానికే చెల్లించని ఒక్కడన్నాడు. నాదతరంగంలో ఉండే వాయురేఖల అత్యల్పహతం అనామకం అయినా, ఆ అల్పహతమే

సెకనుకి కొన్ని వండలసార్లు జరిగినప్పుడు అది పర్వతాన్ని ఊహ
జాలినంత ప్రబలం కాగలదని కామ్రజ్జులే పరిష్కరించారు.
తంత్రీయంత్రం మేళవించి ఒక గాయకుడు నృసింహలిగిన
గానానికి రాళ్లు లేచివెళ్లి నర్దుకుని ఇట్టే పట్నంగా ఏర్పడ్డా
యని ఒక దేశంలో నమ్మేవాళ్లున్నారు. ఒక గాయకుడు గానం
చేసి మేఘాల్ని రంజింపజేసి వర్షం కురిపించాడని నమ్మజనం
మరోచోట ఉన్నారు. ఇటలీలో (గావును) ఒకవిధమైన సాలీడు
కుట్టినపుడు బాధ తగ్గించేమందు గానమేనని అంటారు. అనేక
కళలనో కలిసిఉన్నప్పుడు తక్కినవాటికి తక్షణం శూన్యం
వెట్టింది, వాటిని ఒళ్ళుకూ గమనించలేని స్థితిలోకి చేరుల్ని తెచ్చి
వారి హృదయాల్ని సమూలంగా తన పక్షానికి లాక్కోగల
ఒకైత్తుతనపు గుణమాహాత్మ్యం విషయంలో గానాన్ని చెప్పి
మరోకళని చెప్పాలి. కళలన్నిటిలోకీ మిక్కిలి గంభీరం, మిక్కిలి
అప్రాప్యం, మిక్కిలి వేగయుతం, మిక్కిలి చలనజనకం గానమే
అని జ్ఞానుల అభిప్రాయం. ఒకానొక వంతెనమీద సిపాయిలు
తాళయుతంగా నడిచేటప్పుడు నాదానికి వంతెన ఊగడం
మొదలెట్టగా (వాళ్ల బరువుమూలాన్ని కాదు!) అప్పట్లోంచి
వంతెనమీద సిపాయిల మార్చింగు చెయ్యవలసి వచ్చినప్పుడు
అక్కడక్కడ అడుగుమార్పాలి (తాళంచెడగొట్టాలి) అనే
నిర్బంధన పుట్టినట్టు తెలుస్తుంది. పని అడ్డకుండా వాగుడు
లేకుండా చేసుకోడం నిమిత్తం కొన్ని యంత్రకాలల్లో గానం
కొనపగా అక్కడ జీతాలు తక్కువైనా కూలీల సంఖ్య

హెచ్చుతూనే ఉందని ఒకడు. రాశాడు. కాఫ్యాలయ్యా! (వెనక ఒక గ్రామఫోను) ఇటీవల ఒక రేడియో సెట్టు వేయించడం కాఫ్యాదులు శ్రావ్యంగా తాగబడేనిమిత్తమే! ఐతే గానం అంటే ఆకర్షణలేనివాళ్ళూ, గానం అంటే ద్వేషంగలవాళ్ళూ, గానం అంటే జబ్బుచేస్తుం దన్నవాళ్ళూ గొప్పవాళ్ళిల్లోనే ఉండినట్టు చరిత్ర చెబుతుంది. అల్లానే, కవికలలవాడైనట్టుగానే గాయకుడు తనేమి జేస్తున్నాడో తెలియని మత్తుమగవా అని నిరసనచేసినవాళ్ళూ లేకపోలేదు.

శ్రుతి గానానికి బజానాయే కాదు, శ్రుతిగానం! మా మేష్టరుగారు ఒకాయిన ఒక రాత్రివేళ ఆనందంగా ఫిడేలు వాయింపుగంటూ ఉండగా పాము చక్కా వచ్చింది. ఆయన సత్కరింపబడి కచేరీ చేసిన వాడూ కాదు, ఆ పాము అప్పట్లో వాయింపబడుతూన్న రాగం శంకరాభరణం కాదే అని పట్టింపు పడ్డట్టూ కనిపించలేదు. ఒక స్నేహితుడు రాత్రిళ్ళు తన 'హార్మోనియం' కొయ్య తీసి శ్రుతి వెయ్యగానే (హార్మోనియం అంటే మంచిపేరు చాలి నాదాన్ని వరికి పోగులు పెట్టడానికి సిద్ధంగా వుండే ఆషాఢభూతి శ్రవం అయినప్పటికీ) పాము వస్తూండడంవల్ల అతడు ఆ వాయింపు నేర్చుకోనేలేకపోయాడు. ఈనంగతి ఒక నిఖారుసు తెలుగువాడు విని "అవును, వారి ప్రజ్ఞ ఏముంది అందులో ఆ కట్టెలు అల్లాంటివిగావును!" అన్నాడు. అల్లాగ్గా, పోనీ నేకప్పినీ అప్పటి శ్రావ్యతేగాని ప్రజ్ఞకాదు. అయినా ప్రజ్ఞ, పాండిత్యమూ, తరిఫీయతూ, కృషి, కుర్వ్యా,

ఇంకా ఏమైనానరే శ్రావ్యతను తీసుకురాలేవు అని చెప్పడానికే
 కదా నూరన్న కథ రాశాడు! వీణవాయింపు పోటీలో తుంబు
 రుణ్ణి నెగ్గాలని, నారదాడు బయల్దేరి, తుంబురుడి గ్రామం వెళ్లి
 తుంబురుడు తను తననాయింపుకోసం అప్పుడే మేళవించుకున్న
 వీణ వీధరుగుమీద పెట్టి పనుండి ఒక్కసారి ఇంట్లోకి వెళ్లి న
 దోనందులో దైవాద్వా అతని అరుగు నమిపించి, అక్కడున్న
 వీణని ఓచూటు శేషతో అనిపించి చూసి, అరీతిగా శ్రుతి
 దిగించడానికే తనకి అనేక జన్మలు పట్టవచ్చునని గ్రహించి సిగ్గు
 వదిలేసినవాడు కాశపోవడంవల్ల వీణ అక్కడ వదిలేసి, మరి
 తుంబురుడు ఇంట్లోంచి పైకిరాకుండా చూసుకుని, కాలికి బుద్ధి
 చెప్పి రోడ్డుచ్చుకుని, చిరకాలం శ్రీకృష్ణకుటుంబంకగ్గిర శివ
 భాంధి, గురుశ్లాఘుపొంది, అప్పుడు మళ్ళీ వెళ్లాడట! శ్రుతి
 తంతటి కయినా, కోన్ని గానాల్లో (అవశ్రుతి రాకుండా ఉండ
 దానికట!) అవలు శ్రుతి లాగేకారు. మరికొన్నింటిలో శ్రుతి
 ఉండా లేదా అనిపించేటట్టు గౌఠిక పిసికేస్తారు. 'శ్రుతి' అనే
 మాట మామూలు సంభాషణలో పై అర్థంలో, అనగా
 గానానికి వువాదిగా ఉండగల శ్రావ్యనాదసంపుటీ అనే అర్థంలో
 వాడతారు. కాని, పండితులు అల్లా అనరు. నాదం వాయు
 కణాల స్పందనమే గనక, స్పందననిస్తీర్ణముబట్టి ఉండే జగీ
 స్పందనసంఖ్యనుబట్టి ఉండే స్థాయి, స్పందన వైఖరినిబట్టి
 ఉండే స్వరీ త్వం-కమాదూ గల నాదాన్ని శ్రుతి అంటారు.
 అటువంటి శ్రుతికేదనికే నా రెట్టింపు స్పందనసంఖ్యగలది హెచ్చు

శ్రుతి. అటువంటి రెండుశ్రుతుల మధ్య ఉండగల నాదరంగం ఒక అష్టకం అంటారు. దాల్లో మూలశ్రుతికి ఒకటిన్నర రెట్లు న్నందనసంఖ్యగల శ్రుతిని పంచమం అంటారు. ఇటువంటి గణితవ్యాపారమాత్రమే ప్రపంచంలోని అన్ని జాతులవారి గానానికి ఉమ్మడి. గణితపరమార్థం ప్రపంచంలో అందరికీ ఒకటే అయినా, మానాలూ, ప్రమాణాలూ, పరిమాణాలూ, నందర్భాలూ, అవసరాలూ, సంద్రదాయాలూ, సామగ్రులూ, కలాపాలూ, కాండలూ-వీటి అన్నిటిమీదా ఆధారపడి ఉండడం వల్ల గణితఫలితాలు వేర్వేరు అయినట్టే, పురుషార్థాలూ తుల్యమైనా ఫలితాలు వేర్వేరు అయినట్టే గానఫలితాలు కూడాను! ప్రపంచగానంలో న-ప-సలు ఉమ్మడి కావచ్చు. ఒకే నాదాష్టకంలోని నాదాన్ని కొందరు ఎనిమిది శ్రుతులుగా, కొందరు పన్నెండు శ్రుతులుగా, కొందరు ఇరవై రెండు శ్రుతులుగా, కొందరు అనంతమైన శ్రుతులుగా కేటాయింతు గున్నారు. రెండు పూర్ణాంకాలమధ్య అనంతమైన భిన్నాంకాలు ఉన్నట్టుగానే శ్రీతమైన రెండు శ్రుతుల నందున భిన్నశ్రుతులు ఉండగలవని గ్రహించారు. పైపైస్థాయిలో శ్రుతులు వ్యక్తి అయినా, తక్కువస్థాయిలో శ్రుతులన్నీ సమిష్టిశ్రుతులని నిరూపించారు. ఒక్కొక్కశ్రుతిలోనే రెండు మొదలు ఇరవై వరకూ అంతరశ్రుతులుండవచ్చు నన్నారు. వీటి సంఖ్యనుబట్టి క్రమాన్ని ఒట్టి, ఉతాన్ని ఒట్టి నాదయొక్క విశిష్టత ఏర్పడుతుందని స్థాపించి, ఆ రకాలు లక్షలాదిగా ఉంటాయని ప్రస్తరించి

చూపించారు. లెఖ్ఖలో ఇటివంటి తేడా ఉండవచ్చు గనక, అలవాటు, ఆచారం, ఆచరణ, అనుకరణ, అభిలాష, అభిరుచి వంటివి నర్వనమం శాకపోవచ్చు గనక ఒకజాతికి శ్రుతి లియ్యంగా ఉండే నాదం మరొకజాతికి కర్ణకతోరంగా ఉండవచ్చు! ఒకజాతి గానం మరొకజాతికి రణగొణవ్వని కావచ్చు. పోనీ గానానికి అభినయం ఏమన్నా అక్కరకొస్తుందేమో అంటే, అది ఉన్నమతికూడా ఉండగొట్టేస్తుంది. పాశ్చాత్యుల గానం కర్ణవిచారక కోలాహలం అని కొందరు ప్రాచ్యులంటారు; ప్రాచ్యుల గానం ఒంటిమనిషి కనరత్తునీ అని అప్రాచ్యులు మెచ్చుకున్నారు. ఎవరి దృష్టి వారిది. కొందరికి నాదంయొక్క తూనిక ప్రధానం, కొందరికి స్వరం ప్రధానం, కొందరికి శ్రుతి ప్రధానం, కొందరికి లయ చాలు కడంవి చచ్చినాసరే, కొందరికి పీక ప్రధానం, కొందరికి నమ్మేలన ప్రధానం! ఒకరిలో ప్రత్యేక గాత్రవ్యవసాయజనక నాదమే గానం! ఇంకొకరిలో ఏకకాలం తోనే జుత్రగాత్రాల సంఘటివిశేషమే సరియైన నాదం! జుత్రాలు మొదట కర్రతోగాని, చేత్తోగాని, వేళ్లతోగాని ఊదేవి, తరవాత నోటితో ఊదేవి, తరవాత మీటితే ఊగే తంత్రులవీ జనించాయని ఒక జ్ఞాని అన్నాడు. మరికొందరిలో అనేకులు-ఒక్కొక్కప్పుడు వెయ్యికంటే ఎక్కువమంది-ఉండి ఎవరి వేర్వేరుపని వారు చేస్తూ ఆగగా, మరొకరు నాదవిచ్చిన్నం రావడండా అందుకుని పనిమాపి అన్యడికి అందియ్యగా, చురీకిగా ఉత్పన్నమయ్యే వివిధనాదఖండాలు ఏకరూపందాల్చి

మహాసమ్మేళనంగా అయేటట్టు చెప్పుడానికి పూచీపజ్జే చోద
కుడి కనునన్నల్లో అంతమంది. మెలుగుతూ నృప్తించేదే గానం!
మరికొందరు జ్ఞానుల్లో, శ్రుతిసంకేతాక్షర స్వర వ్యవసాయ
నాదమే గానం! కొందరిలో డబ్బెట్టి కొనుక్కొగా చెవిని పడ్డ
నావాలన్నీ గానాలే! ఒక్కొక్క సంఘం ఉద్దేశంలో నుందర
విగ్రహం గల వ్యక్తి కించిన నాదమే గానం. మరొక
సంఘంలో స్వవసిత పరమధ్యవర్తినాదమే గానం. ఒక్కొక్క
తెగలో, నిర్దిష్ట కార్యానుక్రమణికలో వచ్చే నాదంతప్ప కడంది
యావత్తూ గానమే! కొందరి మనలో తమను ఎప్పుడో
పూర్వం మనస్సులో వర్పరచుకున్న నాదప్రచూణం చేరువకి
వచ్చే నాదమాత్రమే గానంగనక, అది మళ్ళీ కలగడం అనం
భవం గనక, చెవిని పడడానికి సాధ్యం అయింద తప్ప మిగిలింది
ఏమన్నా ఉంటే అదీ గానం!

ఏ యితర భౌతికపదార్థంయొక్క అవనరమూ లేకుండానే
మానవుడు నృజించగలిగింది నాదకళ ఒకటేగనక, గానం
అమూల్యం. గానవ్యాపారం ఏమిటంటే నచ్చడమే. నచ్చితే
ఎందుకు నచ్చిందో చెప్పుడానికి వీలులేదు, అడగడానికి లేదు.
గానంలో మధ్య రంగం లేదు. “పెడితే పెల్లి లేకపోతే శార్థం”
మోస్తారు. వచ్చినా ఒకలిప్తలోనే, మళ్ళీ తరవాత ఏమవు
తుందో అనే కదా నభ్యులు అల్లాటి ముహూర్తాల్లో పరస్పర
ముఖావలోకనం చేసుకోడం. వినడానికి జనంలేనప్పుడు బయల్దేరే
ప్రతి నాదమూ గానమే. ఒకచోట చేరిన జనం అందరూ

కలిసి రచించే నాదం. మరోమాస్తరుగా ఉండనడానికి ఇతరుడే
 ఉండడుగనక, గానమే! పరిచయసానుభూతుల వాతావరణంలో
 గాని గానం వృద్ధిచెందదు. “కానీవోయ్, నేను మెచ్చుకుంటు
 న్నాను” అనే ఆనుకూల్యం విశేషాల్లదగ్గిర్చించి ఎప్పటి కప్పుడు
 నూదించే చిన్నాంటే తప్ప గానం చేసేవాడు సాగలేదు.
 అందుకనే కొందరు గాయకులు తమరు నజీవసభ్యులతో కూడిన
 నభయెదుట ముఖాముఖంగా పాడడానికి అచ్చుగున్నప్పుడు
 (ఇటువంటి అవస్థ అదృష్టవశంచేత యంత్రాధూధులైన పెండి
 తెరగాయకులకీ, మైక్ గాయకులకీ తొలగిపోయింది, పాపం,
 ఎక్కడికక్కడీకీ! ఇదివాళ్ల ప్రమేయం కాదు!) ఎటుపోయి
 ఎటు వస్తుందో అని చెప్పి, తమరు పాడడం మొదలెట్టింది
 లగాయకు “అహ, బలే, అచ్చా భేష్, వారెవా, ఓహో”
 అంటూ మెప్పులు నిశ్వాసానికి ఓసారిచొప్పున విసిరేనిమిత్తం
 తతంబుచ్చి ఓట్టి పెట్టుకుని, వాణ్ణి ఎదురుగుండా కూచో
 పెట్టుకుని, మరీ మొదలుపెడతారట! అపరిచితగానం చిన్న
 మోతాడుల్లో మాత్రమే తట్టుకోగలరు. గానం శూన్యరాశి.
 అపరిచిత శూన్యంంటే పరిచితశూన్యం నయంకదా అనిన్నీ,
 అదేనా తాను సృష్టించుకోలేకపోవడంవల్లనున్నా గాయకు
 డనేవాడు వ్యయంగా తననిమిత్తం దాన్ని సృష్టించి పెడుతుంటే
 తమతల ఆడించుకుంటూ, తాళం వేసుకుంటూ, తనవల్లే అది
 సృష్టించుకుంటేందా అన్నంత కర్తృత్వం ఆక్షణంలో తను
 నూతన ఆరోపించుకుంటూ, క్షణికాస్తిగనక అది వీలై సంత

అట్లుకు తన పేరటే జమకట్టుకుంటూ ఉండడానికి వీలుంటుంది. అలా అనిన్నీ, మానవుడు గానం వినడానికి వెళ్ళడం. పరాయి ప్రదేశం యావత్తు శుద్ధగందరగోళం అని చెప్పడం. అంత చిరుక అజ్జగాని రైడోడి లేదు. ఏంచేత అనగా, శుద్ధగానం జేవుడి లాంటి అగమ్యత్వంతో కూడిన వాయు, అంగంగనక! గానానికి అర్థం మానవులకి దుర్లభం. అర్థం ఎవడూ అడగదు, ఎవడికీ తెలియదు. విచారం తెలియన గానం వినబడేటప్పుడు ఇతర వృద్ధయాల్లో విచారం ఉడయించవచ్చు గాని “ఎంతవని జరిగిందీ!” అనిముక్కుగా వేలేనుగోడానికి బోధపడేది ఏమీ ఉండదు. ఒక్కొక్క వానికి మనం ఆ వేళితులం కావచ్చుగాని ఎందుకో తెలియదు. అలా, విచారం అనేకరకాలుగా కలగవచ్చు. ఇన్నవాళ్ళలో, అది ఆ విచారాల భేదం ఏముటో తెలియదు. గాయకుడికి తెలియదు. గానఫలితంగా విచారం, క్రోధం, కరుణ, హాస్యం వీలైతే నవి ఏమిడన్నా వాటిని ఆపరించి ఆనందం ఉండితీరు తుంది. గానం ఆకర్షించే నాదం! ఎవర్ని ఆకర్షించడం! ప్రాణి అనినీ, ఇతరాల్నీ—తనతో ప్రారంభించి వీలైనంతమంది సహమానవుల్నీ, వీలుగాడంటే పశుపక్షుల్నీ, క్రిమికీటాల్నీ, అంటే ఇంకాడంటే జడాల్నీ! అందుకని గానం చరాచర జీవీకి ఉమ్మడిలక్షణం. “పితృ కూజతి పంచమం” లాంటివి అందువల్లే పుట్టిఉంటాయి. అందుకనే “నాగవ్యసం పడితే సులకు నిద్ర” అని వచ్చింది. అనగా, గానం మూలాన్ని

పాములు సిద్ధరోయి గుర్రకొడతాయని కాదు; అవి చక్షు
 శ్రవాణగనక, అదివరదాకా కళ్లులాగ పనిచేసే రంధ్రాలు గానం
 తమరిమ్మీద వడ్డప్పుడు చెవులులాగ మూరిపోవడంవల్ల పాము
 గానామరణలో అంధత్వం వస్తుంది అని. “ఏతే తెల్లవాళ్లకి
 గానం అనేది ఉండిపోయ్, అవలు, మనకిమల్లే!” అని ప్రశ్నించే
 తెలుగువాళ్లున్నారు. అంతేగాని, తెల్లవాళ్లకి కవిత్వం
 ఉందా అనిగాని, శిల్పం ఉందా అనిగాని, చిత్రకళ ఉందా
 అనిగాని శంకించరు, అడగరు. ఎంచేత అంటే, తక్కిన కళలన్నీ
 (లిపిధర్మమూ అని కవనంగూడా) కంటపడగల రూపం చాల్చు
 గలవ్, గానం చాల్చలేదు. గానానికి రూపం ఎప్పటికప్పుడు
 కల్పించాలి, కల్పించేవాడే యివ్వాలి, కల్పించిన క్షణంలో
 తప్ప దానికి జన్మలేదు. గానం కాలనిగళబద్ధం. అందువల్ల
 గానం అంటే కాలయవనికమ్మీద చిత్రంపబడి వినపడే బొమ్మ
 అన్నాడు ఒక జ్ఞాని. గానానికి పుట్టగానే యవ్వనం, మృతి
 తక్షణంలో పోవడంవల్ల దానికి వయస్సులేదు, జరా లేదు.
 అందుచేత గానం గాంధర్వవిద్య! గానం బతికున్నవాళ్లకి
 కట్టెలుగా జేసి, కట్టెలకి జీవం పోసి, చేతనాచేతనాలకి నరి
 హద్దులు కొట్టేస్తుంది. గానం మానవులలోని దివ్యాంశకు
 ఉచ్చారణ. గానం నాదం స్వయంగా చెయ్యగల రూపాల్నే
 తక్కిన రూపాల్నికూడా ఐక్యంచేసి జగదాధారుడిలో లీనం
 చెయ్యగల సానందసాధనం! గానం మానవాతీతమైన భావన
 యంత. మానవుల్లోని జాతిమతవయస్సంస్కారాది భేదాలే

కాదు, జీవుల్లోని పక్షివృక్షజంతమానవ క్రిమికీటాది భేదాలే
కాదు, రూపాల్లోని చరాచర భేదాలే కాదు, భూతా
ల్లోని ఘనద్రవాది భేదాలే కాదు—అన్నీ కూడా భ్రమ
జన్యాలు కాదు యథార్థంగానే ఉన్నాయనేవాళ్ల మాధ్యం
వదలగొట్టేనిమిత్తం “కావలిస్తే ప్రత్యక్ష నిదర్శనంగా అధమం
నేనున్నాను నుమండి” అని లోకాంతరసీమనేంచి మానవులకి
వినబడే హెచ్చరిక గానం! మానవహృదయంలోని ఉద్రేకాన్ని
వీలైనంత సున్నితంగా విరివిగా ఉచ్చరించడానికి వాయవేగం
గల బ్రహ్మవిద్య గానం ఒకటే! వ్యాఖ్యానంగాని, మధ్యవర్తిత్వం
గాని, సిఫారసుగాని, మెజారిటీవోటుగాని, తన్నగల బెదిరింపు
గాని లేకుండానే మానవులకి ఏ వృత్తాంతం తెలపకుండానే
హృదయచలనం కలిగించగలిగింది గానమే! నిర్గుణం, అష్టక్తం,
అతీతం, అపరిమితం అని మనం యెంచే వాచామగోచరభావాన్ని
అర్హరీతిగా పూజించడానికి శబ్దశిలవర్ణాదిసాధనాలు చాలక
పోవడంవల్ల మానవులు అవలంబించే దివ్యమధురనాదబిందు
పథం గానం!

ఇక తెలుగుజాతిని తలుచుకుంటే, దేవాలయాలలో ఉండ
వలసిన పవిత్రగానం; భజనాదులలోని భక్తియుత గానం;
వివాహాదులలోని ఆనందోత్సాహ పూర్వక గానం; రాజ్యాంగా
ల్లోని రణరంగగానం; ఆస్థాన గానం; ప్రభాతగానం; ప్రార్థనల
లోని హృదయపూర్వక గానం; కర్నకాదుల శ్రమోపశమన
కరగానం; దరిద్రుల జీవాందోళనగానం; సంఘంలోని చలన

చర్మ చిత్రవిషయంలో, పురాణావతన కాలంలో, హరికథ నమయంలో, నాటకాలకాలల్లో పుట్టే గానం; వేడుకగానం— ఇల్లాగ్గా చాలా సందర్భాల్లో వినిపిస్తూంటుంది. “లాలిపాటలు, మేలుకొలుపులు, మంగళహారతులు, జావళీలు, భజనకీర్తనలు, ఉడుపుపాటలు, కల్లుపాటలు” (వేలంపాటలు కాదునుమండి!), “ఆటపాటలు”—వీటిల్లో తెలుగుజాతిని ప్రతిబింబింపజేసే అఖండకవిత్వమే ఉందని మహాంధ్రులిద్దరు సెలవిచ్చారు. వీటిల్లో తెలుగుజాతిని సూచించే గానం లేదని ఎవరు వాద్యమొనరించగలరు! కాని, ఏముటో! గానం అవ్యక్తశూన్యం! అన్నట్టు, గానాన్ని మాటల్లో చెప్పడానికి ప్రయత్నించడం వ్యర్థం కదా! మరి ఉంటాను.

వేష రాగాల మేజువాణి

నాటకం దృశ్య ప్రబంధం. దృశ్యంలోకూడా ఆదర్శ మూ, ప్రత్యక్షమూ ఉన్నాయి. ఆదర్శం ఆకాశం; ప్రత్యక్షం భూమి! ఆదర్శం మానసికం; ప్రత్యక్షం భౌతికం! ఆదర్శం అటు! ప్రత్యక్షం ఇటు! కొందరు ఆదర్శప్రియులు; కొందరు ప్రత్యక్షాసక్తులు! ఆదర్శవాదుల మాటలు ఆకాశాన్ని చాటి పైకి వెడితే ప్రత్యక్షవాదులకి అసలు నోరే పెగల్లు. ప్రత్యక్షవాదుల పస్లతో భూమినిండినా, ఆదర్శవాదులకి అసలు చెయ్యే ఆడదు. ఆదర్శవాదుల ఆలోచనలో ప్రత్యక్షవాదులు నీచులు; ప్రత్యక్షవాదుల దృష్టిలో ఆదర్శవాదులు పనికిమాలినవాళ్ళు. ఆదర్శాలు లేనివాడు జీవితాభివృద్ధి ఉండదని ఆదర్శవాదుల చెబ్బలాట. ప్రత్యక్షాలు గోచరించని పక్షానికి అభివృద్ధిమూల దేవుడికి తెలుసు - అసలు జీవితమే ఉండదని ప్రత్యక్షవాదుల పక్షం. మానవులయొక్క భావనాశక్తి వ్యర్థం కాకూడదంటారు ఆదర్శవాదులు; మానవులయొక్క వివేచనాశక్తి వ్యర్థం కాకూడదంటారు ప్రత్యక్షవాదులు. భూతకాలాన్ని ఇవతలకి లాగి నంగతులు ఋజువుచేసుకోడానికి వీల్లేదుగనక “పూర్వం” అన్న ఆదర్శప్రాయంగా ఉండేవిట అనిన్నీ, భవిష్యత్తు యొక్క సైజు మనికి తెలియనే తెలియదు గనక ఆదర్శాలన్నీ రాబోయే కాలంలో అక్షరాలా ఎప్పుడో ఒకప్పుడు ఎందుకు ఫలోన్ముఖానికి కాకూడదూ అనిన్నీ ఆదర్శ

వాదులు భూతకాలాన్ని వెనకేసుకొచ్చి భవిష్యత్తునిమాత్రమే నమ్ముతూ తమ క్రియాశూన్యత్వాన్ని సమర్థించుకుంటారు. భూతకాలం మనది కాదు గనకనున్నా, భవిష్యత్తు మనది ఎంతవరకో తెలియదుగనక నున్నా వర్తమానమే మనది అని వ్యవహరించుకుంటారు ప్రత్యక్షవాదులు. ప్రత్యక్షవాదులు ఎక్కడ పనిచేసిపోతారో అని ఆదర్శవాదుల భయం. కాని ప్రత్యక్షవాదులు వుట్టి పని చూపెట్టింతరవాతగాని ఆదర్శవాదులకి జన్మ లేదు. ఆదర్శవాదులు పనే చెయ్యలేక, చెయ్యక, దుడ్డకొద్దీ చేసినా ఎందునా బొందకుండా అవకతవకగా తగలేస్తూ చూసే కన్ను కళాదృష్టితో చూడలేకపోయిందనీ, వినే చెవి కళా శ్రవణంతో వినలేకపోయిందనీ ఆస్వాదకుల దుస్థితి గుర్తింపి కంట తడిపెట్టుకుంటారు. అదీకాక ఆదర్శవాదులు పరలోక సౌఖ్యమే తమ పరమార్థం అని మాటల్తో గోలచేస్తూనే ప్రత్యక్షవాదులు ఆర్జించుకునే భూలోక లాభాలగురించి కుళ్లు తారు. కేవల ఆదర్శవాదులు తాము అకర్మలోపడి ఇతరుల్ని పడగొడతారు ; కేవలప్రత్యక్షవాదులు తాము పశుత్వంలో దిగి ఇతరుల్ని దింపుతారు. చేతగాని ప్రత్యక్షవాదులు మతం మారి ఆదర్శవాదులు కావడం జరుగుతుంది ; వాతగాని ఆదర్శవాదులు మతం మారి ప్రత్యక్షవాదులు కావడం మరోజన్మలో జరగచ్చు. ఈ ఆదర్శ, ప్రత్యక్షవాదుల సందున పడినలిగిపోయి జనం ఊక్కిరి చిక్కిరి అవుతుంటారు. ఎవరో మధ్యనుంచి యోగం కర్మను కాశలం అని కేకలేస్తుంటారు. 'అదెక్కడ

కుదురుకుంది పోదూ' అని మరోదు సమాధానం చెబు తూంటారు. అన్ని విషయాల్లోనూ సంగతి ఇల్లానే ఉన్నట్టు కనిపిస్తుంది. దృశ్యవిషయమైన నాటకప్రమేయంలోకూడా స్థితి ఇల్లానే ఉంది.

ఇదివరకే నాటకవిషయంలో బోలెడు ఆదర్శాలు ఉన్నాయి. “విష్ణువు వేషధారి, శివుడు నర్తకుడు, శార్వతి నర్తకి, నంది తల ఊగించాడు. బ్రహ్మగారు నాలుగు వేదాలూ రాగాలు తీశాడు. నారదుడు జంత్రగాత్ర కలహాలు మిళాయించాడు. వరస్వతి సంగీతసాహిత్యాలు జోడించింది. మయూడు శిల్పి. అనగా వేషర, నృత్యం, అభినయం, శ్లోకం, గానం, కీర్తన, శిల్పం—ఇవన్నీ చక్కటి సంతర్పణ ధవ్వలలాగ మేళవించి ‘నాట్యం’ గా మూర్తీభవించాయి. అవన్నీ మూర్తీభవించేదే పవిత్రమైన నాటక రంగభూమి. నాట్యశాస్త్రం రచించిన భరతుడు ముని. నాటకాలు రూపకాలు. పదివన్నెండు రకాలుగా వేనక ఉండే రీతిని తప్ప అవి ఉండకూడదు. ఉంటే చెత్తరకం అన్నమాట. పూర్వలక్షణ ప్రకారంలేని ఇవ్వుటి నాటకం నాసి రకం. నూదించినచోట, పడసామగ్రి చెడకుండా ఉచితంగా గానం చెయ్యాలి” అని. ఇకంతా సంస్కృతనాటకంనూట. ఇక నాటకాలు తెలుగులో పుట్టింతరవాత మరోకొన్ని ఆదర్శాలు వచ్చిపడ్డాయి. “సంస్కృతనాటక లక్షణాన్నిబట్టి తెలుగు నాటకం ఉండాలి. పూర్వకాలపు ఆంధ్రఆప్టాదశవర్ణాల జనాన్ని ఆఖాలగోపాలంగా సంస్కృత నాటకాలు ఆకర్షించిఉండవలసి

యాడే అని నూకు తెలుసుగనక ఆ నాటకాలయొక్క తెలుగు
 నకల్లు ఇప్పుటి జనం మెచ్చుకోకపోతే ఇప్పుటి జనానికి కల్లు
 లేవన మాట. (అనగా ఒక్కొక్క ఆదర్శవారి ఉద్దేశంతో :
 నూవరకూ పల్లిన ప్రతి సంస్కృతనాటకమూ వెనక ప్రతి
 ఉత్సాహమూ ఆడగా అప్పట్లో బ్రతికి ఉండే ప్రతి ఆంధ్రుడూ
 కొట్టలేస్తూ గ్రహించిఉంటాడు అని గావును) సంస్కృత
 పాడిత్యం లేని తెలుగునాటకం వ్యర్థం. జనభావకి నాటక భావ
 దగ్గరగా ఉంటే అందులో ఏమందీ ! కవే సర్వజ్ఞుడు కావలసి
 నప్పుడు నాటకకవికి ఇంకా ఎక్కువలక్షణాలుండాలి. రంగాను
 భవమేగాక విధమం ఆరుకాస్తాల్లోనూ, వద్దాలుగు విద్య
 లోనూ (ఆరవైనాలు గింటల్లోనూ పోనీ), అయిదు లలితకళ
 లోనూ ప్రవీణుడై తేగాని తెలుగు నాటకం రాయకూడదు
 (రాస్తే వాడి చెయ్యి విరగ్నొట్టాలి). నాటకం లిపిలో ఆకారం
 చాలిస్తే దృశ్యప్రబంధమే. మరి ఆడక్కర్లేదు. అది ఎట్లా
 ఉందో చెప్పవలసిన వాడికి వైలక్షణాల్లో ఏదీ అవసరంలేదు
 పరిగదా, ఇతర లక్షణాలు ఏమున్నా చాలు. నటించేవాడి
 మొత్తం శరీరానికై తేం, మనస్సుకై తేం, ఆత్మకై తేం యా
 ఆరు లక్షణాలుండాలి ! ఆ లక్షణాల్లో ఆఖరికి ఒక
 పోటున్నానరే నాటకరంగమీద నిలబడ్డాడా వాడి కా
 విరగ్నొట్టాలి. ఆ నటుడి నటన గురించి చెప్పడానికి సార్థకంలే
 నాడుకూడా అర్హుడే. నాటకం చూసేవాడు మంచి పారిష్రుడు
 రసజ్ఞుడు, ఇంతవేది కావాలిగాని, సార్థకనాటకం పామరు

మూర్ఖుణ్ణి, తాగినవాణ్ణి కూడా ఆకర్షించితిరాని. బతికి ఉండే నటుల్లో ఎవడూ సమర్థుడు లేకపోడంవల్ల కొన్నికొన్ని నలక్షణ నుహనాటకాలు ఏ రంగంమీదా ఆడడం పడకపోయినా సరే, అవి ఆ నాటకకవుల ఆంతరంగాల్లో జరిగిపోయాయిగనక అవీ ఆదర్శనాటకాలే. కొన్ని కొన్ని గొప్పనాటకాల్ని భౌతికంగా కూపించి చెరచకుండా లిపిలోనే ఉండనియ్యడం మంచిది. ఆడిన నాటకాన్ని మిచ్చుకున్న జనాభిరుచి నీచాభిరుచి! నాటక రంగంమీద తెలుగుపద్యాలు నటుడు పాడితీరాలి అనే మాట ముంజాపుగల భరతమునీ. వాల్మీకి వెనకే తాళారు. మంచివీక లేచి బ్రహ్మ, నారదుడూ, నలుడూ, హరిశ్చంద్రుడూ, రాముడూ, సత్యవంతుడూ, వెంగళాపూ, బుస్టి, శిశుమూ— వీళ్ళంతా ఓకు, మాలిరకం! వీళ్ళంతా మళ్ళీ వీక ఉంది గదా అని కచేరీ చేశాగా వీళ్ళందరినీ చావకొట్టాలి. నాటకం రాయ మన్న నాడూ, రాసినవాడూ, ఆడించినవాడూ, చూసిన వాడూ పేరూ, కీర్తి, ధనమూ, గౌరవమూ సంపాదించు కోవచ్చు. గాని నాటక వేషం కట్టినవాడుమాత్రం డబ్బు నొల్లుకున్నా సరే అపాంక్తేయుడు. వేర్వేరు నాటకాల వృత్తాంతాల్ని తెలిపే నూటలు వేర్వేరుగా ఉండాలి. గాని వేర్వేరు పాత్రల వేషాలూ, రాగాలూ, చేష్టలూ మారకపోయినా బందిలేదు. నటుడు నాటకపద్యం ఉచితరాగంలో తగురీతిని! పాడి అర్హంగా అభినయించకపోతే తెలుగుకవిత్వం ఏక మొత్తంగా నశించి బూడిదైపోయి నాటకప్పాకలు తగులడి

పోతాయి. ఆడబప్పుడు కాదు, ప్రతి ఊరికూమూ చదువు కోడానికికూడా బాగుంటేనే మంచి నాటకం. నాటక రచన గురించి, నాటకప్రదర్శనం గురించి బాధ్యతలూ, నీమాలూ, వరతులూ, సంకల్పం ఉంటాయుగాని, నాటిని ఆస్వాదన చెయ్యడానికి బయల్దేరినవాడికి హక్కులు మాత్రమే ఉంటాయి" మొదలై నవి.

ఇవిన్నీ, నా అప్పజ్జితకి స్ఫురించని ఇంకాకొన్నిన్నీ ఆదర్శాలతో గూడ నా గద్య నాటకాలతో ప్రారంభించి, ఆదాయాభివృద్ధినిమిత్తం ప్రదర్శనానికి రావలసిన పామరజన వ్యామోహానికి వీలుగాఉండే 'షికమంచితనం' అనే గాత్రపురిషాతో పెట్టిపుట్టిన వ్యక్తులు వేషాలెయ్యడానికి వచ్చినకొద్దీ గణగణధ్వని గల పద్యాలూ, పాల్వీమరపనికి ప్రతిగా టుమ్రి, టప్పా, దరువూ, గజల్ వంటి పాటలూ తయారుచేస్తూ, జొనుపుతూ, (కీ. శే.) ఇమ్మానేని హనుమంతరావు నాయుడువంటి వార్లనలహా వినక నాటకకర్తలు సంగీత నాటకరచన చేశారు. మొత్తంమీద తెలుగులో 'నాటకం' అంటే 'సంగీత నాటకం' అనిన్నీ, 'నాటకం ఆడడం' అంటే 'నాటకం పాడడం' అనిన్నీ అర్థాలు వచ్చాయి. తెలుగు సంగీతనాటకం అక్కవై వీళ్ళ పంట. వెయ్యివైగా అచ్చు అయినాయి. సుమారు రెండువందలు జననమక్షాన్ని పాడబడ్డాయి. ఇన్ని వీళ్ళ ప్రయత్నానికి ఏడేనిమిది సంగీతనాటకాల పేర్లు, అయిదారు సంగీత నాటకకాలల పేర్లు, మూడు నాలుగు ఇష్ట నాటకకర్తల

పేర్లు, ఇద్దరుముగ్గురు సంగీతనటుల పేర్లు, ఓయూభై
రాగాల పేర్లు కొంతమంది జనుల హృదయాల్లో నిల్చికన్నా
యి. నాటకత్వం, వేషధారణం, వాచికం, ప్రదర్శకత్వం,
జాతిజ్ఞానం ఎంతవరకు ఆభివృద్ధి అయ్యాయో అవరికీ తెలుసు.
కాని తెలుగు నాటకరంగంమీద 'క్షుద్రరాగం' అనే నల్ల
మందు చాలా ఉపకారాలు చేసి పెట్టింది. నూటికి తొంభై
మంది కర్తలయొక్క కవిత్వరహిత పద్యాల్ని కవిత్వంగా
మార్చి వారి నాటకాలకి అనక్షరాస్యుల్లో కూడా ప్రచారం
తెచ్చింది. నూటికి తొంభైమంది సంగీత నటులయొక్క అభి
నయ శూన్యత్వాన్ని నటనగా మార్చి వారి కళకి ధనం తె
చ్చింది. నూటికి తొంభైమంది సంగీత నాటక సభ్యులయొక్క
అసహితని రసజ్ఞతగా మార్చి వారి క్షణిక విసుర్మయొక్క
ప్రకటనకి తరుణం ఇచ్చింది. నేటికాలంలో సంగీత నాటకరచన
మరి పెరిగింది అని చెప్పవచ్చు. అనగా సంగీతనాటకశకం
అయిపోయింది. బస్తీలలోనూ, వల్లెటూళ్ళలోనూకూడా వెనక
ఉంటూండే నాటకశాలలు గతించాయి. అనాటకశాలలు ఇప్పు
డులేవు. కానిమరోఎనికీ మరోఎనికీ ఉద్దేశింపబడ్డ శాలల్లో (అనగా
టాకీ శాలలూ, సంతపాకలూ, బియ్యంమరలూ, వీటిల్లో) నేటి
వరకూ అడపాతడపా తెలుగు సంగీతనాటకం కడుతూనే ఉన్నా
రు. తోలుబొమ్మల యుగమూ, కలాపాలకాలమూ, భాగవతాల
రోజులూ, యక్షగానాల దినాలూ గతించినా అటువంటివి
ఎక్కడైనా, ఎవరి పురమాయంపుమీదో ఇంకా జరుగుతూ

ఉన్నట్టే తెలుగు నంగీత నాటక ప్రదర్శనాలు కూడా అక్కడక్కడ ఎవరి మధ్యవర్తిత్వం ధర్మమా అనో నేటికీ సంభవిస్తూనే ఉన్నాయి. ఈ ప్రదర్శనాలు విధిగా పురాణపాత్రల సంగతులై, జనానికి కథ యావత్తు లోగడనే తెలిసిపెట్టే, ఖరీదైన ఏవేషాలైనా సరే వెయ్యడానికి వీలైనవై, 'మండపికి' గల వాళ్ళచేత ముఖ్యపాత్రలు ఆడబడేవై ఉంటాయి. పేరుపొందిన భుకుండుల్ని మిసహాస్తే స్త్రీపాత్రలు స్త్రీలే వేస్తూంటారు. కాని ప్రతీవురుషుడూ నటుడు కాజాలనట్టుగానే, ప్రతీస్త్రీ నటి కాజాలమి అనేమాట నిజమైనా, స్త్రీపాత్ర ఏస్త్రీవేసినా సరే ఒప్పుతుందనినీ, ఏమైనా మంచి మేజవాణీకి నోటుండదు గదా అనినీ నంగీతనాటక సభ్యుల మతం అయినట్టు వారి చర్యలవల్ల బోధపడ తుంది. పెద్ద నటుడో ప్రతీవాడూ పాత్ర కముప్పైవేషాలు వేసి ఉన్నవాడైనా, పాటిల్లో ఏ ఒకటి రెండింటల్లోనో వాడికీ, పాత్రకీ కేవలాభిన్నత్వం కుదిరినట్టు జనానికి గోచరిస్తుందిగావును, వాణ్ణి ఆ ఒకటి రెండు పాత్రల వేషాల్లోనూ చూస్తే చాలని జనం ఆననోడిస్తారు. ఆవ్యక్తి వేషం వేసుకుని, వారిపైట పులిబడి, నాలుగుపద్యాలు చూపెట్టుకుని, ఆ వ్యరంలో, తన నాలుగురాగాలూ తన మోతాదుప్రకారం (తక్కిన పాత్రలకి శూన్యంపెట్టి) నాడడమూ, ఏమన్నా రెండు మూడు పాటలు ఆంధ్రతరగానంతో బజాయించడమూ, ఇతర ప్రజలు వాడింగ్గిర ఏమన్నా ఉంటే ఆవేషంతోనే నాటకం ఆడి—ఆవికూడావారి కోరికచొప్పున కనపరిచి వాళ్ళని ఆనంద

పరచడమూ — ఇవిట అనాధ సంగీతనాటకసభతో డబ్బు వెచ్చించి సభ్యత్వం కొనుక్కునేవారి ముచ్చటలు! ఆముచ్చట వుణ్యమూ అని, కంట్రాక్టుయొక్క ప్రాదుర్భావం, ప్రదర్శన దినం వస్తోందనే ఘోషణ, ప్రదర్శనస్థలంయొక్క గేట్లుదగ్గర గలిభీ, అధ్యక్షుడులేని సభలో సభ్యులు ఆసీనులు కావడం, తెర లేవడం, కంట్రాక్టుయొక్క అంతర్ధానం, నటసభ్యసంవాదం, యుద్ధం, రాయబారం, శాంతి, నిరోగమనం—ఇంతభాగవతమూ ప్రతీసంగీతనాటక ప్రదర్శనంగురించి జరుగుతుంది. ఏది ఎల్లా నాశనం అయితే “ఆదర్శం ఎక్కడో వాతొందీ” అనే ఆదర్శవాదు లండరికీ ప్రత్యక్షంగా నమస్కరించి, సంగీతనాటక ప్రదర్శనాభాగోతం గురించి విన్నంత, కన్నంత మనవిచేస్తాను.

సంగీతనాటకంతోంచి నృత్యం వేరై పోయిందిగనక కంట్రాక్టురుకీ అది తప్ప కడంవన్నీ తెలిస్తే చాలు! అందుకని అతడు సాధారణంగా తెలుగు సాహిత్యం నాటకాంతంవరకూ చెదవిన వాడై, అధమం ఆంధ్ర ఆంధ్రేతర దేశీయగానాలు ఎరుగన్న వాడై, అభినయవిద్య తెలిసినవాడై ఉంటాడు. అతడి భావ ఏమిటీ అంటే, “నాటకరంగం ఎక్కో ఉన్నాకళల సంఘటి ఒకే సారి కనపరచగల సంగీతనటులు అక్కడక్కడ ఉన్నారే, వాళ్ళ నందర్నీ సమావేశపరిస్తే మూర్ఖజనమే కాకుండా కళాభిలాషులూకూడా రెండు మూడుగంటల్లో అనేకానంబాలయొక్క సెగ్గు పొందటానికి వీలుంటుంది. ఇటువంటి తరుణం ఆంధ్రజనానికి కలిగించడంకంటే, కలిగించి తద్వారా ఆంధ్ర

మహాకవిని ఆనందగోధ చేయించడంకంటే, చేయించి ఆంధ్ర దేశంయొక్క జ్ఞానాభిరుచుల మట్టు పైకి లేవ గొట్టడంకంటే మరి మనజన్మకి కావలసి దేమిటి?" అని! ఆపళ్ళగా అతడు సావాసించి పెరున్న నటీ నటుల్ని 'బుక్కు' చేస్తాడు. వాళ్ళకిచ్చే కట్నాలు మూడువందలరూపాయిల మొదలు మూడు రూపాయిల వరకూ ఉన్నాయి. మరి గొప్ప వాళ్ళకి అద్వాన్సుగా (లేకనా తే టిక్కెట్లు అమ్మినానరే ఆట తక్కున ఆగిపోతుంది!), మధ్యవాళ్ళకి అర్థకుసిగా, తక్కినవాళ్ళకి వెనకనెచ్చి అవి ముట్టు తాయి. నటులకి తమరు వెయ్యవలసింది ఏవేషమూ తెలుస్తుందిటగాని కంట్లాక్టరురానే ఉత్తరంలో స్థలం తక్కువకావడంచేత ఏ నాటకమో, ఏ కవినాటకమోకూడా వాళ్ళకి తెలియదు. నాటకకర్తదగ్గర ఆ 'నాటకం ఆడుకోడానికి' అనుమతి లేనుగోవాలనే పందేహమేకూడా లేని కంట్లాక్టరు అప్పవ్వవంతుడుగనుక నాటకకర్త బ్రతికిఉన్నానరే వాణ్ణి హెచ్చరించకుండానే ప్రదర్శనం ఖంజాయివుచేస్తాడు. లిఖితానుమతి ఉండాలిగావునని తెలిసినవాడు (ఆడేదానికి వున్నకానికి సంబంధం లేకపోయినా) అది సంపాదిస్తాడు. ఏదీహేనురోజులు కట్టనగా, కంట్లాక్టరు ఫౌషణ ప్రారంభిస్తాడు. రాష్ట్రీయ స్టాకవత్రికల్లో వేయిస్తాడు. కరవత్రాల్లో కొట్టిస్తాడు. కాకితంలే చాల ఖర్చుతగ్గడానికి రావిఆకుమీద వేయిస్తాడు ("ఆత్మతం ప్రావల రవ్యయం" అని అతడికి తెలియబట్టి!). కాఫీల యొందగ్గర అట్టలు కట్టిస్తాడు. గోడలమీద అంటిస్తాడు, రోడ్ల

మీద పామిస్తాడు, సినిమా 'ఇంటర్వ్యూ'లో జూనిపిస్తాడు, కర్ర
 అట్టల కుర్రాళ్ళచేత పాడిస్తాడు, బాజాలు వాయిచిస్తాడు,
 డప్పులు కొట్టిస్తాడు (చాటా టీ వచ్చినప్పుడు నాటకపద్యా
 లు వేషధారులకంటే బాగాపాడగల డప్పు మెడలిస్తుల్ని నాకు
 మఱిచేసి నాటకపాట నాటి పగలు వాళ్ళు ఊరేగిస్తాడు), తన
 ప్రదర్శనానికి క్రితయోజ్ఞా జరిగే ప్రదర్శనాలవేళ శాలల్లోకి
 ప్రవేశం పొంది, మహాసభ్యులమీద తన ప్రవర్తనను నోటీసు
 కరపత్రాలు అంజలి చల్లుతాడు! ఆంధ్రకళలమీద ప్రేమకొద్దీ
 సామ్యువిరజిమ్ముతాడు. నోటీసుల్లో పురుషప్రాతల ఇంటిపేర్లు,
 స్త్రీప్రాతల సవీనసామధేయాలూ, వాళ్ళవాళ్ళ బిరుదులూ,
 బిరుదులులేని వాళ్ళకూడా మనవాళ్ళే అనీ తగునమర్థులనీ ఆ
 భయమూ, ఖరీదుగల తినపేరు సూచించే పాడితక్షణాలూ, అ
 దృశ్యలిపిలో కవిపేరూ, కేట్లూ, "సమయానుకూలంగా కేట్లు
 హెచ్చింప" బడే షరతు, ఇటువంటి మేళం మళ్ళీ మళ్ళీ
 అతుక్కోదుగనక జనం వేగిరవడవలసిఉంటుంది నేనలహా, ఆ
 సుమారుగా ప్రారంభమయే క్షణమూ- ఇవన్నీ ఉంటాయి.
 రంగనక్షత్రాల్లో ఎవరైనా పూర్వం ఆ ఊరు ఎస్తాం అని కాల
 గాంతవాలవల్ల రాతేకపోయి జనానికి ఆకాభంగం కలిగించిన
 బాపతు ఉంటే, ఆయానక్షత్రాల్ని, సవేషంగా, 'ఫలానా
 నంగీతనాటకరంగ పహిల్దార్'కి జయ్' అనే కేకల్తో పేలునిబట్టి
 పూలడండల టాక్సీకారులోనో, కాలయానంబట్టి తోరణాల
 బొగ్గుబస్సులోనో నాటకంనాటి పగలు అతడు "అనిన మాటను

తప్పు టనుచితంబని" వచ్చి హరిశ్చంద్రుడైనందుకు పెండ్లి
 కాబోయే యవరాజునిలాగ దిగ్విజయం చేయిస్తాడు. రావలసిన
 వాళ్లు సమూహంగా వచ్చేసిన నంగతి ప్రదర్శనకాలానికి ముందు
 మల్లీ కేలుపాడుచేస్తారు. టిక్కట్లు ప్రదర్శనానికి వారంపది
 రోజులు ముందునుంచి ఆడే హాలుదగ్గర అమ్ముతారు. కుర్చీ
 నెంబర్లు అట్టవలెనని రంగానికి ఎట్టవలెనగా పడ్డనెంబర్లు కొందరు
 జాగ్రత్తిపడి కోయించుకుంటారు. ప్రదర్శనానికి పూర్వం
 టిక్కట్లుగదిదగ్గర రైలుటిక్కట్లుగదిదగ్గరలాగే ఆంధ్రమహాజనులు
 ఒకటి తిరవాతి ఒకడు తీసుగా టిక్కట్లు తీసుకుంటారేగాని
 చొక్కాలు చిరగడద, వదులు ఎగరడం, పిలకలు ఊడడం,
 ఆరేసిచేతులు టిక్కట్లీచ్చే ద్వారంలో చిక్కిడి ఇచ్చేవాడి
 చెయ్యికూడా పట్టుకోడం మొదలైనవి సాధారణంగా ఉండవ్!
 తెరపత్తిదానికి గలబ పూర్వమే టిక్కట్లుధరలు తేచిపోతాయి.
 దాన్తో ప్రదర్శనం గొప్పగా ఉంటుందనే ఆశా, చూడాలని
 కుతూహలమూకూడా కొందరు జనానికి హెచ్చిపోతాయి.
 గేటుదగ్గర తోపిడి జరుగుతుంది. అక్కడికి మట్టిగానూ, డ్రెస్సు
 తోమకూడా వాలీసులు అనేకకళల సంపుటి అయిన ప్రదర్శనం
 శాంతియుతంగా జరగాలనే ఆభిమానంతో వస్తారు. నకాలంలో
 టిక్కట్లు కొనుక్కున్నా, ఏరు లోపలి హాలుస్థితి చూసొచ్చి
 జనాన్ని లోపలికి పొదలు. టిక్కట్లు కొనుక్కున్న పాళ్లు
 హాలులుగురించి గేటుదగ్గర ఎవడైనా వాగితే కమిచ్చప్రయో
 గిస్తారు. ఒకమాటు పిచితిగ టిక్కట్లు జనాన్ని తోనేసి

బేడెను పోలీసు ఇనస్పెక్టరు కొట్టిన కొరడాదెబ్బలో కొంత భాగం తినడం అనే పుణ్యం నాకుకూడా పట్టి సైదుకాలవలో స్నానం అంత పని జరిగింది. మరోసారి గేటుదగ్గర వాలీనే తిన్నాడు. ఇల్లాంటివి గడిచింతరవాత, లోపలికి!

ప్రదర్శనశాలలో ఏనిమిదిగంటలు లగాముతు జనం ఆసీనులవడం వ్రారంభిస్తారు. రిజర్వుడువాళ్లులాగ సకాలానికి వెళ్లచ్చు ననుకోకుండా తక్కిన క్లాసుల టిక్కెట్లవాళ్లు సాయంత్రపేళే పొడిఅన్నం ఉన్నదేదో మేనుగు తివి దాహం తాగి కాల కృత్యాలు తీర్చుకునిపదర వేదరవంనల్లో తివ్వవేస్తారు (కూచున్న చోట్లోంచి ఊడిరావడం ఎప్పుడో వెలియకపోవడంవల్ల). నాటకశాలలే లేనప్పుడు ప్రదర్శనశాలగురించి ఎత్తుకోడం అనవసరం. కడవాడికికూడా శబ్దం స్పష్టంగా వినపడాలంటే శాలపొడుగు ఇంత ఉండాలి అని ఉన్న సంగతి గమనించారా లేదా అనే విషయానికి చోటులేదు. టాకీహాలు ఎంత వెడల్పున్నా బంగిలేదు. ఎంచేతంటే, చూసేదియావత్తు తెరమీదే పడడంవల్ల. కాసి తెరయొక్క బాదుకి నాలుగు రెట్లు హాలువెడల్పుండి, నగాన్ని మించిన గొయ్యి నేలకిఉండి, గోతిలో కుర్చీకి కుర్చీకి సందున ముందువెనకలగాని, కుడి ఎడమల్నిగాని కాకితంగాని, దారంగాని పట్టడానికి వీల్లేకుండా ఉండే సదుపాయం సభ్యులకి ఏర్పాటుఉంటే, బుర్రలక ప్రదర్శనానికి వెళ్లినందుకు కాళ్లు పోయి ఇంటికెళ్లాలి. శాలాప్రవేశం పెందరాళే చేసినవాళ్లు మొదటి తెర కేసి చూస్తూ, యధాశక్తి

ధూనువాన తాంబూలచర్మణ నన్యగ్రహణాదికం కాస్తూ,
 మధ్యమధ్య అరుస్తూ కబుర్లు చెప్పుగుంటూ, ఇదవుతారు.
 ప్రకటనవేళకి వాలు నిండి జనాన్ని కక్కుతూ ఉంటుంది.
 జనం మాంది కానకట్టినట్టు వేండ్రంలో పడిపోతారు. సోడా,
 క్లీ, సిగరెట్ వంటివాల్లా సరఫరాదాల్లా వింతైన నడకా,
 నువాననగల దుస్తులూ, కోమల మైనగాత్రాలూ సోప
 రిస్తాయి. ఇక సంగీతనాటకసభకి వచ్చేవార్ని కేటాయించడం
 కష్టం. తెలుగువాళ్లయిన (లేక తెలుగు వచ్చిన) స్త్రీలూ,
 పురుషులూ, అని ఒక విభజన! అయితే ఓనాడు ఇద్దరు వర్ష
 ధరు బొస్తే వార్ని గమనించడమే కొందరికి నాటకం అయింది
 గనక వాళ్లూ రావచ్చు! రిజర్వుడు, కుర్చీ, బెంచీ, చాప అనేది
 చెల్లించ వలసిన సామ్యముబట్టి విభజన. కాని చాపమీద
 చదవ గలవాళ్లూ, రిజర్వుడులో చదవలేనివాళ్లూ ఉండవచ్చు
 గనక అదీ తేలదు. అంతా స్పృహగలవాళ్లేమో అంటే
 స్పృహలేనివాళ్లుకూడా రావచ్చు. మెరుకువుగా ఉండే
 వాళ్లేమో అంటే కొందరు నిద్దరోతూ చూడ్డానికి, వివడానికి
 తమికి వాళ్లుందిట, ఆవాళ్లు డబ్బెట్టి కొనుక్కుంటారు.
 సభకి సక్రమత్వం, జరుగుబాటూ ఉండాలంటే ఓ అధ్యక్షుడు
 ఉండాలి. సాధారణంగా సంగీత నాటకసభ అనాధసభ.
 నాటకరచన ఎవడి పేరూ లేక అనాధగా ఎల్లా ఉంటుందో,
 నటవర్ణశిక్షణ ఎవరి పేరూ లేక అనాధగా ఎల్లా ఉంటుందో
 వదర్పనం వీక్షించే సభకూడా అంతే! ఈ సభలో నభ్యు

లంతా ఆదర్శవాదులు చెప్పే సకల కళా సన్నిపాతత్వంచేత పావనమైన పాటకరంగం ఎక్కే సార్థక నటుడయొక్క అన్య వస్థ గురించి సానుభూతి గలిగి, వాడి అవస్థలో తమరుకూడా పడి ఆనందిస్తూ తద్వారా మానవప్రకృతి, జీవితంయొక్క నుఖదుఃఖ సమ్మిశ్రితత్వం, పాపభంజనం, సత్యవిజయా, సకలజీవ సమత్వం, మిథ్యాసంభవావల్ల యాధార్థ రసోదయం మొదలైన మహావిషయాలు తెలుసుగుని ఉండడమే కాదు, కవన గానాభినయాల మేళవింపు విని, తక్షణం గ్రహించి, బిరుదులూ, ఆంక్షలూకూడా కటాక్షించే సామర్థ్యంకూడా కలిగిఉంటారు. ఆర్థ వేళపట్టున వస్తారు రిజర్వుడువాళ్లు. గేటువాడు వాళ్లు నెంబరుచూసి, ఆ నెంబరు కర్చి ఉంటుంది వెతుక్కుని కూచో మంటాడు. వెతకాలి, తను రాదు, ఇంకోణ్ణి పంపడు. ఏమంటే, వెతుక్కోడానికి వెళ్లేవాడు కూచున్నవాళ్లు మోకాళ్ల చిప్పలు ఊడగొట్టాలి; వాళ్లు తప్పు ఎదటికీ, ఎదటివాళ్లు వెనక్కి రిజర్వుడువాణ్ణి నెట్టేసరికి వాడు అప్పడమేనా అవుతాడు, వాడి ముడునులేనా విరుగుతాయి. వాడెల్లి బుక్కింగువారితో మొర పెట్టుకుంటే “సరిగ్గా చూడవయ్యా, ఆకుర్చి అక్కడే ఉంటుందీ” అంటారు. వాడు ఖాళీగా ఉండేచోట, అనగా ఏ ఆఖరు క్లాసులోనో తలదాచుకుంటాడు. ధనికులూ, పావలు కార్లు, వర్తకులూ, నౌఖర్లు, సర్వరూ, దర్జీలూ, పై ఆర్జన గల గుమాస్తాలూ, పాటక జనమూ- టిక్కెట్టు ఎంతైనాసరే, అందులో ఈరోజుల్లో, పారేసి, సర్వకళాసారం గ్రోలడానికి

వస్తారు. అక్కణ్ణించి ఇంకా కళారాధన చేస్తూండే వ్యక్తుల
యొక్క శాలానవేశం గోచరిస్తుంది. వాళ్ల సమిత్తం గోతులో
వసమందు వసన కుర్చీలు సృష్టింబడి పడిపోతాయి. స్థలయజ్ఞ
మానులూ, శాలాయజ్ఞమానులూ, ఆయావరికరాల యజ్ఞ
మానులూ కుడా నుంచి కళాదృష్టితో వస్తారు. అసలు
అధికారులుకుడా వచ్చేస్తారు- వినోదనుంకం శాఖవారూ వాళ్ల
దండూ, రివిన్యూఉద్యోగులూ వాళ్ల సిబ్బంది, పోలీసు
అఫీసర్లు వాళ్ల బలగమూ, పురపాలకవర్గమూ వాళ్ల సత్తర
కాయలూ, ఆరోగ్యశాఖ వాళ్ల అనుచర్లు—ఇట్లాగా
అందఱూకూడా మహత్తరమైన ఆంధ్రభాషాభిమానంతో
నాటకకళని ఉద్ధరించే అభిప్రాయంతో వ్యయ ప్రమానల కోర్చి
వస్తారు. వాళ్లు శాలలోకి వచ్చేకాలంలో కగ్రాక్షాత్తురు స్థూల
శరీరంతోనే కనిపిస్తాడు. మరీ ఆలస్యంగా వచ్చేవాళ్లని రంగానికి
కుడిపడమల్ని కూచోపెడతారు. వాళ్లెవరంటే, కోపంవచ్చి
వెళ్లిపోతాం అని బెదిరించే అధికారులూ, అక్కర్లేనంత డబ్బు
తమకి వస్తూండడంవల్ల పెండ్లెడ్లబండిమీదెక్కి, పది పదిపాన
మైళ్ల మారాన్నించి తండాలుగావచ్చి టెక్కుట్టు ఖరీదు ఎంతైనా
నరే పారేసి ఎక్కడైనానరే కూచునిమాస్తాం అనే పల్లెటూరి
రకమూ, సటీనటుల మొహమాటస్థులూ మొదలైనవాళ్లు
అదంతా అయేవరకి అన్న వేళ చూసోతుంది. జనం కేకలూ
రాగాలూ ప్రారంభించి, ఒళ్ళిదరువేసి కొన్నిరకాల కూతలూ
కలలూ, అతిమార్దవంగా, శ్రావ్యంగా వినిపిస్తారు. అప్పుడు

లోవల్నుంచి గంట విడిపిస్తుంది. సమయానుకూలంగా మూడు నాలుగు గంటలు అలా విడిపిస్తుంటాయి.

తెరవెనక సంగతులు రహస్యంగా గనక అస్మదాదులకి అవి అగోచరం. 'ప్రాప్తింగు' అచ్చుగున్నవాడు వున్నకం కేతబట్టి తిరుగుతూ రంగనక్షత్రాల్ని, రంగతాళాల్ని ఎవరెవరు ఏ వేషమో గ్రహిస్తాడు. ఒక్కొక్కప్పుడు ఆ నాటకం వేళ్ళకు కవుల వున్నకాల్నించి తయారై నవాళ్లు 'బుక్కు' అవుతారు. 'బుక్కు' అంటే అదో అర్థం గావును. ఏయే రంగాలూ, వేషాలూ ఉంటాయో పోతాయో దైవాధీనం. కొండరికి పోడరు పూస్తూ ఆరాత్రి వాళ్లు ఏవేషం వెయ్యవలసిఉంటుందో చెబుతారు. అనుకున్న వాళ్లలో ఒకరిద్దరు అంతరకారణాలవల్ల రాకేకపోతే తట్ట తగలెయ్యించడానికి కంట్రాక్టర్ వెళ్లి స్థాన నటుల్ని పోగుచేసుకొస్తాడు. డబ్బు కక్కుర్తిపడి, వాళ్లు, సభవాళ్లు వద్దంటూన్నా, తమనాట్యకళ చూపించి మరీ వెడతారు. పెద్దవేషాలవాళ్లు తమ పాత్ర వచ్చే రంగా లుంటే చాలంటారు. అంతేకాక తక్కిన వేషాలు పాడై తేగాని తన వేషం ఫస్టుగా ఉండదుగనక, అవతలవాణ్ణి పూర్తిగా మాట్లాడ నియ్యకుండానో, అందుకోతేని ముక్క వాడికి అందించో, వాడు ముందుకొచ్చి ముక్కచెప్పకుండా చేశో, అవతలవాడికి మంచి వీకయితే పద్యభాగాలు తగ్గించో, తీసేసో చాలా ఆప్యాయంగా మరమ్మత్తుచేస్తారు. ఒక్కొక్కప్పుడు ఇక తెరవేచే టైంలో హాస్యోన్మిస్తు వెళ్లిపోతాడు. దాంతో సంగీతనాటకానికి మృత్యువు వస్తుంది.

సంభవిస్తుం దనే భయంతో కంట్రాక్టరు వెళ్లి అతడి కాలా
వేళ్లా పడి అతణ్ణి పట్టుకొన్నాడు. సరీగా తెరలేచే ముహూ
ర్తానికి కంట్రాక్టరు తన సొమ్ము లెఖించానుగని, అని మరీ
ఎక్కవగా ఉంటే అది పుచ్చుకుని తక్కిన రిజర్వుడువ్వగైరా
టిక్కెట్లు పెట్టి అక్కడ వదిలేసి (ఒకచోట అవి అల్లా ఒది
లెయ్యగా, బలంగలవాళ్లు అవి పుచ్చుకుని వెంటనే బేడకీ,
పావలాకీ వాటిని అమ్మేసరికి ఇలాలో కంటే రంగంమీదే
జనం ఎక్కవయారు), క్లప్పుడే వస్తానని చెబుతూ, అంతర్ధానం
అయిపోతాడు. కొన్నిచోట్ల తెర ఎత్తుతారనగానే, కంట్రాక్టరు
తన బుక్కింగు గడికి తాళంవేసి, పెట్టె పుచ్చుకుని పరారీ
అవుతాడు. ఆ పెట్టెపళ్ళంగా వాడు సందులంట ధాడు తీర్మాంటే
ఒక డిప్లొ వాణ్ణి సభవాళ్లు తీచివెళ్లి వెంట తరిమిపట్టుకొని
వెనక్కి లాక్కొచ్చారుకూడానూ! నాటకం ప్రారంభించ
కుండానే “ఫలానా ప్రధానవేషధారి అని వార్య శారణాలచే
ఈ వేళ రాలేదు, అంచేత ఫలానా వారిచేత ఆపాత్ర ఆడిస్తున్నాం”
అని మరో ప్రధాన వేషధారి వచ్చి చెబుతాడా, నాటక
సభ్యుల గోల వెంటనే మొదలై, పిపట్టాన తెరే లేవదు.
“అల్లా మనిగి రాదురోయ్, ఏడిశావు వెళ్లరోయ్, నువ్వెవడవు
రోయ్, కంట్రాక్టరు ఏడిరోయ్” అని సభ్యులు వినయపూర్వ
కంగా వాణ్ణి మందలించి డబ్బు వాపసుకొరతారు. సరి, డబ్బెదీ,
అది అప్పుడే అయిపోయింటుంది. అందువల్ల కంట్రాక్టర్ని
రంగంమీదికి తీసుకువచ్చి రెండు మూడుగంటలు తర్జనభర్జన

పడి రాజీకి వస్తారు. దత్తమండలక్షామనివారణకో, దత్తమండ
లాలవార్లు ఇంతాచేసి ఆంధ్రులేకనక వాళ్ల మాట అల్లా ఉంచి
పోనీ విధిగా ముందు బెంగాలుక్షామనివారణకో, ఆకస్మిక
ధనికుడైన ఆకంట్లాక్తురు కొంత చందా ఇచ్చే వరతుకి సంగీత
నాటక ప్రేక్షకులు ఒప్పుగుని తమకౌదార్యం చూపిస్తారు.
అక్కణ్ణించి ఎల్లానో సంగీతనటులు నాటకరథాన్ని ఈడవడం
మొదలెడతారు. ఆరథం జరగదు. అపద్ధర్మంగా వేషంవేసిన
వాడొచ్చినప్పుడూ, - కాకిగాత్రం గలనా ల్లోచ్చినప్పుడూ,
రంగాలు . దాటించేసినప్పుడూ, “నువ్వుపాడింది మాకా
శ్రేవణంలో బాగాఉంది, అదే మల్లీ కానీరా, వేషం వేసుకున్న
ఫలానా పేరింటిగాడా” అనికొందరు జనంతమవాంఛ శ్రావ్యంగా
తెలియచేసినప్పుడూ, స్త్రీపురుషపాత్రధార్లు శ్రుతిమీరిన చేష్టాది
కం రంగమీద ప్రత్యక్షం చేసినప్పుడూ, సంగీతనాటక ప్రేక్షకులకి
పండగ! నటులనబడే అల్పగాయనులు కొద్దిమంది; అనేక
గామాల్నించి కొట్టుగొచ్చి కలిసిన బాపతు; పనికి ముందే
డబ్బుతిన్న రకం; మంచివీకనిషాకర్తలు! ఇక, ప్రేక్షకులనబడే
శ్రావకులు చాలామంది; విస్తారంగా ఒకే గ్రామానికి చెందిన
బాపతు; రొట్టిమో దినుసో, కాలమో అధికారమో కానం
చేసినరకం; మంచి వీకనిషాకళాపిపానులు. అంచేత సమస్య
ఏది బయల్దేరినాసరే నిజయం శ్రావకులది, పరాజయం సంగీత
నటులది. ఒక్కొక్కప్పుడు ప్రదర్శనం సగం జరిగింతరవాత
సట ప్రేక్షకవాక్కలహం పొనుగుతుంది. ఆకలహం వచనంలో

అజ్ఞాపిస్తారు. అక్కణ్ణించి వెనక ఆవృత్తి యిచ్చినా, ద్రావణ
 పోనను వాటులు, వేసినవల్ల కలవాటులు, ఊదిన వాటులు, దుకట్టిన
 మోలీలు, చూసినవారు. ఇంకా వేసిన తీసికొని, వేసిన
 కేల్లిమంత రాలు, గీసిన బొమ్మలు, అన్ని వారి ముందులో,
 తమరు ఆరాతి ఆవృత్తిని సామోసి కొనుక్కున్నారనకు
 యోగోసారి ఆయాపన్ను మల్లీ జనకాలని. (నాటకరంగం మీద
 అన్ని కళలూ ఉండాలిగనక) ముచ్చటకడతానం. కొంత
 నిమగ్నమౌతూ నాటక ఆధ్వర్యం వల్ల గొప్ప అంతులో ఉన్నది
 'జన్మమంతా' న్నట్లు అరిపోల్చుచున్నామో, చూస్తూంటాడు. (అతడు
 కోరేది ఏమిటంటే, అందులో లేనిది జరగాలిగాని, ఉన్నది
 మనము యిదిగదాడదే! అన్నిటికంటే మేరకం మేరకం. శాశ్వత,
 నభ్యులకీ జరిగే నవాళ్లు!

దేవునివలె అందరినీ చూడవలెనని కోరుకోవలె :

వేషాలను తీర్చుకొనుట

అందరినీ చూడవలెనని కోరుకోవలె!

అందరినీ చూడవలెనని కోరుకోవలె!

అందరినీ చూడవలెనని కోరుకోవలె!

అందరినీ చూడవలెనని కోరుకోవలె!

అందరినీ చూడవలెనని కోరుకోవలె!

అందరినీ చూడవలెనని కోరుకోవలె!

అందరినీ చూడవలెనని కోరుకోవలె!

డచ్చుగో మన్నాదూ!

వే—బాగుండకపోతే మీరే కోప్పడతారు, తమించండి

న—తమించాం. వాడికి పార్టు రాదేం?

వాడు—నాకు పార్టు ఇవ్వలేదండి. వచ్చి ఇక్కడ నిలబడితే చాలన్నాగు.

వే—కాదండీ, ఏమిచ్చినానరే వాడు వేషం వేస్తానన్నాడు. రెండు రూపాయి లిచ్చారు.

న—అందుకే మేం గోలచెయ్యకమానం. (తక్కిన సభ్యులతో) చూస్తారేమయ్యా, వీలైనంత అల్లరి చెయ్యకా! డబ్బిచ్చుకుని చూస్తూ కూచోడమే!

వే(౨)—మహళాయలారా! ఆగండి ఆగండి. మీరు నాకోసమేగదా వచ్చింది!

న—ఛీఛీ! మేం నీకోసం ఎంతమాత్రం రాలేదురోయ్!

ఈసాటికి రేకుల పాశమీద కంకరరాళ్లు దూరాన్నించి పడడంవల్ల లోపల కేకలమూలాన్ని అవి పైకి తేచిపోకుండా నిలుస్తాయి. ఆడెబ్బలో గేట్లు బరాబర్ గా వదిలేస్తారు. డబ్బూ, అధికారమూ, మొహమాటమూ ఏమీ లేకపోవడంవల్ల పైన నిల్చిపోవలిసాచ్చి నిల్చిపోయిన జనం లోపలికి చొరబడిపోయి ఊక్కిట్టు కొనుకున్న వాడి బంటిమీద పదిలంగా కూచుంటారు. లోపలివాడు ఇవతలకి పెల్లగిలిరాలేడు గనక రాడు. వస్తే వాడి నులం అంతటితో ఆఖరు. వీలైనవాళ్లు ఆ ఉక్కిరిబిక్కిరిలో ఊరిపోతే నీటిజంతవులు అప్పుడప్పుడు పైకొచ్చి గాలిపీల్చు

గున్నట్టు శాలబయటికి వచ్చి ఇంత గాలి పోనుగుని, 'డబ్బెట్టి
తద్దినం కొనుక్కున్నాంగదా అనే దుద్ధకొద్దీ ఎల్లానో లోపలి
కెల్లి మరెక్కడో కూచునో, నుంచునో సంగీత నాటకం రక్తి
కట్టేటట్టు తంటాలు వడతారు. సంగీత నటులకీ, ఆపారిష
దులకీ సంధానం చేయించి కంట్రాక్టురు అదృష్టవతుడై అదృ
శ్యుడై మీరూ మీరూ చూసుకోండి అన్నట్టు అయిపోతాడు.
ఎవర్ని ఏమని అడగడమో తెలియదు. సంగీతనాటక ప్రేక్షక
శ్రావకుల స్వరాజ్యంలో రసాస్వాదన జోరై పోయి పొగలురేగు
తుంది. ఆధూమంలోనే ఇప్పులైన సంగీతనటులకీ అప్పులైన
క్షణాసముద్రు లొచ్చి పూలదండలూ అవీ ఇచ్చి గౌరవిస్తారు.
అల్లా అల్లా ప్రకర్షణం పూర్తి అవుతుంది. జనం పొలోమని
లేచి "అద్భుతం, అఖండం, అబ్బో, ఒస్సి, ఆహాహా, చాలా
బాగుందిలెండిమరి, బాగుందిస్మండి, బాగుంది, ఆ, బాగానే
ఉందీ, ఉందిపోదూ, పాడుగాలేదు, ఏమడుగుతావు, ఏడిసినట్టుంది,
ఏడిసి మొహం కడుక్కున్నట్టుంది, వాళ్ల మొహంలా ఉంది,
వాళ్ల మోరలా ఉంది, నచేలన్నానం చెయ్యాలి, పక్షిణీ
పట్టాలి, వాడి బైరవికి పావలా, ఆస్త్రిచమక్కి అర్ధ, ఆ లవ్
సీనుకి, రూపాయి" అంటూ విమర్శ చెప్పుగుంటూ ఇళ్లకి
పోతారు. నాటకం వద్దైనాసరే 'పావురాయిలు రాలేదూ'
అంటూ ఒక్కొక్కడు చప్పరించిపోతుంటాడు.

ఆరీతిగా ఆదర్శకళలన్నీ నిలబడడం చాలా సంతోషకరం.
సాహిత్యకళా, గానకళా, నాటకకళా, లలితకళా, సకలకళా

తెలుగునటుడు

ఆంధ్రనాట్యవిమర్శకులు తెలుగునటుడుకి ఉండవలసిన వివిధ ప్రజ్ఞలూ, లక్షణాలూ బేరజువేశారు. ఆ జాబితాలో ఆంధ్రవృందోలంకారాలవంటి అల్పంశాలతప్ప అన్నీ ఉన్నాయి. నటుడికి సౌమ్యవమూ బలము. గల విగ్రహమూ, ఆడే కాళ్ళూ, తిరిగే చేతులూ, కోటేసినట్టుండే ముక్కుకూ, చారెడేసి జిలజిలలాడే కళ్ళూ, హృదయభావాన్ని స్వీకరించి స్థిరంచేసుకోగల ముఖమూ, కంచుగీసినట్టు మధురంగానూ ఉండగల గాత్రమూ ఉద్భిత్తమైన నంగీతసామగ్రి, ఆరు విశేషాలు గల తెలుగుఉచ్చారణ, ఆంధ్రభాష, ఇతర నన్నిహితభాషల్లో ప్రవేశమూ, వాటిలో ఉచ్చారణ సౌలభ్యమూ, అమోఘమైన ధారణ, ఉచిత వేషం ధరించుకోగల తెలివీ, బోధనాశక్తి, ఆకర్షణ, సౌశీల్యమూ, నాటకకర్త గిరికిన రచనకి మెరుగు పెట్టుగల ప్రతిభ—ఇలాగ్గా వీలైనన్ని శక్తులూ సామర్థ్యాల్నూ ఉంటే గాని ఎంతమాత్రమూ వీలేవని కోప్పడి శాసించారు. వీటిలో చాలాభాగం నటుడికి స్వతస్సిద్ధంగానే ఉండాలి గావున అన్నట్టుగా కనిపిస్తుంది. అనగా, రాజవేషం ఒప్పించడానికి ఒత్తు పూడుకూడా రాజలక్షణాలతో పెట్టిపుట్టినవాడుగాని పసికిరాడు అని. ఎవడేనా ప్రకృతిమహిమవల్ల, విధిలేక, అందంగాఉంటే, వాడు నాటకరంగంమీదకూడా అందంగా కనపడడానికి వాడు ఏమి నటించాలో, వాడి నటప్రజ్ఞ ఏమిటో బోధపడదు. సర్ది

ఇక సాధారణాంధ్రజనం తమరి ఇష్టప్రకారం ఇష్టనటుడిమీద
మెప్పులు కురిపించేటప్పుడు శరీరిగా అంటూంటారు: 'బాగా
పాడతాడా, గొప్ప యాక్టరు'; 'చాలా ఖరీదైన చమ్మీరా,
మంచి యాక్టరు'; 'చాలా ఆస్తి ఉంది, డబ్బంటే గవ్వ, గట్టి
యాక్టరు'; 'బి. యే. ప్యాసయ్యాడు, సామాన్యపు యాక్టరా'
'మంచి కుస్తీ పడతాడట, ఉద్యోగంట, ఉపద్రవు యాక్టరు';
'నిద్రహారాలు లేకుండా చచ్చిచెడి అద్దంఎదట తంటాలుపడడం
అదీ లేదుట, యాక్టరంటే వాడే యాక్టరు'; 'బొమ్మలు ఫస్టు
క్లాసుగా గీస్తాడు, ఉమా వాడే వెయ్యాలి, ఉమార్ యాక్టరు!';
'జిహ్వా లేచివచ్చేటట్టు వండుతాడు, వాడికి పోటీగా భీముడు
వెయ్యడానికి ఏడోయ్ మరోయాక్టరు'; చుట్టేనా కాల్చుడు,
మహాసాత్వికుడు, మామేలైన యాక్టరు'; 'ఏమి క్రాపింగ్ రా
వాడిదీ, హార్మనీ ఫిడేలూ వాయిస్తాడు, ఎంత యాక్ట రను
కున్నావ్'; నాకూ వాడికీ స్నేహం, నేనూ కాదంటే ఏమన్నా
అనుకుని ఇదవుతాడు, అందెవేసిన యాక్టరు'; 'ఇవతల ఎంత
వినయం, ఎంత నెమ్మది! పైగా రంగంమీదికి వెళ్లేటప్పుడు
సెంటూ లవండరూ పాడతాడు, మహా ఎక్స్ యాక్టరు';
'ఎన్ని రికార్డు లిచ్చాడురా, టాకీవాళ్లు ఊరికేనే తీసిగెల్లారా
మరీ, వాడికి రోజుకి ఎన్నిఉత్తరాలో తెలుసా? మరోడు యాక్ట
రేమిటీ' — అనే ధోరణిలో మెచ్చుకుని విమర్శిస్తూంటారు.
ఈ పామరవిమర్శలో కేవల హాస్యాస్పదంగా ఉండే లక్షణ
విశేషాలు మిగిలాయుంచి తక్కినవి పండితులతో రే శిక్షణలతో

జతపరిచి, వాట్లయొక్క ప్రాతిపదికలు గమనిస్తే, నటుడు నాట్యంచేసేవాడుగనక, అతడికి ఆకర్షణగల వేషమూ, గంతుూ, చేష్టా, స్వరమూ, పదమూ ఉండేవనీ, ఉండాలిగావుననీ తేలుతుంది. భగవన్మహిమకీ ప్రకృతిసౌందర్యానికీ మానవ హృదయం వికసిస్తుందనీ, ఆటవికులుకూడా ఉద్రేక సంభ్రమాలతో మంచివేషంలో గంతులేస్తూ పాడుకుంటూఉండేవారనీ, మనం ఊహించుకోవచ్చు. పట్టణ వాసులయొక్క వినోదం కోసం వాళ్లు వెళ్లి ఆడగా పట్టణవాసులు వాళ్లని అనుకరించి, వాళ్ల ఆటల్ని సంస్కరించి ఉద్ధరిస్తూ అంటూ తమరూ ప్రారంభించి ఉంటారు. భావప్రకటనకి ఈ వేషాని పంచకంతో మానవులు ప్రారంభించేసి, కాలక్రమాన్ని దాన్ని నాట్యం అని పిల్చిఉంటారు. ప్రతివిషయంలోనూ మొట్టమొదటలో వివక్షత తక్కువగా ఉంటుందనీ, భావనమాత్రమే విరివిగా ఉంటుందనీ నమ్ముచ్చు. అంచేత, ప్రథమంలో ఏనాడో భాగవత ప్రదర్శనలలో నటుడు భుజకీర్తులూ కర్రకత్తి చక్కలకిరీటమూ వగైరాలతో వేషంకట్టి, చిందులుతోక్కి గంతులేసి, చేతులు తిప్పి, ముఖానికి అరదళం పట్టించుకుని, కొన్ని కొన్ని దీర్ఘాలు తీస్తూ, కొన్ని కొన్ని మాటలు అంటూ, చుట్టూ చేరిన జనాన్ని రంజించిఉంటాడు. అనగా, ప్రతీనటుమూకూడా తక్కినవాటితో పాటు సృత్యంకూడా చేసితీరేవా డన్నమాట. అన్నిటికీ మూలం ఓంప్రథమంలో సృత్యం చెయ్యడమే తరిఫీయతు అయేవాడు. భాగోతంలో చేరదలిచిన ఒకానొక అభ్యర్థి సృత్యం

చెయ్యడం నేర్చుకోడానికి రాత్రి తెల్లవాళ్ళూ శ్రమించడం
 నా బాల్యంలో నేనే చూశాను. ఇవికాక, భాగవతనటుడికి
 మాస్తాలుపట్టడం, అయిజ్ఞానం, రాగజ్ఞానం, అర్థంతో సహా
 సంస్కృత కోకాటూ, పాటిల్లో ప్రమాణించవలసిన అమరమూ,
 సమగ్రంగా పురాణగాథలూ తెలిసిఉండేవి. ఇక, భాగవత
 హాస్యనటుడికి అనర్థశవాగ్ధాకా, అనేక విషయాలు గురించిన
 సందికట్టువాక్యాటూ, సభాభిరుచినిబట్టి కొంచెం పచ్చిగా ఉండి
 బండజనాన్ని కుడా పకాలుమనిపించగల మోటముచ్చటలూ,
 అవగుణాల్ని హేళనచెయ్యగల నేర్పు, పంఘంలో ఉండి
 నాంసారికవ్యత్యాసాల వయిననూ, పక్కపాత్ర చెప్పేవాన్ని
 ఉత్పత్తి బలపరిచి, వ్యాఖ్యానించి, ఉదాహరించి, ఆచరించి,
 'నాకు తెలియదేమో, మొదటి అనే ముతగమనిషి నెత్తికె నా,
 చెప్పబడే సంగతి రుద్దిపట్టించగల ఓసికా-మొదలైన లక్షణాలు
 ఉంటూన్నట్టు నేటివరకూ గోచరిస్తాయి. కలాపనటులు దేవ
 తలతో తమరికి సంబంధాలు సమర్థించుకుంటూ, మానవులకి
 మానవసంస్థల విశేషాలూ, అభివృద్ధిమార్గాలూ సంగీతంలోనూ
 ధరువుల్లోనూ మాటుపెట్టి ఎగిరి గంతేసి అందించగల నేర్పు
 సంపాదించినవాళ్ళు. ప్రదర్శిత విషయాలు మనికీ మనికీ సంబం
 ధించినవే అంటే మూర్ఖులు చప్పరించి 'అయితే ఇందులో
 ఏమిందీ!' అంటారు. ఆ విషయాల్నే పట్టిగెల్లి నేరుగా ఏ
 అనలుభగవంతుడికో, లేక చిల్లర దేవుళ్ళకో ముడెట్టి, ముందు
 బుబ్బుముక్కేనా తెలియని భావలో రైయిమని పాడి, తరవాత

వ్యాఖ్యానించేస్తే, తరవాత, జనం, తెలంపలువేనుకుని సంగతి
 అరగిస్తారు. 'భాగవతాలు' అని పేరు రావడానికి అంతే కారణం.
 క్రమేపీ, కథలూ పాత్రలూ పెరగడం, కథల్లోకి రాక్షసులూ,
 రాజులూ స్త్రీలూ రావడం జరిగింది. అటువంటివి ఎక్కువ
 పట్టించుగా, విశేష సామర్థ్యంతో, చాలా నిష్ఠగా అడినవారు
 కూడివుండి భాగవతాలు అని దేశప్రసిద్ధమే. వాళ్లని అలాంటి
 క్షేయముగా కట్టక శోత్రీయులుకూడా మన్నించడం నేనుకుడా
 ఎరుగుదును. వాళ్లు, ఎదైనా గ్రామం వెళ్లి, ఆగి, ఒకవీధి చివర
 బల్లలరంగం పెట్టుకుని వీధి చివరచాకా వీధులోనూ,
 అనుగలమీదా ఉదయందాకా చంద్రం కూర్చుని ఉండగా,
 దీక్షగా (నరసింహమూర్తి వేషగాడు ఉపవ్యం ఉండే
 వాడు!) అడి వృత్తాంతం వికడంవస్తూ ఆ జూన్న
 రంజులవేసి, ఉర్నించి వెళ్లేటప్పుడు గ్రామం ముచ్చిల్లిచ్చింది
 పుచ్చుకుని వెళ్లేవాడు. వాళ్లు ఆడగా నేను చూసిన ప్రహ్లాద
 (గంగం)లో ఏనటుడూ నృత్యం చెయ్యలేదు. బాలుకా వాళ్లు
 ప్రదర్శనాల ప్రారంభనాటికే పై ననూచింపబడ్డ కళాపంచకం
 లోంచి నృత్యం విడిచియి ప్రత్యేక కళగా వర్పడిఉంటుంది.
 ఆ కళని ప్రత్యేక కృషితో ఉపాసించి అర్జించినవాళ్లు ఉంటాం
 డగా, కాస్తకూస్త నృత్యం చెయ్యడం విప్పిగంతులకిందికి
 రావచ్చు ననే భయంవల్ల నటుడు ఆ కళని వదిలేసి ఉంటాడని
 మనం భావించాలి. నృత్యానికి ప్రత్యేకత వచ్చినట్టు మరోటి
 కనిపిస్తుంది. నృత్యం సంగతి అటుంచి కేవలం అన్యవేష

స్వీకరణంవల్లా, అన్యగాత్రానుకరణంవల్లా అపరిచితజనాన్ని
 (ఒక్కొక్కప్పుడు ఎరిగున్న వాళ్ల నికూడా) చాలా భ్రమింపజేసి,
 తద్వారా జనానికి ఆనందంకలిగించుతూండే పగటినటులు బయ
 ద్దేరడం! ఒక ఆసలు తాహసీల్దార్ని బెదిరించి ఆశ్చర్యపించి కాగి
 తాలు మోయించి తన యిష్టంవచ్చినట్లు పన్ను చెయించు
 గోడానికి కలెక్టరుగా వెళ్లిన పగటివేషగాణ్ణిగురించి, ఒక
 కలెక్టరుసాలలో ఉండే గుర్రాన్ని హామీహేమాను కరణంవల్ల
 బయటికి వచ్చేటట్టు చేసిన పగటిభాగవతుణ్ణిగురించి. ముందు
 నోటీసిచ్చి పగలల్లా వేషంలో వీధుల్లో తిరుగుతూ గుర్తుపట్ట
 డానికి దొతక్కుండాఉన్న పగటివేషపు వీరుణ్ణి గుర్తించి ఎదు
 గుదుం. అనేక జనానికి పగటివేషే వ్యామోహం కలిగించగల
 అన్యవేష భాషలు ఆరోపించుకోగలిగిన ఇటువంటివాళ్ల వేష
 ధారణలోని సమగ్రత వేరే దుష్పడం ఎందుకు! గాత్రోచ్ఛా
 రణలలో వాళ్లు చూపించగలిగిన పరివర్తనయొక్క విశిష్టత ఇక
 అడగడం ఎందుకు! సోమయాజులూ సోమిదేవీ, దొరా
 బంట్లోతూ, పంతులూ పఠాణి, బుడబుక్కులు, ఫకీరు—ఇవన్నీ
 విశేష చాతుర్యంతో గ్రామాభిరుచుల్నిబట్టి వాళ్లు ప్రదర్శి
 స్తోచ్ఛారు! మరి ఆనకట్ట, ఉప్పెనలకి చాలక్రితమే వెండితెర
 కట్టి దానిమీదికి చలనచిత్రా లెక్కించి, తమరు వెనకే ఉండి,
 భారతభాగవతరామాయణగాథల ముఖ్య ఘట్టాల్లోని పాత్రల
 చర్యలూ, వృత్తాంతాలూ, కలహాలూ, సంభవాల పౌర్వా
 పర్యమూ—ఎన్నిజన్మలెత్తినా తమ మత మేమిటో తమరి

తెలియడానికి వీలేని పరమపామర తెలుగుజనానికికూడా మొఖం ముందు వేల్చాడేలాగ బోధచెయ్యడానికి యత్నించి నెగ్గితద్వారా తెలుగుజాతికి కొన్ని ఉమ్మడి వ్రనంగ విషయాలు చేకూర్చి పెట్టినవాళ్లు తోలుబొమ్మలాడించినవాళ్లు! ఆబొమ్మల అభావం ఊహించుకుంటే తెలుగుపామరజనయొక్క సాధారణజ్ఞాన ప్రమాణం ఇప్పటిమాత్రం లేకపోయిందేదని రూఢిగా చెప్పచ్చు. వాట్లవల్ల కీడు కలిగిందేమో అని నంకోచించేవాళ్లు ఉండగలరు. కానీ, వాట్ల మేలు అంతకంటే చాలారెట్లని తోస్తుంది. కీడు ఏమిటీ అంటే అశ్లీలత! కాని, ఎదేనా సభఎదట జరిగే అశ్లీలం సభవారికంటే మోటుగా ఎన్నడూ ఉండదు, ఉంటే ఆసభ వాళ్లు దాన్ని ఆపేస్తారు, ఒళ్లు సభ్యుడులేచి, ఆపగలడు, ఆశ్చిన నందర్బాలు ఎరుగుదుం! తమరు తెరవెనక పడినా ఈనాట్యగాళ్లు రాగాలూ కీర్తనలూ వదల్పూలేదు, ఆరి తేరి తయారూకాలేదు. కాని వాళ్ల సంసారానికంతకీ కథ ట్టుణ్ణంగా రావడమూ, ఒకరు బొమ్మని వదిలి తమర్లో ఇంకోరికి అప్పగించినప్పుడు ఆ ఇంకోరు బొమ్మని ఆడిస్తూ కథ కానియ్యడమూ ఉంటాయే కాని, చెప్పవలసిన ముక్కలు తడుముకోడమూ, మరొరిదగ్గి ర్నించి అందుకోడమూ ఉండవ్. ఒక అవసరంలో వాళ్లల్లో ఒక అనుభవజ్ఞుడు ఛటుక్కున 'వేధమూర్తులు' అని ఉచ్చారణ చేసేసరికి సభలో కొందరికి నవ్వురాగా, "నష్టా ప్రజాపతిర్వేధా" అని వాడు అమరించేటప్పటికి నవ్వు కొంతవరకు తగ్గిపోయిన నంగతి యథార్థమే. ఈ ఆటగాళ్లు కాక, తెల్లపరికిణీ కట్టి, నడుం

చిగింతి, చేత్తో చిన్న తొలుతా దట్టుగుని ముందునడకా వెతక
 నడకా నడకూ పూరిశ్చంద్రుణ్ణి కథ అడే మూలదాసరియొక్క
 నటనతో మృదయాకర్షణ చెయ్యగల నేర్పు కనిపిస్తుండే.
 పైతకా లన్నింటిలోనూ ఆట పకరిద్దరిమీద ఆధారపడడం,
 కథయొక్క వృత్తాంతంలోని సూక్ష్మవిశేషాలు కూడా వ్యాఖ్యానం
 చెయ్యబడడం, సంగతులు అధముకికూడా బోధపడడం, ఒకడు
 ఆటనివ్వహానిగురించి పూచీపడి రుగ్గకర్తగా ఉండడం, అడే
 సమయం తెల్లవార్లు మనసారా నోరారా పరించి జూన్ని
 ఉత్సాహంగా కూచోపెట్టడం, జనం ముందు మెచ్చుగుని
 తరవాతే న్నుల్ని జుహూకరించడం మొదలైనవి పురిస్తాయి.
 కాని, ఉపయోగింపబడే పదవాక్యాల సమత్వకాని, గేముక్తాడ
 కాని, సూమతూ లిఖితంలయ ఉండడంగానీ, ఆర్చనకి తలానా
 వాడే కర్త అని ఉండడంగాని ఎరగం.

మీకేవ్విక్కి ఉక్కిరించి, రచించి, లిఖించి ఒకే ప్రణామంతో
 బేవకడా, తేక పూతాణగాధా ఫలాని నద్యపద్యాలు చదు
 వులూ ఫలానినారు తెప్పలి, పాడలి అనేటటువంటి సూప
 స్థితో సహా బయల్దేరినవాని పేరు యక్షగానం. యక్షగానాలు
 ఆరువందల సంవత్సరాల క్రితంనంచీ ఉన్నట్టువూ, అదిని
 వీటిల్లో నృత్యంఉన్నా క్రమశః ఇవి ఛందోగానప్రధానాలైన
 ట్టువూ తెలుస్తుంది. యక్షగానాల్లో రచింపబడ్డ గేయాలు
 లయానుగుణఛందస్సులకీ కీర్తనలకీ మధ్యరంగం. యక్షగాన
 నటుడు నృత్యం పదిలేసి, ఇటు ఛందస్సు అటు రాగాలూ

రెండు సమపాతంగా తెలిసినవాడై, వేషరధరేచడంలో నేర్పు గలవాడై, కథితాంశం మూర్ఖులకికూడా బోధనయ్యే పలిసినవాడై ఉండవలసివచ్చింది. కాక, యక్షగానాలు ప్రబంధాలకి పామరరచనకికూడా మూలకందా అని పెద్దలు సెల విచ్చారు. నృత్యానికి ప్రత్యామ్నాయంగా యక్షగానాల్లో కాలక్రమాన్ని ప్రవేశించిన పద్యాల ఛందో బాహుళ్యమూ, పద్యంయొక్క చరమపాదాన్ని రెట్టించి దరువేసికీర్తించడమూ, సున్ని, ఏల తుమ్మద మొదలైన పదాలయొక్క తాగాల యొక్క పన్నరణమూ—ఇవన్నీ సాధారణనటుణ్ణి మించి పోవడంవల్లనున్నా, త్యాగరాజువంటివాళ్లు రచించిన శక్తి వేదాంత ప్రధానాలైన యక్షగానాలకంటె శృంగారమాత్రాలైన రచనలే జనం కాంక్షించడంవల్లనున్నా, అర్హులైనవాళ్లు మాత్రమే యక్షగానరచన చేసినా అనర్హులు తమరుకూడా జక్కులమోస్తరుగా యశరత్నరేచాలనే దురౌళ్ళతో యక్షగానాలు పాడడానికి శుశుభముమ్మో అని తయారవడం వల్ల నున్నా అవి వెనక్కివెళ్లిపోయాయి. పెద్దలు స్థలపొచ్చినది సమంజసం. యక్షగానశకాంతంతో రెండు సంగతులు ముఖ్యంగా తెలుస్తున్నాయి. ఒకటి, పండితాభిరుచికి పామరాభిరుచికి రచనలు వేర్వేరుగా ఉండాలని, రెండు, ఛందోవారిధిలో గణాల్ని గానసాగరంలోని రాగాల్లో లాగాయించేవనిమీద నటుణ్ణి నోటిసిచ్చి వాదిలిపెట్టినా సరే పర్యవసానం శూన్యమే అనీ! నృత్యం, వేషం, అభినయం, గానం, (గద్య పద్య గేయ

కవనం-ఈ ఐదూ పంచకోలకషాయంగా కాకుండా నాట్యసిద్ధికి పంచప్రాణాలుగా ఏకకుటుంబంగా ఉండేవనీ, ఉండవచ్చనీ, ఉండాలనీ విమర్శకులు ఓమూల గోలెత్తుతూండగానే మొట్టమొదట్లో నృత్యం వేరడిపోయింది. వేరడడానికి ఒకరిని అడగాలా ఏమిటి! ఇతరసహాయం లేకుండా తనే ప్రత్యేకంగా జనాన్ని ఆకర్షించుకోగల ధైర్యం దానికి రాగానే అది వేరైపోయింది. పైగా, అన్నీ కలిసి కనిపించినప్పుడు, నృత్యమే జనాన్ని తక్షణం తనకేసి ఆకర్షించుగోడమూ, తక్కిన కళలకేసి మరిచూడనియ్యక జనాన్ని తనే కట్టేసుగోడమూ అనే విషయాలు తక్కిన కళలకి నృత్యంమీద ఈర్ష్య రేపడంవల్ల కూడా నృత్యం వేరుపడి ఉంటుంది. అంతే గాని, ఒకరి ఇష్టానుసారం నృత్యం మానుకోలేదు నటుడు! తక్కిన నాలుగు కళలూ కలిపి తనవే అనుకున్నాడు. కాని, క్రమేపీ వీటిల్లో స్వరం స్వాతంత్ర్యం వహించి ప్రత్యేక కళ అయిపోయింది. అదే గానం. గానం చిరకాలం పదాలతో కలిసే జీవించింది. అయితే, ఎప్పుడు జలత్రవాద్యం ప్రత్యేకంగా ప్రాణికోటుల్ని రంజింపగలిగిందో అప్పుడే అది ప్రత్యేక కళగా విడిపోయింది. వీణా, పిల్లనగ్రోవీ, పాము బుర్రా- ఇటువంటి వన్నీ పదాలయొక్క సాయంతో నిమిత్తం కోరకుండానే మానవుల్ని జంతువుల్ని కూడా తంజింపజేస్తాయి. ప్రత్యేకగానంవల్ల మనస్సుల్ని హరించేవాడు గాయకుడు. శుద్ధగానానికి అర్థం గోచరించదు. మానవుడు, పామరుడైనానో, అర్థం తెలియని వ్యాపారాన్ని ప్రయత్నపూర్వకంగా

గాని చాలనేపు వినలేడు. అందువల్ల, అర్థం ఉండి తెలిసే మాటలు గల సంగీతం వచ్చింది. ఆ మాటలేనా మనికి లోగడ తెలిసి ఉండాలిగాని గాయకుడి నోటంట మొదటిసారి మనం వినడం జరిగిందా, మనిపని సరి! మెట్టుమాట, తెలుగునటుడు గాయకుడి ప్రత్యేకాభిమానకళ అయిన గానాన్ని 'ఉచితంగా', పద్యంలో మాత్రం చేసితీరాలని విజ్ఞులు శాసించడంవల్ల, ఉచితం అంటే ఛటుక్కున తెలుసుకోలేక, ఒక వేళ తనకి కొప్పగానం వస్తే అది ఖచితంగా చెయ్యడానికి స్తిమితావకాశంలేక, మెప్పు నష్టం భయంవల్ల మితంగా చెయ్యలేక, లేవిడీ కొడతారేమో అనే భీతిచొప్పున అసలు మానలేక నానాభాధలూ పడడం ప్రారంభించాడు. ఇంట్లో భరతఖండంలో ఆంగ్ల విద్యాలయాలూ విశ్వవిద్యాలయాలూ ఆంగ్ల భాషా గౌరవమూ ఖట్ట, ఆంగ్ల భాషా శృష్టి భాషాంతరీకరణాలూ, అంచేత పడపడి సంస్కృత గ్రంథ భాషాంతరీకరణాలూ బయల్దేరి, అచ్చులు వచ్చి, ధార్వాడ శాంగ్లీ కంపెనీలవంటివి తెలుగుదేశంలో నాటకాలు ఆడగా వాటిని అనుకరించి తెలుగులో కూడా ప్రదర్శనాలు చెయ్యాలనే కుతూహలం జనంలో రేగినమీదట, వాటంతట అవే పైకి లేచిపోతూండే తెరలూ, వైరువయ్యా, చెమ్మిడాబూ, గుగ్గిలపునుటలూ, హర్మనీజితపురా మొదలైనవి జనాన్ని ఆకర్షించినమీదట, పద్యంమీదా మట్టుమీదా ఆధారపడి పండితుడు నాటకరచన చెయ్యగా తన మంచిపేకమీదా తుద్రాగాలమీదా ఆధారపడి నటుడు అడడు ప్రారంభించాడు.

తెలుగునాటకాలు అచ్చుపడడం సాగితరవాత “స్వేజీడామా కంపనీనాటకము” అనీ, “సంగీతనాటకము” అనీపై అట్టమీదే ఉండేవి. అల్లా లేకపోతే, అవి సంఘాలు ఆడకపోతే, జనం రాకపోతే, ఆ నాటక ప్రతులకి అమ్మకం ఉండకపోతే! అదీ భయం.

కాని, ప్రవర్తనాల్నిబట్టి ఆలోచిస్తే శాస్త్రరీతిలో రాగాలకి ప్రాధాన్యం లేకు సరికదా, మాటలయొక్క అర్థాలవల్ల ద్యోతకం ఆయే అంశానికి ప్రాముఖ్యత ఉండినట్టు తోస్తుంది. కాదు, అసలు మొదటి తెలుగునాటకాలు వచనంతోనే ఉద్భవించాయి. వాటిని జనం ఆనందించారు, నామరజనం కూడా విని అవగాహనచేసుకుని ఆనందించనలిసిన బాధ బయల్పడింది. వాటిని ఆడే నటుల్ని ‘వచన నటులు’ అనేవారు, ‘పురిటివాళ్లు’ అన్నట్టుగా, వాళ్లలో ఏదో కళంకం ఉన్నట్టుగా! వాంతో, నాటక వేషాలు కట్టకానికి మిడిమిడినంగీతజ్ఞానమైనా గాత్రనాదం గలవాళ్లు రావడం మొదలెట్టారు. వాళ్లు నిజానికి రాగనటులే అయినా, పద్యనటులుగా ఎంచుకొన్నారు. ‘వచననటులు’ అంటే పద్యాన్ని అభినయముక్తంగా పఠించలేని వాళ్లనికాదు, తియ్యగా కూనురాగాలు తియ్యలేనివాళ్లన్న మాట! ‘పద్యనటులు’ అంటే ఛందస్సు ఏమీ రానక్కర్లేమే సరిగదా దేవుణ్ణి గొంతిగతో తను నేకరించుకోగలిగిన నాలుగైదు రాగాలతో యుగచుట్టి. సాయంపట్టి, పద్యాన్ని, రాగానువాదం ఉంటే గాని పద్యవిషయం పుచ్చుకోలేని జనంమీద

యునూయించి వినరగలవాళ్లు అన్నమాట! కవి పదాలకి నటుడి రాగం జోడించడంవల్ల అభినయం ఎక్కువయేదో, శూన్యం అయేదో, విరుద్ధం అయేదో తెలియదుగాని, మోజు అటువంటి వాళ్లమీదే ఉండేది. మోజులేనివాడికి రాజువేషం దొరకదు. రాగాలు తియ్యని పురాణరాజు పూర్వం ఉండేవాడా అని ఆంధ్రజనం శ్రవించేటంత అభిరుచి బయల్పడింది. రాగ రాజ శబ్దాల వ్యుత్పత్తినిబట్టి అంతే శాస్త్రీ అని పండితులన్నారు. రాగాలు శానివాడికి రాజువేషం కల్లవార్త అయిపోయింది. రాగనటులు నాటకరంగం ఎక్కినకొద్దీ, లోగడ నవ్యంలో అంతరించిననాటకపు మాటల మధ్యమధ్య—రీసర్వీరాళ్లు వాతినట్టు—పద్యాలు ఇరికించారు నాటకకర్తలు. మరి ఉన్న వచనపదార్థాలతోనే, హిందూస్తానీవరనల్లో, మట్లు ఒకప్పుడు నాటకకర్త అనుబంధించేవాడు, లేనప్పుడు నటుడే సంధించుకునే వాడు. హాస్యనీ మొదట అదృశ్యంగా వక్కనుండి, తరవాత కనిపిస్తూండి, చిదపడి నువ్వా నేనా అని రగానికి ఎదురుతిరిగింది. సరి, ఆ పద్యాలూ మట్లు లేకపోతే నాటకం ఆడబడిదని రాశారా, ఒకవేళ ఆయాస్థలాల్లో భావం గడ్డకట్టి పవ్యగేయ రూపం దాల్చిందా, అంత గొప్ప భావమూ బట్టి రాగవాచికం పొందగానే అవగాహన అయిందా? ఓవందసార్లు జనం విన్న తరవాతేనా నేటికేనా బోధపడిందా? కొన్ని కొన్ని అధమం నటుడికేనా బోధపడ్డాయా?—అనేవి మిశ్రాంసలు! ఎక్కడా కుడా మొదటిఉద్దేశాలు మంచివీ, గొప్పవీనూ. పద్యానికి

అర్థం ఉంజాలి, దాన్నే ప్రకటించి, అన్యుడై తోనే, నాడు
 'నటుడు'—అన్నారు. ఒక అర్థజ్ఞానం గల నటుడు భావబోధ
 చేస్తూ ఫన్యం చదివి రసం హెచ్చి ఒప్పేటట్లు 'ఉచిత' రాగ
 కల్పన చేయగల్గి మిక్కిలి అవసూపసానుర్థ్యంతో హరిశ్చంద్ర
 పాత్ర పోషించాడనుకోండి. అతడివక్క, అర్థంతో నిమిత్తం
 లేకుండా పీక మంచినీ ఉండి శ్రావ్యంగా రాగాలు తియ్యలిగిన
 ఒకడు నక్షత్రకుడు వేశాడనుకోండి. "హరిశ్చంద్రుడు గట్టివాడే!
 పాపం, పాట ఒకమోస్తరు. కాని, ఆ నక్షత్రకు డున్నాడే
 వాడి మొహం ఈడ్చా, వాడికి పార్థు రాకపోతే అన్నాను,
 ఏమిపాట! ఏమిగొంతిగ ఏమి 'స్టాను'- అబ్బ అబ్బ, చెక్కేశాడు,
 ఊపేశాడు, జంఝూకీ జన్మ తరించింది జింగ్లా చెవలతుప్పు
 రాల్చేసింది-వీక్షేనే హరిశ్చంద్రుడు, దొల్లించెయ్యదూ!" అనే
 జనవిమర్శ చేగోరి. పండితులు ఇకంతా మూర్ఖవిమర్శ అని
 కాగితంపొగాడా అక్కడా కోప్పడితే ఏమైకట్టూ! దాన్నించి
 మల్లీశాటు హరిశ్చంద్ర అసినప్పుడు వీడికి హరిశ్చంద్రుడూ,
 వాడికి నక్షత్రకుడూ వేషం లదేవి! అక్కణ్ణించి, అశిశయోక్తి
 లేకుండా చెప్పాలంటే, పెట్టిపట్టిన కంఠమాధుర్యానికి తోడు
 ఎక్కి రాగాలుంటే అంత పెద్ద వేషం! కాదుకాదు, రాగా
 లొచ్చినవాడికి పెద్దవేషం ఇవ్వకపోవడం దోషం అనే మాట
 కూడా బయల్పడింది. "వాడొత భాగా పాడతాడు, ముత్రిచ్చా
 శేమికిరా!" అనేవారు. కథ అల్లి, పాత్రల్ని పిల్చుగొచ్చి
 (పురాణపాత్రలే గనక సృష్టించడవుగొడవ లేదు!) సరభాషణలు

సాగించి, కవిత్వం రచించిన నాటకకర్త రాగాల ప్రమేయం లేకపోవడమున్నూ, ఆడేవాళ్ళకీ ఆడబడేవాళ్ళకీ రాగాల ప్రమేయం తప్ప రెండోది లేకపోవడమున్నూ సంభవించింది. ఆహూవాడినందడిలో చాలామంది రాగనటులు అర్థంతో విమిత్తం లేకుండానే పద్యం వాడి మెప్పుపొందడం నేర్చు సంపాదించారు. తరవాత ఏం చెప్పనూ, అసందర్భంగా ఆగేవాళ్లు, కర్తకర్తకీయలు తెలియనియ్యసవాళ్లు, సంతకీంద చెప్పించు గోడమేగాని చదువుకోలేనివాళ్లు, ముక్కలామరుపు కమ్మడానికి సంగతులు గుమ్మరించేవాళ్లు, రైలుదగి తమపక్కవేషం వెయ్య వలిసినవాడు ఎచ్చేదాకా సీసాల్ని రాగాల్లో సాగేసేవాళ్లు, పద్యపదసంఘాల్ని దూదిపింజలు ఏకినట్లు ఈమూసించి ఆమూలకి ఉప్పట్లాడినట్లు ఆడుతూ ఏకే వాళ్లు, మారొడ్డించా లని జనం ఘొల్లుమనేదాకా వాడేవాళ్లు, ఇలాగ్గా అనర్హులు త్సుదరాగలాభం ఆర్జించుకోడానికి అవకాశం ఇవ్వబడి జన ప్రయత్నం పొందడం ఎరుగుదు. వీళ్లల్లో చాలామంది కేవలం 'లాటరీ' వంటిదైన పామరజనతాత్కాలికశాఘ పొందడమే అయిందిగాని, వందలాదిపద్యా లొచ్చినా ఛందస్సు తెలుసు గోడంగాని, వందలాది వాక్యాలొచ్చినా శాస్త్రవాక్యం రచించడంగాని, రాగాతీకాశ గానంకూడా వచ్చినా గానలక్షణ గానమహిమలు గుర్తించడంగాని, తనకంటే మంచికంటగల వాడు ఎన్నే తన సమాజంతో చేరకయ్యడంగాని, చేర్చుకుంటే వాడికి పద్యాలుండే పాఠ్య ఇవ్వడంగాని, ఇన్నే అవి తీసేసి వాటి

బదులు వచనం రాసి ఇవ్వకుండా ఉండడంగాని జరగలేదు జరిగితే, తనమూట! దాన్ని బట్టి నటన మేల్పడం నవల్ల జనానికి విశేషానందం కలగడానికి బదులు నటుల్లో ఒకరిమీద ఒకరికి 'కంఠం,' వరకూ ఉండడం సంభవించింది. పక్కవాడు వాడి మాయాధారి కంఠంతో 'వన్నమోర్' లాగేస్తే, తను వైసలా! ఒకే రంగం మీద, ఒకడివెంట ఒకడు, పావలాకి, పదిమంది రాగాలు తీస్తే, అందులో ఎవడో ఒకడు ఆరాత్రికి ప్యాన్, తక్కినవాళ్లంతా అప్పట్లో వాడితో పోలిస్తే, ఫేర్! ఆ ఒకడూ పాడినప్పుడు జనం మెచ్చడం (గానానికి తక్షణశ్లాఘ ఉంటుంది. అది దాని ధర్మం, రాగానాటకం యొక్క కర్మ-ఎవడే జేస్తాడు.) ఓమోస్తరు' వాళ్లని క్షమించడం, తక్కినవాళ్లని తీసేసి దూసేసి కూసేసి మోసేసేయ్యడం! "ఉచితరాగం చాలరోయ్" అని నటుణ్ణి శాసించేవాళ్లు భావబోధ చెయ్యగల నటుడు వచ్చేగా అల్లా కూనీ అయిపోతూంటే చూసి, విని, అవశులై ఊరుకుని, తరవాత మళ్ళీ మరీఘాటుగా శాసిస్తూండడం! పోనీ జేసివల్లో ఓదానిపల్ల సభవారు ఆనందిస్తున్నారు కదా తగాదా ఏమిటీ అని అడిగితే, ఆపని చేసేవాడు అన్యత్వం సిద్ధింప చెయ్యగల నటుడు అనిమాత్రం అనకుండా ఉండాలి. అనడం మాన్తారా? రమ్మన్నారు. నాడే ఒకటోరకం యాక్టరు, రంగగాయకుడు, రంగనాయకుడు, నాటకరంగడు, రంగపహిల్వాన్ అంటారు. ఆతణ్ణి, అప్పట్లో, గాయకుడనిమాత్రం గాయకులు అనరు. అల్లాంటి పరిస్థితుల్లో చాలామంది రాగనటులు

అన్యత్వారోపణకి శత్రువైన అల్పరాగాన్ని ఆశ్రయించి, నాటకరంగంమీద అన్యాయాక్రమణ చేసి, విమత ఛయ్యలేని జనం దగ్గిర్చించి మెప్పులు లాగి, సాహిత్య రాహిత్యం నంపాదించి, నాటకోద్దేశానికి శూన్యం పెట్టేశారు. కర్మ వశంచేత, మహామాటంచొప్పున, కక్కుర్తికి, ఈరాగ నటులతో నహా రంగం ఎక్కుతగా కొందరు వచననటులు కాలం గడిపారు. హాస్యాశాధం ఉన్నవాళ్లు మాత్రం నిర్భయంగా బతికారు. వాళ్లకి పద్యాలుండే పాత్రలు సింహస్వప్న మని జనాభిప్రాయం. వాళ్లకి నుందరికుడు, కౌశికుడు, కైరవుడు, ప్రతీహారి, దావారికుడు—వంటివి తప్ప ఇతర వేషాలు దొరికేవి కావు. వచననటుడు, రాగనటులమధ్య ఉదయంగాకా బిల్లు హూనంచేసుకున్నా సరే వాడికి మెప్పు లేదు, క్షమాపణ లేదు. ఒక వేళ నృతిలో ఉంటూ కాస్తంత ఉచితరాగం కలిపి తేలిస్తే చాలని విమర్శకులు అన్నారగదా అని పద్యాల పాత్ర తీసుకుంటే, “ఏడిశావ్, నిగరోయ్, వన్సుమార్ రోయ్” అని, కవనగానాభియనమేళనాస్వాదన-అన్యత్వం స్వీకరించిన వాడిదగ్గిర్చించికుడా-ఛయ్యగల నాటకమహాసభ్యులు కేల్లో స్థలవిస్తారు. వాళ్లని అనవలసినపనేముందీ! విమర్శకులు వాళ్లకి బాహు మప్పారు. మప్పి, అల్పరాగవు తాటిచెట్టెక్కించి మొవ్వులో కూచోపెట్టేశారు. అక్కణ్ణించి వాళ్లు దిగరు, వీళ్లు దింపలేరు. వక్కని గవ్వలగుత్తిలాంటి శారీరంతో ఒక రాగనటుడు అదే తిప్పుకోడం తిప్పుకుంటూ తన శారీరసంబంధ

మైన కున్నీ కి సరత్ వగైరా సాధకాల వివరం సభ్యులమీద
 గుమ్మరించేటప్పుడు, అంతఘాటైన గానవిశేషం అప్పట్లో విన
 గలవాళ్లకి కాస్త కూస్త 'ఉచిత' రాగాలు చెవికెక్కుతాయా!
 అందువల్ల భావబోధ చెయ్యగల నటులు పూజానమస్కారాలు
 లేక రంగంమీద బూజెక్కారు! ఎక్కువ సాహిత్యవానన
 గల నటులు జనం తీట్టినానరే తీట్లకి ఒడిపట్టి తమరాగంతో
 ప్రధానపాత్రలు బలవంతాన ఆడి, "అరసి కేషు కవిత్వనివేదనం
 శిరసి మాలిఖ మాలిఖ మాలిఖ" అని ఒక్కొక్కప్పుడు సభా
 ముఖాన్నే తైకి అనేస్తూ చూపించారు. ఎక్కువ సంగీత
 వానన గల నటులు తమ ప్రజ్ఞ చూపెట్టడానికి నాటకరంగం
 మీద స్థాయిగానీ తరుణంగానీ నావకాశంగానీ లేక, రంగం
 మీద ఉంటే తమ పరపతి అంతే అనిగావును ఒడుపు కసపెట్టి
 రంగంటూంచి నిష్క్రమించి యథాప్రకారపు గాయకులుగా
 మల్లిపోయారు; లేకపోతే హరిదాసులుగా మారిపోయారు.
 కాని, కవనగానాన్ని రెండింటినీ సలుపుతూ, పామరుల్ని ఆక
 ర్షిస్తూ, భావబోధ ప్రమాణంగా పెట్టుకుని, అన్యత్వం సిద్ధింప
 జేస్తూ, అన్యప్రాంతాల్లోకి వెళ్లినప్పుడు సంగీతంగురించి చప్ప
 పింపబడ్డా, విజయం పొందిన కొందరేనా రాగనటుల్లో లేక
 పోవడం జరిగితే, అరవైయేళ్ల రాగనాటకరంగం సహారా
 ఆయిపోయి, నటించడం అంటే స్వత్వం చంపుకుని అన్యత్వం
 సిద్ధింపచెయ్యడం అనే అర్థంకూడా ఈపాటికి అందరూ మరిచి
 పోయిఉండేవాళ్లు. ఆ యెడారిలో చలిపందిల్లవంటి (కీ. శే.) హరి

ప్రసాదరావు, దొరసామయ్యంగారు, ముప్పిడిజగ్గరాజు, యడవల్లి సూర్యనారాయణ-అనే కొన్ని పేర్లు ఈనందర్భంలో మనఃపూర్వకంగా స్మరిస్తున్నాను.

రాగనాటకపు కొత్తరికంలో నటజన్మ మహాకష్టంగా ఉండేది. వీధుల్లో నటుడు వెళ్లేటప్పుడు “వాడు నాటకంలో వేస్తాడోయ్, తాతెల్లు డొరం, స్వంతం!” అని అనుకునేవాళ్లు. “నిజంగానేటా! వాళ్ల అల్లుడు నాటకాల్లో తిరుగుచావ్వా, హుళ, కాలం!” అని పెద్దలు ఓక్కొక్కరిని తల్చుకుని ముక్కుమీద వేల్చెట్టుకునేవాళ్లు. అనగా, చెయ్యవలసినవన్నీ చేసేసి, అన్నింటాలా వాడై, ఇంకా పాడవడానికి వేషాల్లోకికూడా దగారని రాగనటుల్ని అందరూ నిరసించినా నటనాభిలాష చంపుకోలేక, చాలామంది ఇంట్లో దెబ్బలాడి ఎదిరించేసి లేచిపోయివెళ్లి మసి పూసుకునే వాళ్లు. గుర్రం తరవాత ఊరికోకంపెని అన్నట్టు లేచాయి. కొంచెం ఆస్తికి తోడు కొంచెంపాటకూడా ఉన్న యువకులు, పొలాలమ్మి, నమాజం స్థాపించి, మంచిపీకా మంచిరూపం ఉన్న వాళ్లతోనం తిరిగి ఆడవేషాలకి తెచ్చి, స్థలం కొని, నాటకశాలకట్టి, శాలాప్రవేశ సంతర్పణచేసి, తెరలు గీయించి, ఇతరచిక్కులు పడి, ఉన్నదాల్లో వేషాలు కుట్టించి, నాటకంప్రతి రాసి తెచ్చుకుని, మళ్ళీ మళ్ళీ ఆట పూర్వార్థానంచేసి, ప్రదర్శనాలు చేసేవారు. ఇప్పుడు రాబడి వెయ్యి రూపాయలూ, అప్పుడు రాబడి పాతిగరూపాయలూ అయినా నటుల తయారీ, తికరణశుద్ధి అప్పుడే ఎక్కువఅని అంతా

ఒప్పుగుంటారు. సంవత్సరంలోపల వాళ్లు పన ఊరికీ, ఊరిపన వాళ్లకీ తెలిసిపోగా, వాళ్లు గ్రామాంతరాలు లేచిపోయి, చీలిపోయి, ఆడుకుంటూండడమూ-ఊళ్లోవాళ్లు కొత్త వాళ్ల పాట వినాలని చెవికోసుకుంటూండడమూ! అట్లా గ్రామసమాజాలు కొన్నాళ్లు ఊడి, కొన్నాళ్లు ఊగి, కొన్నాళ్లు పడుకుని, మళ్లీ లేచి, మళ్లీ పడుకుని నిద్రపోయాయి. బస్తీనాటకనమాజాలలో ఎక్కువరాబడి ఉన్న రంగవరికరాలకే ఖర్చు మిక్కిలి అయిపోతూండడంవల్లా, ప్రధాననటుల్ని ఒకేసంఘంలో ఆపి ఉంచడంలో ఉండే చిక్కులవల్లా, ఉన్న నటవర్గంలోని అత్యంతలవలవల్లా, కీ. శే. నత్యవోలు గున్నే శర్మరావువంటి నిర్వాహకల యాజమాన్యం లేకపోడంవల్లా అవి ఉండినన్నాళ్లుండి, తిరిగినన్నాళ్లు తిరిగి, వెలిగినన్నాళ్లు వెలిగి గొప్పగా ఆపోయాయి. (క్షమించాలి! నేటివరకూ ఏకంగాఉన్న శ్రీ. డి. వి. సుబ్బారావుగారి సమాజంతప్ప!) రాగనటులు మొత్తంమీద మొత్తని హృదయం గలవాళ్లే (లేకపోతే తను అన్యుడై తే చాలని ఎందుకు గోలెత్తుతాడు!), స్వార్థం మరిచి, ఆర్జించే రోజుల్లో ఒక్కొక్క, మామూలుగా తెచ్చినదానికి ఎక్కువగా వెచ్చిస్తూ, చివర చివరకి మొదటిఅవస్థలో పడి పోయినవాళ్లు ఇంకోళ్లులా జీవించ గలిగి తనులా జీవించలేక పోయారు. వాళ్లని రంగంమీద చూట్టానికి కళ్లు చించుకుని, వినడానికి చెవులు నిక్కపోడుచుకుని తెల్లవార్లు అనేక వత్సరాలు కూచున్న ఆంధ్రమహాజనం వాళ్లని మెచ్చుకునేటప్పుడు

కూడా తిడుతూ మెచ్చుకునే బౌద్యార్యం గలనారవడంచేత
వాళ్లని మరిచిపోడం... ఆశ్చర్యాలేదు. ఇక, శీలం అనేది
వ్యక్తిపరంగనకనున్నా, ఒకానొక నటుడి శీలాన్నిబట్టి నటశీలం
నూత్రించడం మూర్ఖత్వంగనకనున్నా శీలంనంగతి ఎత్తడం
అనవసరం. ఒక్కటి మాత్రం అనచ్చు. సగటు రాగనటుడి
ఏవేజు ఏమిటీ అంటే, పదివన్నెండు 'సకాల' రాగాలు-హస్తాం
గుళ్యాభరణాలకీ పట్టుచీరా పట్టిరవికా సమస్తమన్నూ
అంటారే, మూమూలునూ... 'ప్రమాణవస్తి' 'లో ఇచ్చి—
అల్లాగ! అతనికి వచ్చినవే అవి, రావలసినవే అవి, అతడు
అభ్యసించేవే అవి, విసిరేవే అవి, మాట్లాడేవే అవి, గోలెట్టి
రాగాలెట్టేవే అవి—అంటే. మరి అతడి సరుకు ఆఖరు!
ఆ రాగాలవల్ల పామగజనానికి ఏమాత్రమూ 'హాయి' ఉండదని
అనేటంత మూర్ఖత్వం నాకు లేదుగాని, వాట్లవల్ల సగటునటుడు
ఎందునా బొందనివా డయాడనిన్నీ, అవి అన్యత్వారోహణకి
అర్హుల్ని రంగంమీంచి దూరంచేసి, అనర్హులికి రంగస్వాగతం
ఇచ్చాయనిన్నీ, అవి సటుణ్ణి కృషికి, వృద్ధికి, కవిత్యానికి,
పాండిత్యానికి, రచనకి, అధ్యాపకత్వానికి విరోధిగా చేశా
యనిన్నీ, అవి ఎరుగున్న వృత్తాంతాన్నే మోయ్యగలిగాయి
గాని తెలియనిచోటు తెలియనిచోటుగానే ఉంచాయనిన్నీ,
అవి ఆకర్షణీయం అయినకొద్దీ స్వత్వాన్నే స్థాపిస్తాయనిన్నీ
నానమ్మకం. నేడు ఉన్న రాగనటుల్ని గురించి, రాగవై
ముఖ్యంతో వ్యంజకం చేసేవార్ని గురించి ఎరుగుదుం, చెప్పను.

మొదట చెప్పిన పంచకళల్లోనూ సృత్యంలాగే గానంకూడా యక్షగానశకాంతంనాటికే ప్రత్యేకకళ అయిపోయిందిగనక అనికూడా-తను నటావస్థలో ఉన్నప్పుడు-తనదికాదనుకుని మరి మిగిలిన వేషమూ మూటా అభినయమూ ఇవే తన కళ అని నలుడు గ్రహించుకోవలసిన ఘడియవచ్చి చాలా కాలం అయింది. అయినా, డబ్బనీ, కక్కుర్తి అనీ, పండితులు కోప్పడి పామరులు తిడతారనీ, ఏముటో జనాభిరుచినీ, పాట్లకోసం అనీ, లేకపోతే, పాపం, పద్యకవిత్వం చచ్చిపోతుందనీ, ఆకాసినీ రాగాలూ పాడకపోతే ఇహ నాటక మేముటి నాపిండం అనీ తమాషాసబబులు చెబుతూ రాగనలులు వ్యవహరిస్తారు వ్యవహరించి, స్వానుభవవల్ల తమ ప్రత్యేకకళ ఏకో గుర్తించుకుంటారు. రాగక్షోభ పడలేకా సమాజాన్ని కూర్చలేకా ఒక్కొక్కనలుడు. వేషవరివర్తనంకూడే ఆధారపడి తనుగానే ప్రదర్శనం ఇవ్వడం కద్దు. గొప్ప తెలుగువాళ్లు అటువంటి ఏకనట ప్రదర్శనాన్ని దూషణా చెయ్యక పోషణా చెయ్యక వీరునిబట్టి చిత్తగించి రాగహీనం ఐనందుకు సానుభూతి తెలుపుతారు. ఇక, కేవలవచననాటకాలు నటులచేత ఆడిబడి నప్పుడు నిశ్శబ్దంగా వాటిని సభ్యుల గమనించడమూ, వాటి వృత్తాంతం యావత్తూ సభికి అవగాహనకావడం, సందర్భం ఎదేనా ఎంత గొప్పగా ఆడిబడినా ఆసందర్భమే మళ్లీ కానిమ్మనడాలు లేకపోవడం, నటవర్గానికి తరిఫీయతు ఉండడం, ప్రతినటుడికీ తన ప్రత్యేక కళగుంచి ఆత్మవిశ్వాసం బయల్పరడం,

ఒకరంగంలోని పాత్రల కలయికవల్లగాని నాటకప్రకర్మనం నడవడనే జ్ఞానం అందరికీ గుర్తుండడం-ఇవన్నీ నాటకరంగాన్ని ఆనందబోధ కలిగించే చోటు అని నిరూపించాయి. ఈమూట కీ శే. ఈమని లక్ష్మణస్వామిగారి నా డెంత నిజమో, కేదూ అంతే! ఇవి ఇట్లా జరుగుతూండగానే నిశ్శబ్దచలనచిత్రాలు (మూవీలు) వచ్చాయి. వాటిలో హాస్యమధ్య తెరమీద కథ గురించిన అక్షరాలు పడేవి. తెలుగున తీసిన ఫక్తుమూవీ నేను చూడలేదు. మాత్రేనా లేకడా కేవల దేప్తువల్ల మాత్రమే భావ బోధచెయ్యగలవాడు గాని అందులోకి ఎక్కిడు. రాగంలేకపోతే ఇవతల కవిత్వానికీ, అనతల నటుడికీ ప్రాణాపాయం అని ఆంధ్ర విశ్వానంగనక, తెలుగుమూవీలేదు, నటులూలేరు. కాక, తియ్య బడ్డ కథలు హిందీలో అయితే ఇంగ్లీషులో అయితే మూవీ ల్లోకి ఎక్కిన తెలుగునటుడు- ఒళ్ళిడంటే ఒళ్ళిడే, నిజంగా మూవీ నక్షత్రం- కీ. శే. కొచ్చెర్లకోట రంగారావు! మూవీలని తరుము కుని టాకీలువచ్చేశాయి. నటులైనవాళ్ళు టాకీలోకి పనికి రానట్టు తాను గ్రహించా నని శ్రీ బల్లారి రాఘవాచారిగారు చెబుతూండగా విన్నాను. టాకీలోకికూడా పనికిరాని మానవు లుండరని దర్శకుల అభిప్రాయాలవల్ల తెలుసుకున్నాను. టాకీ సోబబచలనచిత్రం గనక, ఇందులో మళ్ళీ మంచి వీక లక్షణం పనిచేసి, అరవై ఏళ్లలో రాగనటులు జరిపిన చర్యలన్నీ ఆరేళ్లలో టాకీనటులు కనపరచి వినపరచడంలో పురాణభక్తి ఘట్టాలూ, సాంఘిక శృంగార సమస్యలూ చీదాగా అయి

పోయినాయి. టాకీనటుల్లో విశేషజనం హాస్యాస్పదులైనా పలువురు తేరుకుని నిలబడిఉండడం సంతోషదాయకం. యుద్ధ కారణంగా తెలుగు టాకీల సృష్టి సన్నగిల్లింది. ఇప్పుడే రేడియో శకం గూడా పుట్టి రేడియో నటులు జనించినవని సాచ్చింది. రేడియో నటుడు అదృష్టవంతుడు, కనపడడు! ఆదెబ్బతో అతడికి వేషం గొడవా, అభినయం గొడవా వొదిలి పోయాయి, గానమూ మాటా మిగిలాయి. మాటకీ దాని ఉచ్చారణకీ తెలుగులో భాతరీ ఇంతవరకు లేదు, అది ఒక కళ అని ఎవ్వరూ మన్నించరు. పైగా ఆ మాటలు సరికొత్తవాడు చూసి చదవచ్చు కాబట్టి కేవల "రాగుడు" రేడియో నటుడుగా పెరుపొందగల సూచన్లు ఉన్నాయి. టెలివిజన్ రాగానే రాగనటుల్ని అందర్ని పునరుద్ధరించి బుక్కు చేస్తారని నమ్మడానికి అవకాశాలున్నాయి. ఇది కాక, ఉత్కృష్టమైన నవ్యాంధ్ర ప్రవర్ధనాలు ఆడబడిడానికి హోదాగల రూపక రచనలు జనించాయనినీ, కొన్ని కొన్ని ఆడడమే తరువాత చూచినీ తెలుస్తుంది.

అన్యత్వం ఒప్పించడమే నటన! అది నృత్యమూ గానమూ వేషమూ అభినయమూ కవనమూ అంటూ విశ్లేషిస్తే ధోరుకు తుందన్న మాట కల్లవార్త. అది ఒక ప్రజ్ఞావంతుడి హృదయంలో జనించాలి. అతడికి పాండిత్యమూ, సౌకేకాలంలో అందర్ని రంజింపజేయాలన్న ఆసక్తి, శక్తి, జాలీ ఉండాలి. అనగా అతడు మెత్తని పండితుడు కావాలి. ప్రతి పండితుడూ కవి,

వక్తా, ఉపాధ్యాయుడూ కాజాలనట్టుగానే నటుడూ కాజాలడు. కాని, ప్రతినటుడూ పండితుడైతీరాలి. సాహిత్యనటుడే నటుడనిన్నీ, నాటక రంగమే జనాన్ని బోధించాలి గాని, జనం జేరి నాటక రంగాన్ని బోధించలేరని జనం గ్రహించాలి. నటుడు జన్మపొడూగునా తను ఇంకోడు అవుతూంజాలి. రాగ నటుల్లో రాజు రాజే, బంటు బంటేలాగకాక, సార్థకనటుడు కావలసినట్టు మారగలిగి, రాజై బంటై సన్యాసై రాజై పదవుల సమత్వం ప్రత్యక్షం చెయ్యాలి. ఆంతర్యం ప్రధానం కాని, ఆకారం కాదని నటుడు ఋజువుచెయ్యాలి. నటుడు కంటే స్వార్థత్యాగీ పరార్థపోషకుడూ ఎడీ? తన స్వత్వాన్ని చంపుకుని అన్యత్వారోపణ చేసుకుని కవి కల్పించిన వాత్రయొక్క వ్యక్తిని జనహృదయాల్లో ముద్రించ గలిగితే తన జన్మకి చాలనుకునేవాడు నటుడొక్కడే! వక్తా, ఉపాధ్యాయుడూ, నటుడూ వీళ్ల ముగ్గుల్లో బహురమ్యంగా, హృదయ రంజకంగా, కళ్లకి కట్టినట్లుగా బోధ చెయ్యగలవాడు నటుడొక్కడే! అన్యవ్యక్తి ప్రతిష్టాపన చేసే యత్నంలో తనకి సామర్థ్యం లేకపోబట్టి జనం తన్ని హేళన చేసినానరే, లేనిపోని బాధలూ, లేనిపోని కష్టాలూ, లేనిపోని బావరబందీ అంతా తన నెత్తిమీదా, వంటిమీదా, ఆంతర్యంలోనూ పెట్టుకునే వాడు నటుడొక్కడే! కాలకర్మ సంబంధ సంప్రవాప్తాలైన హనారసానుభవాలకి ఆలవాలమైన ఈ మిథ్యాజీవితం జీవింపతగి

నదే అని అనిపించగలవాడు నటుడొక్కడే! తాను అయధార్థ
స్థితులు స్వీకరించి, తద్వారా ఆ సంగతి ఎరిగున్న వాళ్లకికూడా
యధార్థ మనస్థితులు కల్పించగలవాడు నటుడొక్కడే! ఇటు
వంటివనే తనకథ అనుకుని పరిచూపించి మన్నన పొందగల
డేమో, తెలుగునటుడు !!!

త్యాగరాజు మాటలు

ఈమధ్య ఒక-చోట ప్రసిద్ధగాయకుడు ఉప్పంగిపోయి
గానంచేస్తూ 'బ్రోవసమయమిదే రామయ్య' అనే మాటలు
గల కీర్తన సెలవియ్యడంలో గాగతాశభావానికి యథాశాస్త్రీ
యంగా జాగ్రత్తపడి, మాటలుమాత్రం 'బ్రోవసామయర్-
మిదేరామయర్' అని సెలవిచ్చారని ఆపులద్వారా తెలిసింది.
అట్లాగ్గా, త్యాగరాజుని త్యాగయ్య- త్యాగయ్యర్ అని
నేను అనాలా అని ప్రశ్నించుకుంటే, ఆతడు వేలాడగా పాడు
కున్న కీర్తనలలో త్యాగరాజు అనే ఉండడంవల్ల, అతని పేరు
పోనీ అట్లానే ఉంచేద్దాం అని ఉంచేశాను. త్యాగరాజు పరం
పదించి ఒకటి వల్లు అయినట్టు తెలుస్తుంది. ఆయన తెలుగులో
రాసిన కీర్తనలలో ఉండే మాటలమధ్య అవారమైన కర్ణాట
గానశాస్త్రం వేంచేసిఉన్నట్టు మొదట కనిపెట్టినవారు తెలుగు
రానివాళ్లే! ఏమైనా, ఆయన్ని ఎక్కువగా స్మరించేది తెలుగు
రానివాళ్లే. ఆయనమాటలు జాగ్రత్త చేసినవాళ్లుకూడా,
పాపం, తెలుగు బాగా ఎరగసివాళ్లే. వాళ్లందరినీ తెలుగు
వాళ్లు నెత్తిమీద పెట్టుకోవాలి. తెలుగువాళ్లకి పేరూ,
కడంవాళ్లకి ధనమూ సంపాదించి పెట్టిన మహాభక్తుడు త్యాగ
రాజు. ఆర్యజీవితపరమావధిని సూచించే మాటలుగల ఆయన
కీర్తన లన్నీ పొగుచేయించి, ధర్మసంచేయకుండా నంస్కరించి,

ప్రకటించి, ఇంటింటా, అనుక్షణము అతని హృదయచారి అతని నోట శ్రావ్యంగా అనిపించినమాటలు స్థిరపడేలాగ చెయ్యడానికి తెలుగుకృషి, తెలుగుప్రజ్ఞా, తెలుగుసాహసం, తెలుగుధనం, తెలుగుభక్తి వెన్నేసిపోయి మూలపడి పనికిరాక పోయాయి. ఈసందర్భంలో త్యాగరాజూ, అతని కీర్తనలూ, అతని కీర్తనలు వికపడే చోటూ, రీతీగురించి కొద్దిగా అంటాను. ఉన్న బాధ చెప్పుకుంటూన్న సందర్భంలో వారూ మీరూ బెంగెట్టుకోవలసిన అవసరం లేదు. అప్పులైన తెలుగువాళ్లు ఉపేక్షగా ఊరుకోడంవల్ల నే నీముక్కలు ప్రకటించానుగాని, గానంమీదగాని, కీర్తనమీదగాని ఇది ఇదీ అది అదీ అని చెప్పడానికి నాకు ఐవేజు చాలదు. ఇటీవల చెలరేగుతూన్న త్యాగరాజుమాటలగురించిన వాదప్రతివాదం పురస్కరించుకుని తెలుగురానివాళ్లని పట్టుకుని తెలుగుభాషలో తిట్టెయ్యాలని కూడా నాసంకల్పంకాదు. ఎవరేనా దుబాసీలు ఈరచన (అన్న చాదుల రచనకి అల్లాంటి అవాంతరం ఉండనుగాని!) అనువదించుకున్నా నాకు బాధ లేదు. త్యాగరాజుమాటల గురించిన తగాదాలకి సమాధానాలు ఏరామకృష్ణవల్లో త్యాగరాజు మాటల్లోనే ఉన్నాయి. మనకర్మం ఇల్లాఉంటూంది అనుకుంటున్నానుగాని, ఇంకోర్ని ఏమీ అనటంలేదు. అని లాభమేమిటి? 'ప్రారబ్ధ మిట్టుండగ నొరుల నని బనిలేదు రామ' అన్నాడు త్యాగరాజు.

అఖండమైన మేధాప్రజ్ఞగాని, అపూర్వమైన సృష్టిప్రజ్ఞగాని
 గల మానవుల్ని వర్తమాన కాలంలో ఉండే స్వప్రజలు గుర్తించు
 నోలేకపోవచ్చు. సరిగదా ఒక వేళ ద్వేషించి, హింసించి,
 బాధించి క్షోభకూడా పెట్టచ్చు. చరిత్రనిండా అల్లాంటి ఉగా
 మారణలు నేటివరకూ ఉన్నాయి. ప్రజల అసామర్థ్యం, ప్రజల
 అజ్ఞానం, నూతనత్వంయందు ప్రజల ఉండే భయం అందుకు
 కారణాలు అయిఉండచ్చు. శౌండమీన ఉండే కుడి ఎడనూ
 తెలియకుండా కిందూ మీదూ నూనుకోకుండా ఉండేవాడికి
 శౌండబౌద్ధత్వం గమనింపుకి గాకపోవచ్చు. అటువంటి ప్రజ్ఞా
 వంతుడి జీవితం వాణిపట్ల సరక వ్రాయుంగా ఉండవచ్చు. బతి
 కున్న వాళ్ళూ వాణ్ణి ప్రజలు కాల్చుకుని. వాడు కాలాతీత
 మైన తన కృతి సృష్టించడంలో పడే శ్రమకి మరొకసమీధే
 తగిలిస్తూడి, తీరా వాడు బతకలేక చచ్చిపోయిందరవాత
 వాడికి తద్దినాలు పెట్టడానికి ఎగడతారు. అంటే, అటువంటి
 ప్రజ్ఞగలవాడు బతికున్న కాలంతా చచ్చినట్టుండి, చావడం
 తోటే బతకడం మొదలుపెడతాడు. వాడు బతికున్నప్పుడు
 ఎంతెంత శ్రమపడి, ఎన్నెన్ని గంటలు ఎక్కడెక్కడి సంగతులు
 ఎల్లాఎల్లా నేకరించి శరీరపోషణ ఎల్లాఎల్లా నిర్లక్ష్యంచేసి, తన
 మెప్పుగురించి కళ్ళల్లో నిప్పులోనుగునేవాళ్ళనించి తప్పుగుంటూ,
 తన కృతి సాగించుగునే నిమిత్తమే తన సర్వస్వం వరీతిగాధార
 పోస్తాడో చూడక, వినక, అర్థంచేసుకోక, నమ్మక, క్షమించక,
 ఊరుకోక ఉర్రట్టుగాని, వాడు గతించగానే వాడికి తేజస్సు

వర్షస్సు, మాహాత్యం, దివ్యత్యం ఇవన్ని తెచ్చి కట్టబెట్టి, వాణ్ణి బహువచనంలో సంబోధించి, దేవతల్లో జమకట్టి, శుద్ధ అబద్ధాలతో కూడిన కట్టుకథలు కల్పించి, అవి నమ్మనివాళ్ళకి కల్లోతాయని శపించి ఆ ప్రజ్ఞావంతుడి ప్రజ్ఞ అంతా సహజప్రజ్ఞ అనీ, అందులో శిక్షితప్రజ్ఞ రవంతైనా తేనేలేదని, ఒకనాటి సాయంత్రం నానా వాడు మొద్దువాలక గా శతబండలా ఉంటూంటే, ఆ రాత్రి పరమాత్ముడికి (ఇతర పనిలేక) వాడి మీద దయకలిగి, వాణ్ణి “నాలిక ఇల్లా వట్టరా, గాత్రం ఏదీ ఇల్లాతే, చెయ్యోచూటియ్యి” అన్నట్టు వ్యవహరించి, వాడికి వీలుచుట్టి అఖండకవిత్వమో, అశరగానమో, అమోఘ చిత్రకళో దఖలుపరచి చక్కా పోతాడని జనం రొట్టలేస్తూ కల్లుతెరిచి చెప్పగుని చెప్పరిస్తారు. ఇది లోకంలోమాట. ఇక తెలుగువాళ్ళల్లో ఆ మాత్రంనూడా మౌరకడం ఉండదు. అందులో త్యాగరాజు అచ్చ తెలుగుసీమదాటిన తెలుగు వాడు. అది తెలుగువాళ్ళకి మరీ సుబిది. ఒకడి కమామీషు తగ్గినా తగ్గటమే. సరి, ఇప్పు డెక్కడికొచ్చాం? మాత్యాగ రాజు పోయిన తేదీలగాయతు అతణ్ణి మీరే పెంచి పెద్దవాణ్ణి చేశారుగదా, చివరదానా మీరేమాట దక్కించుకోవాల్సే ఎల్లా ఏడుస్తుంది మరీ-, అని ఇతరుల్ని ప్రాధేయపడవలసిన స్థితి తెలుగుదేశానికి వచ్చింది. త్యాగరాజు ఈమాత్రం గ్రహించు గోలేదా అన్నట్టు, “లోకుల్ని నెరనమ్మలేదు. కొండరికి అనూయ, కొందరు వీడెంతపోదూ అంటారు. వీడు సముఖానికి

యోగ్యుడు కాడంటారు. నన్ను రక్షించేవాళ్లు గారు వీళ్లు
అని నీన్నేకోరి నీవే గతియని రేయీ పొగలూ వెయ్యివేల
మొరలు పెట్టుకున్నా నాపైని ఎందుకో నీమనసు కరగదు!"
అని దేవుడితో చెప్పుకున్నాడు.

సర్వకర్మఫలత్యాగి గనక త్యాగరాజు సార్థక నాముడు.
పరమాత్ముణ్ణి ఎదైనా పరం కోరుకుందాం అంటే భక్తుల తా
తలోసౌఖ్యం ఆయనవద్దగిరించి పూర్వమే పెట్టుకుపోయారు,
ఏటా మిగలలేదన్నాడు. ప్రకృతిపురుషరహస్యవేదిగనక అతడు
'ధరణితనయకున్న ప్రేమరసము. త్యాగరాజకీయన్న' అని
అడిగాడు. నీభక్తికిమెచ్చి పరమాత్ము డిచ్చిం దేముటో
మీకు చూపెట్టవలిసిందని ఎవరేనా సిన్నడుగుతారు గనక
వాళ్లకి చూపించే సమిత్తం ఏమైనా గట్టిది కోరుకో అని పర
మాత్ముడు బెల్లించినా, జ్ఞాంతరంగుడా పరమాత్ము
కటాక్షంతప్ప అన్యం అవసరం లేదని అతడు ప్రహ్లాదుడిముఖ తా
అనిపించాడు. 'భక్తుని చారిత్రము' అతడే నిర్వచించాడు.
'మన్ననా భవ మద్భక్తో మన్యాజీ మాం నమస్కురు' అన్న
మూటలున్నా, 'తద్భిద్ధమస్తదాత్మానస్తన్నిష్ఠాస్తత్పర
యాణాః' అనేవిన్నీ ఆచరిస్తూ, 'పితేవ పుత్రస్య సఖేవ సఖ్యుః
ప్రియః ప్రియాయైవ' ఎంతభావం పరమాత్ముకి తనయందు
ఉంటుందని నమ్మి, శ్రీరాజన్యమతము తప్ప అన్యమతము లేరు
గక', 'అనన్యాశ్చింతయంతః' అయి, అనునిత్యం వ్యవహరించిన
వాళ్లలో త్యాగరాజు అగ్రగణ్యుడు. అతని వ్యాపారం

యావత్తూ హృదయపూర్వకం. మనస్సు, అంతరంగం, ఆత్మ
అనే ఏదానికాక 'హృదయం' అనే మాటతో ఆతని సత్యాన్ని
అతడు పరిపించాడు. ఆజన్మం పరమాత్ముణ్ణి తన హృదయ
రాజ్యంతో పూజించాడు. వెన్నవంటి దవడంచేత అతని
హృదయంమీద ప్రతి బాహ్యసంఘటనా ఒకనొక్కు నొక్కింది,
ప్రతినొక్కు ఒక కీర్తనగా పోక్కింది. ఒక హృదయశోకం
నకలమానవహృదయ శోకంగా చూపెట్టగల మాటలు అతడు
అనేశాడు. తన తల్లిడిండ్లుతప్ప తక్కినవారంతా తన్ని
హింసించా రన్నాడు. తాను తిగగవలసిన తిరుగుల్లన్నీ తిరిగి
దుశకుపనులన్నీ చేశా నన్నాడు. తనకి సూత్ర్యం లేకుండా
చెయ్యమని ప్రార్థించాడు. తన్ని చూసి నవ్వి తేలికచేశారనీ,
చౌకగా చూస్తూంటే ఎన్నాళ్లు వేగననీ, అండరిచేతా తన
బ్రతుకు నిందల పాలైవనీ, తను హరిదాసరహితపురంలో
పడిపోయాననీ, ఎడటివచ్చి ఊడలేక హితవుచూటలాడే జను
లున్నారనీ, కరుణలేక తనమీద నేరా లెంచారనీ, అసూయ
పరులు పెట్టిన బాధలు తరముగాక పరమాత్ముడి శరణు జొచ్చా
ననీ, తను గాసిపడ్డ పరదేశిననీ, ఏవారివోయినా అడ్డదడ్డపు
వాదాలాడతారనీ, ఎంత నేరిస్తేంతనక అన్యతాలే ఊరేగు
తుంటాయనీ అన్నాడు. ఈమాటల్లో ఊడే అర్థం తెలియ
పరిచేది అతని ఆధ్యాత్మిక బాధమాత్రమే అనుకోడం హృదయం
లేని మాట. అతడు హృదయం లేనంత పండితుడు కాడే!
ఎంత వంచన అయితేం, తను అనాధుణ్ణి కానన్నాడు. ప్రీతిచేత

నామం పొందా నన్నాడు. తనువు దేవాలయం అన్నాడు. భక్తిలేని మనిషి శవం అన్నాడు. తను పరహితమే భావించా నన్నాడు. భక్తి పెంచుకోడానికి సన్సారంలో ఉండవచ్చు, ఫరవాలేదు అన్నాడు. పరమాత్ముడే శన ఆధారం, గమ్యం, శృంగారం, వైరాగ్యం, విదోతనం, సర్వస్వం అన్నాడు. తాను 'చదివినవాడనుగాను' అని చెబుతూనే, కనికరమున-జనక జామాత-ఈసుజనుల అనే చొట్ల శ్లేషిస్తూనే సకలవిద్యల సారమూ మామూలు తెలుగుమాటల్లో వాటి కర్తవ్యమైన గానగమనంతో అనేస్తూనే, వృద్ధులు సన్నిహితమైన దేవ భావలొకూడా పాడేశాడు. శ్రీపురసుందరిగురించిన అతని సార్థకవర్ణన గమనించి సౌందర్యాన్ని వర్ణించడం నేర్చుకోవాలి. అతడు ఆగమాల్ని నుతియించి భావబాగులేని భావల చాలించానన్నాడు. తోపికవల్ల భేదంగాని చైతన్యం ఒకటే అన్నాడు. అధమ దేవుళ్లని పంపించేశా నన్నాడు. భూమి మీద గొనుగెద్దు మతాంతరాలు ఏర్పడ్డానికి కారణభూతులైన ఘోరాణదేవుళ్ల మహత్యాలన్నీ పోగుచేసి ఒకచోట పెర్చి తన పరమాత్ముణ్ణి తను తయారుచేసుకున్నాడు. దేవుడు తన వృత్తంలో ఉండి త్యాగరాజచేత నుతింపబడతన్నా డన్నాడుగాని, అతడికి ఒకే పేరంటూ పెట్టి అతడికి సంకుచితత్వం ఆపాదించలేకపోయాడు. త్యాగరాజ ఆత్మవైశాల్యం గుర్తించడానికి ఈ ఒక్కవిషయం చాలు. తను తరుచు వాడిన 'రామ' శబ్దానికి అద్వితీయమైన వ్యుత్పత్తి ఉచ్చాడు. తన

హృద్భాషణుడు సగుణవిగుణరూపాల్లో నిండి ఉన్న పరమాత్ముడని నర్తించాడు. త్యాగరాజు విశ్వరూప హృదయాన్ని ముట్టుకుని ఇంద్రియాలన్నింటితో అనుభవించాడు. మతభేదం అనే మంట పెట్టుకోవద్దన్నాడు. ధనాధికారగౌరవాలకి నమస్కరించి దూరం అయ్యాడు. కలినకులకి మహిమలు తెలిసి లాభం లేదు, ఎద్దుకేం తెలుస్తుంది అటుకులరుచి, కామశాస్త్ర విదులకి బహుగుళు లిస్తారు, భక్తి శాస్త్రవిదుల్ని చూసి నవ్వుతారు, అయినాసరే, రామనామం స్వర్గాని సుఖాలకంటె వైమాట అన్నాడు. మెప్పులకై కొప్పులుగల జనం చేసేది భజనకాదన్నాడు. ఎదలో ఎంచేది ఒకటి, పయ్యెదమీద మరోటి కనిపించే సందర్భం భజన కాదన్నాడు. ప్రణవదాహంలేసి కొందరు వరరాగలయజ్ఞాలం తామే అని వదరుతూండే మాటలు కోతలన్నాడు. గానం సామవేదజనకం అన్నాడు. ప్రణవనాదం ఏడు స్వరాలుగా అయిందన్నాడు. సంగీతంలో రాగతాళ రక్తులే కాకుండా జ్ఞానప్రేమ భక్తులుకూడా ఉండా అన్నాడు. పరమాత్ముడు ఇంగితమెరిగిన సంగీతలోలు డన్నాడు. నాద సుధారసం నరాకృతిగా కోదండరాము డయా డన్నాడు. స్వరాలు సుందరు లన్నాడు. రంజింపజేసే అనంతరాగాలు మంజుళంగా అవతరించేట్టుగానోపాసన చెయ్యమన్నాడు. నాదోపాసనచేత వేదమృతయంత్ర తంత్రాత్ములు పుట్టారన్నాడు. నాదంలోంచి సంగీతమే కాకుండా వేదశాస్త్ర పురాణాదులుకూడా ఏర్పడ్డాయని మరిచిపోవద్దని ఘోషిం

చాడు. వేదసారమీ తనకి తారకంగా ఉండే శతరాగరత్న
మాలిక చేశా నన్నాడు. రామకథతో కూడిన సంగీతంనల్ల
న్యాయా న్యాయవిషయి తేకాదు, జగన్నిధ్యాత్వం సంగ తే కాదు,
నిర్గుణావరమాత్మయందు విశ్వాసమేకాదు, వాత్సల్యం, ప్రేమ,
నీయం, నిష్ఠ, యశం, ఈశ్వరకటాక్షం కలుగుతా యన్నాడు.
పదం పరమాత్ముడిమీదకానిది పాడి యేమి, పాడక యేమి
అన్నాడు. జ్ఞానసారం, గానమాధుర్యం జోడించి సకలమానవ
హృదయంయొక్క ఎరుకగలవాడు మహానుభావు డన్నాడు.
నాదనుభవో నామశర్కర కలుపుగుని తినడం శివు డెరుగు
నన్నాడు. రాగసుధారను తాగితే యాగ, యోగ, భోగ ఫలం
ఉండన్నాడు. సంగీతజ్ఞానం ధాత వ్రాసువలె అన్నాడు. కోటి
శుల్ని దర్శించి సాక్షిలేని తన పట్కి-బోలి నిచ్చి వారిని వేసి
కోడం ముమ్మాడికి చెయ్యనని, సరిగ్గా పోత-జులాగే
అన్నాడు. తెలిసి, తలపు కలిపి, చి తనతో కీర్తన చెయ్య
మన్నాడు. చేసేవాడు తెలుసుకోవలిసింది వాక్యార్థమేకాదు,
పదాల అర్థమేకాదు, భావంకూడాను అని చెప్పడానికి రామా,
అర్క, అజ శబ్దాలు చూపించాడు. తన సౌఖ్యము తానెరుక
ఒరులకు బోధన సుఖమా అన్నాడు. 'కత్వమసి'కి అర్థం
చెయ్యడం. తన్నుకున్నా తరం కాదన్నాడు. శాస్త్రవాదతరం
చూసి భయంవేసి ముక్తి పొనుగున్నా నన్నాడు. పరమా
త్ముణ్ణి నాదవేదిక మీదికి ఎక్కించి, నామకసుమాలతో
పూజించానన్నాడు. భక్తిరహితశాస్త్రవిదులకి పరమాత్ముడు

దూరిం అన్నాడు. భక్తిలేని శ్రేష్ఠకవిత్వం జనానికి తెలియదు కనక భుక్తి ముక్తి కూడా ఉంటామని కీర్తనలు రాశానన్నాడు పరమాత్ముడికి సగుణత్వం ఆరోపణ చెయ్యడానికి తోడ్పడే తన మాటలు పరాయిమాట లవడంచేత గ్రహింపబడక ఆమాటలకి చొరగా పరమాత్ముడి సర్గుణత్వం ఆరోపణచెయ్యడానికి దోహదంచేసే మిత్తం తను స్వరార్ణవంలో మానిగి తెచ్చిన అపాతగుధురస్వరాలు అసూయాది కారణాలవల్ల మన్నింపబడక ఉండే ఆవరణలో ఉభయత్రా తనకి అన్యాయమే జరగడం వల్లనన్నా, సత్యధర్మాధాగమైన తన సృష్టిప్రజ్ఞలో తనకి పూర్ణవిశ్వాసం ఉండడం వల్లనన్నా, 'కాలముబోను మాట నిలుచును' అని అతినికి ముంజావు ఉండడంవల్లనన్నా, అతడు శోకిముడక్కి, శాంతము తెచ్చుకొని, జగత్సాక్షి తో పెట్టుగున్న మొరలు అతని కీర్తనలు. ప్రహ్లాదభక్తవిజయం ఆయనది కాదేమో అనుకోడం చాలా ప్రమాదం. అది అన్యూడివల్ల కాసిది. అది అతని 'కరుణ యేలాగనిన' అనే సూత్రానికి దృష్టాంతం. తొలికవల్ల వేరై కనిపించే జీవాత్మ పరిశీలించి పరమాత్ముతో 'అతడితడని లేక ఆకారయుగము సత్యం నొకటిగా' అయిపోడిం. 'త్యాగరాజునత' అంటూ చివర రాసిచ్చి ఎవడేనా ఇంకోడు కీర్తనలు రాసేశాడేమో అని ముందే భయపడక్కర్హు లేదు, ప్రత్యేకస్యక్తికి నచ్చినివి ఆ బాపతుకింద జమకట్టివెయ్యకూడదు. ఎందుచేతంటే, కీర్తన మజాకా కాదుగా! పోల్చుకోవచ్చుగా! దానికి ఎన్ని బిగింపు

లుంటాయి? గురువుకి గురువూ లఘువుకి లఘువూ దింపి
 'బహర్ బహర్' వలె అంటూ నెత్తిమీద రాస్తే తమారయే
 కొత్తకీర్తన ఆ కాపీదారు తలకాయలాగే ఉంటుందికాని,
 హృదయం ఎక్కణ్ణుంచి వస్తుందీ!! ఇక అతని నాకాయాత్ర
 మానవజీవితయాత్ర. బాల్యంయొక్క ఆనందోత్సవాలు,
 యవ్వనంలో ఉండే లావణ్యమదగర్భాలూ, సాగిపోతుండగా
 అతాత్తుగా కష్టాలూ బిడుగుదుకులూ బాధలూ దుఃఖాలూ
 వచ్చిపడి జీవుణ్ణి సరాశలో పడేయడం, నిరాశ ఎక్కువపడం,
 ఇక పుట్టియునిగి పోతుందేమో అన్నప్పుడు జీవుడు 'మహాప్రభో,
 పరమాత్మా, మరి దిక్కులేదు' అని నిగ్గువిడిచి వేడడం, అతడు
 రక్షించడం. ఈ రచనానికి నూరేళ్లు నిండ వచ్చినా, వీటిల్లో
 మాటలన్నీ ఆదరణ సంస్కారాలు లేక చిక్కిన కామధేనువు
 ల్లాగ అల్లానే ఉన్నాయిగా, ఈ మాటల్లో తన్నేవిగానీ,
 కుమ్మేవిగానీ, వట్టిపోయినవిగానీ, మృతించినవిగానీ లేవు. ఇక
 స్వసమాధుడనైంది అతడు తెచ్చిన కాగాలు రెండుమూడు
 వందలు అందాం. వీల్లని ఎన్నుకోవడంలో ఉండే విశిష్టత గాయ
 కులు చెబుతాడు. అతని భక్తి, అతని బాధా, అతని భావం,
 అతని భాషా, అతని మతం, అతని నిష్కామత్వం, అతని తత్వం,
 అతని హృదయం అతని మాటల్లో ఉంది. ఇందుకోసంకాదు
 త్యాగరాజుని అనవలసిందీ వినవలసిందీనూ, అతను వేసిన
 రాగాలప్రకారం ఈ మాటల అక్షరాల సందున నక్కిఉండగా
 ఈ మాటలతో జోక్యంలేనివాడు కనిపిస్తుందిగలిగిన అద్వితీయ

కర్ణాట గానశాస్త్ర వ్యాసాచార్యుల కోసమే అని తెలుగుజనం అనుకోడం ధర్మం కాదు. అట్లా అనుకున్నవారికి సాష్టాంగ సమస్కారం.

మాట ఒక్కటే మానవుల్ని ఆకర్షింపగలిగింది లగాయతు కవచం ప్రత్యేకకళ అయింది. యంత్రగానం విడిగా ఒక్కటే మానవుల్ని చేరదీసికూ వో బెట్టగలిగింది లగాయతు గానం (అనగా పదాలతో సమిత్తంలేని నాదం) ఒక ప్రత్యేకకళగా ఏర్పడింది. కవిత్వ గానాలు వేర్వేరు కళలు. ఒకదానిపని మరొకటి చెయ్యలేకపోవడంవల్లే రెండు సిద్ధించడం. కవిత్వం పదమైత్రీవల్ల డిశ్చించే అర్థభావరసాలవల్ల బుద్ధిద్వారా అర్థానికి అందం ఇవ్వాలి (ఎవరి కవిత్వం అంటే మరి తిగాదాతే గానం, ఆదర్శకవిత్వం అన్నమాట) అట్లానే గానం స్వర మైత్రీవల్ల గలిగే రసాన్ని హృదయంద్వారా అర్థానికి చేర్చాలి (అందుకనే గానానందం పొందలేనివాణ్ణి హృదయకూన్యూ డనడం). వృత్తాంతం ఏముటో తెలిపి కవిత్వం మనస్సుని రంజింప జేస్తే, వృత్తాంతంతో నిమిత్తంకేకుండానే గానం హృదయాల్ని హరిస్తుంది అయితే, కవిత్వగానాలు రెండూ నాదజనకాలే. స్వరప్రమేయం ముఖ్యంగా పెట్టుకుని నాదం గానం అయి, అర్థ ప్రమేయం ముఖ్యంగా పెట్టుకుని కవిత్వం అవుతుంది. అందువల్లే కొందరు 'గానం అంటే స్వరకవిత్వం, కవిత్వం అంటే పద గానం' అంటారు. అటువంటప్పుడు ప్రతీనాదమూ గానమా (గార్హస్థ్యస్వరందగ్గిరించి), ప్రతీపదమూ కవిత్వమా (తిట్టు

దేఖిలూ) అనే సంశయం రావచ్చు. ఈ కళిలప్రారంభంలో అట్లానే అయిఉండవచ్చు. కాని కాలక్రమాన్ని మానవుడికి పుట్టుకతోనే పుట్టిన విమర్శశక్తి, పెరగడంలో అవసరమయ్యే ఆవిరణప్రభావమూ తోడై ఇది చక్కటివాదం - ఇది కఠోర వాదం, ఇది తియ్యని పలుకూ - ఇది వెగటు మాటా అంటూ తేడాలు బయల్పడి ఉంటాయి. హృదయంగల సభ్యునినాన్ని ఆకర్షించి ఐక్యంచేసినకొద్దీ ఎక్కువకళ్ళ. కవిత్వగానాలు రెండూ నానజనకాలే గనక, ఈ రెండింటినీ కలిపి, రెండింటి మహా త్యాలు కూర్చి, రెండూ ఏయే చోట్ల తారసిల్లగలవో చూసి (అందులో ఒకటి నాకారం, రెండోది నిరాకారం), ఒకదాని వల్ల రెండోది బడడంగాని, చచ్చిపోడం కాని జరక్కుండా రెండింటి స్వత్వాల గురించి జాగ్రత్తపడి, ఉభయతాఽకంగా ఉండేలాగ జెయ్యవచ్చును. అప్పుడు బయల్పడితే రచనే కీర్తన. కవిత్వగానాలు అనుకూలదాపత్యంతో మేళవించిన రంకమే కీర్తన! కీర్తన అన్నప్పుడు బయల్పడితే ఆనందం అందులో పదాల వల్ల కలిగే అర్థభావరసాలమూలాన్ని మాత్రమే అనుకో కూడదు, అవి ఏరాగంలో ఉచ్చారణ అవుతున్నాయో కరాగయొక్క తనమూర్చు నాడులమూలాన్ని మాత్రమే అనుకోకూడదు, తాళం వ్యక్తపరచే అవస్థమూలాన్ని మాత్రమే కాదు. వీటి యోగము కీర్తన. కీర్తనలో పదం, రాగం, తాళం ఉంటాయి. పదాలు (ఏ ఒక భాష చూసినా) ఒకటతం, రాగాలు అనంతం, తాళాలు విస్తారం. కీర్తనకారుడు అర్థంగల పదాలూ,

శ్రావ్యశగల స్వరాలూ, అవస్థ ప్రతిఫలించే తాళమూ, మూడు
వేర్వేరుప్రపంచాల్లోవి తన హృదయానుభవంవల్ల గాలించి,
కిల్గిసినప్పుడు నీళ్ళకి నీళ్ళూ ప్రసాదానికి ప్రసాదమూగా ఉండి
పోతుంటా అతుక్కుని ఒకటైపోయేవి ఎన్నుకుని రచించాలి.
అసగా, కీర్తనలో ఆలపిస్తూండే రాగం కీర్తనమూటల్లో ఉండే
మహోత్కృష్టమైన అర్థాన్ని పెంపొందించి, వాక్కుకి అసాధ్య
మైన పని చేస్తూన్నట్టు స్ఫురించాలి. అంటే, కేవలనాదమైన
ఆ స్వరాలుకూడా అర్థంఅవుతూన్నట్టు శ్రోతకి అనిపించాలి.
జోడించిన రాగంలోని సంగతులు పదాల్లో ఉండే అర్థాన్ని
ఘాయపరిచి, నచ్చచెప్పి, వృదయకుహరాల్లో స్థిరపరచాలి.
కీర్తనమూటల్లో ఉండే అర్థాన్ని వెల్లడించకుండాగాని, ద్యోతకం
ఎల్లా అవుతుందో చూస్తూగా అన్నట్టుగాని, ఎక్కడ తెలిసి
పోతుందోకదా భగవంతుడా అన్నట్టుగాని, నిత్యకృత్యంలో ఆ
మాటలు వ్యవహరించే జనం అర్థద్యోతకంనిమిత్తం చేసే ఉచ్చా
రణకి భిన్నంగా వ్యవహరించిగాని, ఇవన్నీ కాక ఆ మాటల
అర్థానికి కేవలం చుక్కెదురుగా ఉండే అర్థాన్ని స్ఫురింప జేసే
ట్టుగాని రాగాలుతీసేవాడు రసజ్ఞుడు అని చెప్పలేం. అటు
వంటివాడు శుద్ధగానం శాస్త్రంతో చెయ్యడం మందిదిగాని
మాటల్లో జోక్యం కలగజేసుకోకూడదు, అసలు నోరు మెదప
వలసిన అవసరం తెచ్చుకోకూడదు. మనస్సుయొక్క అవస్థ
యావత్తూ సడకనిబట్టి తెలుస్తుంది గనక కీర్తనమూటల అర్థం
సార్థకం అయే నిమిత్తమే తాళం గమనించాలి. అర్థం నిలబెట్టే

మార్గం చూసుకోవాలిగాని, నన్నేంజెయ్యనున్నావ్ అన కూడదు. కీర్తనమాటల్లో అంతర్వాహినిగా ఉండే మానసికా వస్థగురించి గుఱ్ఱులేకుండా, బహుకాయలూ బాంబులూ ఖేల్చి నట్టు తాళంకొట్టినంతమాత్రాన్ని కీర్తన ప్రతిష్ఠ మిన్నుముట్టదు. మలీమలీ అన్నప్పుడు వాటివల్ల బోధపడే జీవిత ప్రమేయం మరి మరి హృదయ గర్భంలో ప్రవేశించి కలచడానికి వీలైన పదాలుకలిగి ఉన్నప్పుడే కీర్తన నిలుస్తుంది. బతికున్నవాడు బతి కున్నవాడి నిమిత్తం నేరుగా అనవలసిన మాటల్తోకూడి ఉండ వలసింది గనక, కీర్తన అనేదిపాండిత్య ప్రకర్షకోసం ఎంతమాత్రం సృష్టించకూడదు—నరిగదా దాని భాష సంభాషణభాషనించి ఆట్టే దూరంగాకూడా ఉండకూడదు. గానం ఒక అపరిచిత ప్రపంచం ; చీకటికోణం. దానికి శాస్త్రం రచించడం స్వర్గానికి మెల్లుకట్టడం. అందులో ఉండే రాకాల్ని నిమిమించి వాటితో పరిచయం కలిగిఉండడం భగవంతుడితో చెలిమి. అటువంటి రాగాలు అసంఖ్యాకంగా తెలిసి, వాటిని ప్రత్యేకంగా ఆనం దించి, వాటితో ప్రత్యేకంగా ఇతరుల్ని ఆనందపరిచి, వాటికి యథాతథంగా శాశ్వతరూపం ఇవ్వడం అసంభవం. గనక, ఆ స్వాదునాదం తనలో పుట్టినప్పటి అవస్థకి అనుగుణంగా ఉండే తాళం చెప్పి, వృత్తాంతానికి అనుగుణంగా మాటలుచెప్పి తాననుభవించిన హృదయానందంవంటిది సాటిమానవులకికూడా కలిగించాలనే సదుద్దేశంతో కీర్తనరూపంలో సృష్టిచెయ్య గలగడం మోక్షం సాధిస్తుం దనడంలో ఆశ్చర్యంలేదు. జ్ఞాన

భక్తుల కలయికవల్ల వర్షం కర్మనే కీర్తన అనవచ్చును. త్యాగ రాజుని 'నాదనుభారసంయోక్త సరాకృతి' అనవచ్చును. దిరిదానులేని గానంయొక్క (గాన శాస్త్రంయొక్కకాదు) జాలి చూసి (జాలి, కనికరము, అంగలార్పువంటి మాటలు త్యాగ రాజు శోకార్థంలో అంటాడు) భగవంతుడు త్యాగరాజుకి జన్మ ఇచ్చాడు. నఃఘం తమరికి సాయం చెయ్యకపోడం అటుంచి హింసించినాసరే హృదయంగల ప్రతిభావంతుడు లోకహితమైన శాశ్వతకృతులే చేసియిచ్చి ఎల్లప్పుడూ జీమించే ఉంటాడని ఋజువుచేసిమిత్తం. ప్రకృతి బయల్దేరి తెలుగువాళ్ళకి ఓ సేమరాజుని, ఓ పాతరాజుని ప్రసాదించినట్టే ఓ త్యాగరాజుని ప్రసాదించింది.

హృదయపూర్వకరచనలో రచయితయొక్క వ్యక్తిత్వమే కాక రచయితయొక్క జాతికూడా ప్రతిబింబిస్తుంది. తెలుగు కవిత్వం, తెలుగుశిల్పం, తెలుగుచిత్రరచన అంటే బాగానే ఉంది. కాని, తెలుగుగానం అనేది చిక్కుమాల, అల్లా అనకపోవడం ముంచిదిన్నారు. ఆవస్తువే లేనప్పుడు ఆమాటెందుకని! తెలుగులో గానంపేరు కర్ణాటగానం. త్యాగరాజు తెలుగుమాటల నడున కర్ణాటగానం పీఠంవేయగని కూర్చుంది! ఆంధ్రులూ, ఆంధ్రేతరులూకుడా ఒకే తెలుగుపాట పాడుతూ ఆపాటలో మాటల్ని కూడబలుక్కున్నట్టు వాటాలప్రకారం యథాశక్తి గ్లాసంధులువిరగ్నొట్టి ఏది గానమో తెలుసుకోలేని అంధజనం ఎదటపారేస్తూ, వాల్లకి కొండొకచో జోడిపబడు

తూండే అనర్థపు స్వరసామగ్రి ఎవరిమట్టుకు వారు తమరిదే
 అనుకోడం గొప్పమజాగానం! అప్పుడు బయల్దేరేనాదం కర్ణాట
 గానం అనడం మరీ తమాషాకళాయి! ప్రతి ఆంధ్రేతరుడూ
 చెయ్యగల కవిత్వాన్ని ఆంధ్ర కవిత్వం అనం. ఆంధ్రకవిత్వం
 అంటే ఆంధ్రజాతియొక్క ప్రత్యేకజాతిలక్షణాలు సూచించేది.
 కాని, ప్రతి ఆంధ్రేతరుడూ తెలుగుమాటలు తడకగా పెట్టుకుని
 చెయ్యగల గానమాత్రం ఆంధ్రగానమే అనుకోవాలిట.
 కాదుట, ప్రతి ఆంధ్రేతరుడూ తెలుగుమాటలు వుచ్చుకుని
 చేసిన గానమే అసలైన సినలు కర్ణాటగానం అని దెబ్బలాట
 కొచ్చే ఆంధ్రులున్నారు. తెలుగుమాటలు అయినకాడికి
 దొరకవుచ్చుకుని అందులో హిందూస్తానీ నంగతులు వేసినా,
 అవికూడా ఆ తెలుగు మాటల గర్భంలోంచి వుట్టే ఆంధ్ర
 (కాదు, కర్ణాట) గానమేట. తెలుగుమాటలు వుచ్చుకుని
 పాటిల్లో ఇంగ్లీషు గాననంగతులు రంగరించి పాడినా అది
 కూడా తెలుగుమాటల్లోంచి ఉద్భవించిన కర్ణాటగానం అవు
 తుందేమో, కాదో, అన్నారు కొందరు. తెలుగువాళ్లగానం
 అంటే తెలుగుమాటలకి జోడించిన అడ్డమైన నాదకోలాహల
 విశేషాలూనా, లేక జాతికిమాత్రమేచెంది, తెలుగువాళ్ల ప్రత్యేక
 సంప్రదాయం (అసలు ఉంటే మాటే!) తెలిపే నాదాలనంపు
 టీయా! చాలామంది ఉద్దేశప్రకారం, తెలుగువాళ్లగానం అంటే
 తెలుగుమాటల మధ్య దాగుడుముచ్చీలాడుతూ ఆమాటల్ని
 కొత్తవాళ్లకి బోధపడకుండా, పాతవాళ్లకి బాధకలిగించే

నేర్పుతో, గాత్రప్రజ్ఞావిశేషాలు గల భూనరు డెవడైనాసరే
చేసేటటువంటి చప్పుడు సరంజాం అని. పాటకచేరీ లనేనాటిల్లో
ఇల్లానే తేల్తుంది. అక్కడ బయల్దేరే సందేహాలు కొన్ని
ఇస్తాను:

పాటకచేరీల్లో కొందరు పాడడానికి వందపుచ్చుగుంటే,
పాడతూన్న పాట సభవారు మానెయ్యమన్నప్పుడు మాన
డానికి మరోయోధై పుచ్చుగుంటారట! పాటకచేరీల్లో త్యాగ
రాజసిమ్మమభక్తికి చోటులేదుగనక, త్యాగరాజు కీర్తన
పాడడం మంచిదా, మహాభోగరాజు జావిలీలు పాడడం
మంచిదా? పాటకచేరీలు గానశాస్త్రపండితులకా, మామూ
లుగా బతుకున్న ఆంధ్రజనులకా? తెలుగుశిశువుల్ని, పశువుల్ని
కూడా ఆకర్షించవలసిన కర్ణాటగానం మనమ్యుల్ని అక్కణ్ణించి
తరిమేసేరకంగా ఉంటూన్నప్పుడు, నిష్క్రమించేవాళ్లు మను
మ్యలా పశువులా అనే ప్రశ్నకి ఎడంలేదుగనక, అది గానమా,
తేకపోతే గోలానూ కర్రపిడిరణగొణధ్వనా? పాటకచేరీకి వెళ్లి
నాదసౌఖ్యం అనుభవించడానికి మనిషి ఒకటికి ఎన్ని వేల రకాల
నరిగములు కంఠతాపట్టాలి? బతుకున్నజనంతో కూడిన సభ
యెదట పాడే గాయకుడు తమ చిన్నప్పణ్ణించి నేర్చుకున్న
గానశాస్త్రసంగతులూ, వాటి ప్రస్తారాలతో జనించే పిల్లి
మంత్రపు పేచీలూ తెచ్చి యథాక్రమంతో శభనెత్తిమీద
వడ్డించి శ్రోతల్లో గానాభిరుచి లేదనుకోడం న్యాయమా? గానం
గాత్రానికి సంబంధించిందా, మాట్లాడే దినుసా? మరికొందరు

గాత్రం ఎక్కడో పా రేసివచ్చి పెదిమల్లో చాలా గానం
 మాట్లాడి కోపంగా చక్కాపోతారేం? కీర్తనమాటలకి అర్థం
 తెలియకపోయినా పాడేవాడు హృదయగానం వినిపిస్తున్నాడు
 అనుకునే తెలుగువాడికి హృదయం ఉందా? పాటక చేరీల్లో
 మద్దెలవాడికి పాడేవాడికి దారుణవైరం అవడంచేత ఒకడు
 గొట్టెపోట్టెలులాగు రెండోవాడికేసి చూస్తూన్నప్పుడు,
 ఆ రెండోవాడు కోడిపుంజులాగ మొదటివాడికేసి చూస్తూ
 న్నప్పుడు, జనం వెళ్లి వాళ్లని విడదీయ్యడం న్యాయం అవునా
 కాదా? లేకపోతే అంతపనీ చూస్తూఉరుకోడం మంచిదా?
 గానం వినాలిగనక కళ్లు మూసుకోడం మంచిదా, అప్పుడు
 తలకూడా వంచుకుంటే తప్పా! మద్దెలపనివాడికి ఛాన్సు ఇచ్చి
 నప్పుడు ప్రాణం బిగపెట్టుకుని పావుగంట విచి వాడు పూర్తి
 చేయ్యగానే ఒకప్పుడూ, పొరపాట్ను కాస్తముందే ఒకప్పుడూ
 చప్పట్లుకొట్టడం ఎందుకు అని అడగ్గా 'అయిపోయిందిగనక,
 అమ్మయ్య' అని ఒకపామరుడు సమాధానం చెప్పినమీదట
 కర్ణాటగానశాస్త్రీ దుఃఖించడం అవసరమా? త్యాగరాజు
 కీర్తన పాడినప్పుడు 'త్యాగరాజు' అనేమాట చివరకి వినిపించ
 గానే చాలామంది 'హాహా' అంటారు, ఏమని ఒకరిని అడగ్గా
 అన్నిమాటలు ఆ పాడేలిచ్చి రెట్టించిరెట్టించి నోటితో అనేసినా,
 వొట్టెట్టినట్టు ఒళ్ళముక్కేనా తెలియలేదు, అతని ధర్మమా
 అని ఆ 'త్యాగరాజు' అనే మాటమాత్రం బోధపడింది, ఆప
 శంగా 'హా' అన్నాను-అన్నారు. ఇంకోఆయన: నేనూ అప్పుడు

‘హా’ అన్నాను. త్యాగరాజు తన కర్మవల్ల పాడుకున్న పాటల్లో ఉండే మాటలు పట్టుకొచ్చి, అలాడే ఆసామీ బాగా వచ్చుడి చేసి చేసి, పోనీ అప్పటితో ఒకసారేనా వాటిని ‘వదిలి పెడుతున్నాడు’ గదా, త్యాగరాజు అంటే అదేకదా, తద్వారా గాయకుడుకూడా త్యాగరాజేకదా అన్నాడు. వీరిద్దరికీ బ్రాహ్మణ్యంలో బహుమతి ఇవ్వాలా వద్దా? నగుమోము-కీర్తనపాడే అబ్బాయి ఏడుపుమొహం పెట్టి ప్రారంభించగానే కీర్తనసౌఖ్యం కొలవడానికి దారెడి? ఎందుకు వీతలవలె బూదియ్యవు-అంటూ వినబడే కీర్తనయొక్క భాష కేసి చూడకుండా విని ఎంతమంది తెలుగువాళ్లు ఏమాత్రం బాగుపడచ్చు? చుక్కలరాయనిగే: రేటప్పుడు పాడేవాని మొహానించి గానరసం ఒలికేటాడుకు గాను మొహం తుమ్ముల్లో పొద్దుకూకినట్లేనా ఉండవలిసింది? వై శాఖోత్-శవ, దశదిన, కరులుదయింప-అనే కీర్తనలో కర్మ వశంచేత మాటలు తెలిసినవాడు ఎవరి పదోనాడు ఏనుగులు పుడతా అంటే ఏమంతనేరం?

వివిధరాగాల సాయంతో వివిధరోగాలు కుదర్చడానికి యత్నంచేసే దేశా లున్నాయి. అటువంటి వైద్యగ్రంథం ఒకటి తయారుచెయ్యడానికి ప్రయోగాలు చేస్తున్నారు. కొన్ని కొన్ని గానశాస్త్ర ప్రయోగాలు చేస్తే రోగాలు పుడతాయి కూడానూ! ఒక పెద్దభవనం కట్టడానికి ఉపయోగించిన రాళ్లవల్ల కలిగే బ్రహ్మాండప్రతివాదం ఏశ్రుతిలో ఉందో కనిపెట్టి ఆశ్రుతి లోనే ఫిడేలుగాని వీణగాని వాయించి, ఆభవనాన్ని ఊగిన

లాడించి పడగొట్టగలిగినవాళ్లు ఈ కాలంలోనూ ఉన్నారు. ఒకనగరాన్ని కూడా ఊగించి వెయ్యచ్చునని వాళ్ల ఉద్దేశం. ఆరీతిగా, జీవంతేదని మనం ఎంచుతూన్నవాటినే రంజింపచేసే గానం భూమిమీద నేడుకూడా ఉండని మనం తెలుసుగుంటూ న్నప్పుడు, తెలుగువాళ్ల పాటకచేరీలు-త్యాగరాజకర్ణాట గానాన్ని తెలుగుమాటల్లో బంధించి యిచ్చిపోయాడుగనక- తెలుగు జనాన్నేనా రంజింపజేయ్యాలా, వినేవాళ్లకి గానంఅంటే తెలియదు అంటూ కూచోవాలా? గానం తక్షణం రంజింప జేస్తుందేకాని, ఎవడికీ తెలియదుగా? తెలుగువాడి హృదయాన్ని—వాడు మూర్ఖుడైనానరే పశువైనానరే—ఆకర్షించలేని గానం కర్ణాటగానం అయితే కావచ్చుగాని, తెలుగుగానం కాదు. గానాభిరుచి మానవుడికి లేదనకూడదు. గానం జీవులకి స్వభావం. నాకు గానం అంటే చాలా అభిరుచి అని చెప్పుగున్నా ఎబ్బెట్టుగానే వినపడుతుంది, ఎవరికి కాదు! తల్లిజోల పాటకి నిద్రపోయిననాటినించీ మానవవ్యక్తికి గానాభిరుచి ఉంటుంది. అందులో లోటుండదు. కొండంత త్యాగరాజు అందరికీ ఉన్నాడు, తెలుగువాళ్ళకి మరీదగ్గర ఉన్నాడు. ఎవరెవరి గానశాస్త్రానికి త్యాగరాజు మాటలు సరిపోతాయో తక్కినవాళ్లు చూసుకుంటారు, త్యాగరాజు మాటలకి 'ఇంగిత మెరిగిన సంగీతం' ఏమిటేమిటో చూసుకుని తెలుగుజనాన్ని ఆకర్షించుకోడమే తెలుగువాళ్లు చూసుకోవాలి. సార్థక

గానంతో కూడి హృద్యమైన తెలుగుమాటల్ని రక్షించవలి
 సిందండోయ్ అంటూ తెలుగువాళ్లు ఇతరుల్ని అడగడం
 హెచ్చరికగాదు, ధర్మంకాదు, న్యాయంకాదు. మరోరి
 కాదు సరిగదా పరమాత్ముణ్ణురాసరే “అడిగి, సుఖం ఎవ
 రనుభవించారు. పరమాత్ముడికే దయపుట్టాలిగాని!” అన్న
 మాటలుకూడా త్యాగరాజుమాటలే!

సంపూర్ణం

శ్రీ భమిడిపాటి కామేశ్వరరావుగారి

గ్రంథాలు

సిద్ధముగ ఉన్నవి:

అచ్చు అవుతున్నవి:

ఇప్పుడు

కాలక్షేపం (2)

గుసగుసపెళ్ళి

మన తెలుగు

పెళ్ళిపెళ్ళినింగు

తనలో

రెండురెళ్ళు

లోలోభిన్నరుచి:

అప్పుడు

కాలమహిమ

కాలక్షేపం (1)

మృచ్ఛకటిక

అన్నీతగాదారే

ముద్రారాక్షసం

అవును

చంద్రుడికి

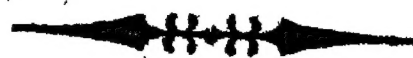
నిజం

ప్రణయరంగం

మాటవరస

మేజువాణి

వల: దేనికదే ఒకరూపాయి

పల్లివచ్చు: అద్దేపల్లి అండ్ కో

నరస్వతీ పవర్ ప్రెస్

రాజమహేంద్రవరము